

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

**REALİST VE LİBERAL TEORİLER IŞIĞINDA AK PARTİ
HÜKÜMETLERİ'NİN ORTA DOĞU POLİTİKALARI
(2002-2015)**

Yüksek Lisans Tezi

GÜLAY EMİRHANOĞLU

İSTANBUL, 2018

T.C.

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI**

**REALİST VE LİBERAL TEORİLER IŞIĞINDA AK
PARTİ HÜKÜMETLERİ'NİN ORTA DOĞU
POLİTİKALARI (2002-2015)**

Yüksek Lisans Tezi

GÜLAY EMİRHANOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tayyar ARI

İSTANBUL, 2018

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kırsal Sinyal ve Ulaştırma İlişkileri YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Tezin Adı: Realist ve Liberal Teoriler Işığında AK Parti Hükümetleri'nin
Orta Doğu Politikaları (2002-2015)
Öğrencinin Adı Soyadı : GÜLAY EMİRHANOĞLU

Tez Savunma Tarihi : 13.01.2018

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç Dr. Burak KÜNTAY
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylıyorum.

Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Tayyar ARI

Üye

Prof. Dr. İsmail Zekiye

Üye

Prof. Dr. Kamuran
REĞBER

İmzalar

[İmza]

[İmza]

[İmza]

TEŐEKKÖR

Tez çalışmamda yardımlarını benden eksik etmeyen tez danışmanım, hocam saygıdeğer Prof. Dr. Tayyar ARI'ya sonsuz teőekkÖrlerimi sunarım.

GÖlay EMİRHANOğLU

İstanbul, 2018

ÖZET

REALİST VE LİBERAL TEORİLER IŞIĞINDA AK PARTİ HÜKÜMETLERİ’NİN ORTA DOĞU POLİTİKALARI (2002-2015)

Gülay Emirhanoglu

KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tayyar ARI

OCAK-2018-s.115

Bu tezin amacı, Türkiye Cumhuriyeti’nin Orta Doğu dış politikasının genel bir özetini vererek Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeki Türkiye Orta Doğu politikasını realist ve liberal teoriler ışığında açıklamaktır. 2000’li yıllar genelde Türk dış politikasında dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştur. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti Orta Doğu’yu, dış politikasının merkezine almıştır. Refah Partisi’nin 90’larda gerçekleştirmek istediği Orta Doğu Politikasını geliştirerek bu süreçte “Komşularla Sıfır Sorun” politikası ile “İnsani Değerler Bazlı” politikayı esas alan Türk dış politikasını uygulamıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin sınır komşuları ile sorunları çözme amacını taşıyan bu politika, ilk

yıllarda başarılı olmuştur. Ancak, Tunus'ta başlayan Arap Baharı, Orta Doğu politikasındaki dengeleri değiştirmiştir. Bu süreçte Türkiye, Davos Krizi sonrası elde ettiği “Lider Figür” başarısını yavaşça yitirmiştir. Arap Baharı'nın etkisinde Mısır'da yaşanan rejim değişikliği ve akabinde gerçekleşen darbe ile Suriye'de ortaya çıkan iç savaş, Türkiye'nin milli güvenliğini tehdit eder hale gelmiş, Türkiye'nin Orta Doğu politikası realist bir veçheye bürünmüştür. Bu süreçte IŞİD'in Suriye'de *de-facto* bir devlet kurması ve Avrupa devletlerinde terör saldırıları başlatmaları, batının bölgeye müdahil olmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Suriye iç savaşı sonrası Orta Doğu politikası değişmiş, ulusal güvenliğini ve çıkarlarını korumak adına realist politikalar izlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Türkiye, AK Parti

ABSTRACT

AK PARTİ'S MIDDLE EAST FOREIGN POLICIES IN THE LIGHT OF THE REALISTIC AND LIBERALIST THEORIES

Gülay Emirhanoğlu

GLOBAL POLİTİCS AND INTERNATIONAL RELATIONS

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Tayyar ARI

JANUARY- 2018-p.115

Object of this thesis is to give a brief summary of the Republic of Turkey's foreign policy towards the Middle East and to describe the Turkey's foreign policy towards the Middle east during the Justice and Development Party era. After JDP come into the power in 2002, JDP desired to implement the Middle Eastern foreign policy that Welfare Party desired to implement in 90's. In this process JDP acquired the "Zero problem with the Neighbours" and "humanitarian values based-on" as a fundamental for their foreign policy. Aiming to solve problems among the neighbours of the Republic of Turkey, this particular policy has become successful in the early years. However, Arab Spring that

originated in Tunisia, changed the blocks in the Middle East foreign policy the Turkey. In this process, Turkey gradually lost ist “Leader Figure” achievement that Turkey acquired in the Davos Summit Crisis. Regime change followed by military coup de’tat in the Egypt and civil war that took place in Syria under the influence of the Arab Spring, became a great threat of the Turkey’s national security. ISIL’s establishing a *de facto* state and initiating a terror attacks in the European countries caused to intervene the region in this process. Separatist terror organization member that took arms against the ISIL, caused Turkey to interfere in the region from time to time.

Key Words: Middle East, Turkey, AK Party

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	x
1.GİRİŞ	1
2. ULUSLARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ	5
2.1 LİBERAL TEORİ	7
2.2 REALİST TEORİ.....	11
3. TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASININ TARİHSEL ARKA PLANI	17
3.1 1923-1939 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI	20
3.2 İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKALARI	23
3.3 TÜRKİYE’NİN 1960 SONRASI ORTA DOĞU POLİTİKALARI	26
4. 2002-2007 YILLARI ARASINDA AK PARTİ HÜKÜMETİNİN ORTA DOĞU POLİTİKALARI	34
4.1 AK PARTİ’NİN DOĞUŞU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI	38
4.2 1 EYLÜL, ORTA DOĞU VE TÜRKİYE	39
4.3 11 EYLÜL SONRASI TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI.....	42
4.4 BOP (BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ)	45
4.4.1 BOP ve Türkiye.....	46
4.5 AK PARTİ’NİN VİZYONER POLİTİKASI.....	49
4.5.1 Türkiye-Suriye İlişkileri.....	52
4.5.2 Türkiye-Irak İlişkileri	55
4.5.3 Türkiye-İran İlişkileri	56
4.5.4 Türkiye-İsrail İlişkileri Ve Filistin Meselesi.....	57
5. 2007-2011 YILLARI ARASI AK PARTİ HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE TÜRKİYENİN IRAK, SURİYE, İRAN VE İSRAİL DIŞ POLİTİKASI	59
5.1 TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI	61
5.2 TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI.....	65
5.3 TÜRKİYE’NİN İRAN POLİTİKASI.....	71
5.4 TÜRKİYE’NİN İSRAİL POLİTİKASI	74
5.4.1 Mavi Marmara Olayı.....	77
5.4.2 Davos Krizi	78

5.5 ARAP BAHARI.....	80
6. ARAP BAHARI SONRASI AK PARTİ’NİN ORTA DOĞU POLİTİKALARI (2011-2015).....	83
6.1 ARAP BAHARI VE TÜRKİYE.....	85
6.2 TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	86
6.3 TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ	88
6.4 TÜRKİYE- IRAK İLİŞKİLERİ	91
6.5 TÜRKİYE- MİSİR İLİŞKİLERİ.....	96
6.6 TÜRKİYE- KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ.....	99
7. SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	106
ÖZGEÇMİŞ.....	117

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
ADL	: Anti-Defamation League
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
BM	: Birleşmiş Milletler
DAEŞ(İŞİD)	: Terör Örgütü
DP	: Demokrat Parti
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	: Güney Doğu Anadolu Projesi
G8	: Gelişmekte Olan Sekiz Ülke
GSYH	: Gayri Safi Milli Hasıla
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
ITP	: Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı
IKBY	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti-Terör Örgütü-

İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PJAK	: İran Terör Örgütü
PKK	: Terör Örgütü
PYD	: Suriye Terör Örgütü
RP	: Refah Partisi
SETA	: Bağımsız ve Tarafsız Düşünce ve Yayın Kuruluşu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

1.GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler Teorileri, hem uluslararası ilişkileri çıkardığı modellemeler üzerinden anlamlandırarak analiz eden, hem de bu ilişkilerin geleceğini öngörmeye çalışan nazariyelerdir. Bunun yanında, karar alıcıların, diplomat ve siyasilere farklı teorilerin öngördüğü fikirleri takip etmesi, uluslararası ilişkileri de doğrudan etkiler. Sözgelimi Amerika Birleşik Devletleri'nin başına geçecek müstakbel bir Marksist başkan, ABD'nin devlet politikasını Marksizm'le uyumlu bir anlayışla yöneteceği için, uluslararası dengeleri ve politikaları değiştirecektir. Bu yönleriyle Uluslararası İlişkiler Teorileri hem var olanı inceleyen hem de incelediğini etkileyen kuramlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin son 15 yılını derinden etkileyen, birçok köklü reformlar gerçekleştirilmiş ve Yeni Türkiye söylemiyle iç politikada olduğu kadar dış politikada da öncüllerinden farklı, kendine has bir dönemi işaretleyen adımlar atıp vizyon geliştiren Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politikasının Uluslararası İlişkiler Teorileri kapsamında ve ışığında incelenmesi bu tezin temel konusunu teşkil etmektedir. Uluslararası İlişkiler Teorileri hakkında genel bir literatür taramasından sonra özellikle Liberal ve Realist teoriler ele alınacak, ardından Türkiye'nin Erken Cumhuriyet, Demokrat Parti, İki Darbe Arası, AK Parti Öncesi dış politikalarının tarihçesi paylaşılacaktır. Bu girizgahtan sonra AK Parti hükümetlerinin dış politika vizyonu irdelenerek, Liberal ve Realist teoriler ışığında anlayış, yaklaşım ve yöntemlerdeki değişimler ile, kendine has karakteristik özellikler gösteren alt-dönemlerin öne çıkan motifleri incelenecektir.

Türkiye'nin dış politikasında hem AK Parti'nin gelişiyile gerçekleşen hem de AK Parti'nin politik önceliklerinin farklılaşmasıyla meydana gelen değişiklikler, dünya siyasetindeki dönüşüm ve olaylarla rabıtalı bir şekilde ele alınarak, dünyadaki trend ve olaylara AK Parti yönetiminde Türkiye'nin gösterdiği reaksiyonlar, bu reaksiyonların önceki dönemler ve dünyada ilgili ülkelerle karşılaştırınca ortaya koyduğu farklılıklar, tez kapsamında tespit edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamda AK Parti iktidarı öncesi Türkiye'nin Orta Doğu politikasının genel panoramasını vermemdeki temel saik, 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'nin değişen/dönüşen Orta Doğu politikasının karakteristik özelliklerini anlatmak olmuştur.

Çalışmamın ilk bölümlerinde 2000'li yıllarla beraber değişen/dönüşen Türkiye'nin Orta Doğu politikalarını bir teoriye oturtmak için Realist ve Liberal teorilerin konumuzla ilgili önemli varsayımlarını/açıklamalarını aktarmak elzem görülmüştür. Üçüncü bölüm AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte radikal anlamda değişen Türkiye'nin Orta Doğu politikasını anlamak için Cumhuriyetin kuruluşundan 20. Yüzyılın ilk yarısına kadar Türkiye'nin Orta Doğu politikaları dönemsel bir şekilde ele alınmıştır. Bu dönem Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerine baktığımızda oldukça pasif kalındığını görürüz. Çünkü yeni kurulan devlet, bütün çabalarını bir anlamda iç düzeni tahkim etmek yoluna hasretmişti. Ayrıca bu dönem Orta Doğu ülkelerinin bağımsız olmayışı, Türkiye'nin bölge devletleriyle formel anlaşmaların dışında ilişkiler kurmasını engellemiştir. Yeni kurulan ulus devlet, sınırların muhafazası yönünde, güvenliği önceleyen bir politikayı önemsemiş, bu anlamda Cumhuriyet dönemi Türk dış politikası ağırlıklı olarak realist bir yönde olmuştur. Dış politikadaki bu yöneliş 2000'li yıllara kadar devam etmiştir.

Dördüncü bölümde AK Parti'nin doğuşu, 11 Eylül sonrası Türkiye'nin Orta Doğu politikası, Türkiye'nin BOP'a katılımı ve AK Parti'yle birlikte gelen Türk dış politikasındaki vizyon değişikliği ele alınmaktadır.

AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Orta Doğu, Türk dış politikasının odağında kesif bir şekilde yer almıştır. Cumhuriyet sonrası ihmal edilen ya da edilmiş gibi görülen Orta Doğu ülkeleri ile ilişkiler, AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye'nin aktif ilişkiler kurduğu bir görünüme bürünmüştür. Bu durumun hasıl olmasında AK Parti'nin kimliği, tarih, dil, din gibi müşterek değerler önemli olmuştur.

11 Eylül sonrası Orta Doğu siyaseti mutasyona uğramıştır. Saldırıların olduğu zaman dilimi, AK Parti'nin yeni iktidara geldiği yıllara denk gelmişti. ABD'nin 11 Eylül sonrası değişen Orta Doğu siyaseti Türkiye'nin ABD'nin tehlike addettiği ülkelerle ilişkilerinin seyrine tesir etmişti. Örneğin; bu dönem Türkiye'nin İran, Irak, Suriye politikaları önem arz etmişti. AK Parti'nin ilk döneminde Türkiye, bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde aktif

ilişkileri, diyalogu, ekonomik ilişkileri önemsemiştir. Dördüncü bölüm bunun bir anlatısı olacaktır.

Beşinci bölüm, AK Parti'nin ikinci dönemi olması bakımında önem arz etmektedir. Bu dönemde AK Parti'nin Orta Doğu politikasının en yoğun olduğu dönemdir. Bu dönem Türkiye'nin muhtelif Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerinde liberal değerlerin ön planda olduğunu görürüz. AK Parti kuruluşundan günümüze değin Orta Doğu'nun her anlamda kalkınmasından, bölge halklarının demokratik bir rejimle yönetilmesinden yana bir tutum sergilemiştir. Türkiye bu yıllarda Orta Doğu'yu bir kazanım olarak algılamış, bölge ülkeleriyle karşılıklı işbirliğine yönelik kurulan ekonomik, siyasal, kültürel ilişkiler oldukça artmıştı. Bir anlamda Türkiye bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde realist anlayıştan uzaklaşmış, liberal ilkeleri önemseyen bir yaklaşımla Orta Doğu'ya yaklaşmıştır. Bölge ülkeleriyle olan etkileşim, özellikle İran'la, Suriye'yle olan ekonomik, siyasal ilişkiler gittikçe artmıştı. Bu dönemde Türkiye'nin imajı Orta Doğu'da artarken İsrail'le gerginlikler yaşanmıştır. Mavi Marmara ve Davos krizi olaylarında izlenen siyaset Orta Doğu halkları nezdinde olumlu imge yaratmış bu tutum liberal etkinin bir sonucu olmuştur. İsrail'in Filistin halkı üzerindeki şiddet politikası tamamen anti-demokratikti ve Türkiye'nin bu mesele hakkında kullandığı diskur tamamen özgürlükçü, Filistin halkının varlığını önemseyen bir söylemdi.

AK Parti'nin 2011 sonrası Orta Doğu politikasının seyrini etkileyen Arap Baharı ortaya çıkmıştı. Orta Doğu'da bir deprem etkisi yaratan, diğer bölge ülkelere sirayet eden ayaklanmalar daha sonra Türkiye'nin Suriye politikasında da göreceğimiz gibi Orta Doğu politikalarının realist bir yöne evrilmesi etkisini oluşturmuştur. Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri nezdinde imgesi topyekûn zedelenmemiş fakat Suriye meselesinden kaynaklanan problematikler, bazı bölge ülkelerinin Suriye'deki rejim tarafında yer alması, Türkiye'nin realist politikalar izlemesini meşru kılmıştı. Sonra ki yıllarda Türkiye sert güce başvurarak, Suriye'ye müdahale edecektir.

Altıncı bölüm, AK Parti'nin Arap baharı sonrası değişen Orta Doğu siyasetine ışık tutacaktır. Bahar'ın Türkiye'ye siyasal etkileri olduğu yadsınamaz. Nitekim ayaklanmaların ortaya çıktığı tarihten itibaren Türkiye'nin popüleritesi yüksekti. Model ülke tartışmaları gündemdeydi. Bu durumun hasıl olmasında geçmiş AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye'nin liberal değerlerle tezyin edilmiş Orta Doğu

politikalarının etkisi olmuştur. Özellikle Arap Baharı'nın Suriye'deki seyri Türkiye'nin Orta Doğu politikalarına ciddi anlamda etki etmişti. Suriye'de rejimin halkın reform taleplerine sırt çevirmesi, tedhiş politikasını benimsemesi Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Suriye nihayetinde Türkiye'nin en uzun sınır komşusuydu. Burada vuku bulan ayaklanmalar sonucunda destabilize olan Suriye'den en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Türkiye'nin bu dönem sınır güvenliğini sağlamak, Suriye sorunuyla birlikte ortaya çıkan IŞİD ve PYD gibi yıkıcı terör örgütlerinin faaliyetlerinden etkilenmesi, Türkiye'nin ulusal güvenliğini gerekli kılan realist politikalar izlemesine neden olmuştur.

AK Parti'nin üçüncü döneminde Türkiye'nin Orta Doğu siyaseti her ne kadar realist bir görünüme bürünmüş olsa da bölge ülkeleriyle karşılıklı bağımlılığa, entegrasyona, ekonomik işbirliğine yönelik ilişkiler devam etmiştir.

Ak Parti Hükümetleri, içinde bulunduğu coğrafyayı bir tehlike ve tehdit unsuru olarak algılamamış, bazı durumlarda taraf olmayı değil arabuluculuk rolünü üstlenerek, ihtilaf tarafı olmayı reddetmiştir. Çok yönlü ve çok boyutlu politikasını uygularken bölgesel ve küresel güç olma arzusunu “Güçlü Türkiye” tasavvuru içinde işbirliği, barış, istikrar çerçevesinde ekonomisi ve demokrasisi ile bölgesinde barış ve istikrarın teminatı olarak, aktif dış politikasını yapıcı güç unsurları ile birleşerek Kuzey Afrika'dan Afganistan'a kadar cazibe merkezi olmayı gerçekleştirmiştir. Dış temsilciliklerinin sayısını artırarak iletişim, işbirliği ve entegrasyon merkezli anlayışı yerleştirmiştir. “Komşularla Sıfır Sorun” politikası liberal anlayışın, “Herkes İçin Güvenlik” ile Realist anlayışın, “Ekonomik Entegrasyon”, “Çok Kültürlülük ve Barış İçinde Birlikte Yaşama” ile kucaklayıcı Liberal anlayışın belki de ütöpik yönünü yaşatmaya çalışmıştır.

2. ULUSLARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ

Tarih boyunca devlet teşekküllerinin ve bu teşekküllerin egemenlik vasıflarıyla temsil ettikleri milletler ile ticari, sosyal ve dini müesseselerin birbirleriyle etkileşim ve iletişimleri var olagelmıştır. Dünya insanlığının temel örgütlenme ünitesi olarak evrimleşen devletler, yönettikleri halkı devletlerarası düzlemde temsil ederler ve ikili, çoklu ilişkiler yoluyla etkileşime girerler. Bir başka deyişle, uluslararası siyasi, hukuki ve iktisadi ilişkilerin tümüne birden uluslararası ilişkiler denilmektedir (Sönmezoğlu 2015, s. 3).

Westphalia Anlaşması'ndan bu yana devletlerarası ilişkiler modern bir görünüm kazanmıştır. Westphalia Anlaşması ardından gelişen sistem, uluslararası ilişkileri belli normlar, teamüller, yazılı kurallar ve kendine özgü kaideler üzerine oturtmuştur. (Erdem 2009) Bu tarihten günümüze uluslararası ilişkiler çok daha sistematik biçimde ele alınabilir ve bu yönleriyle farklı sosyal bilim anlayışlarının tesirinde farklı teoriler vasıtasıyla analiz edilebilirler.

Uluslararası ilişkiler teorileri, konu edinilen olgular arasındaki ilişkileri açıklamaya ve analiz etmeye yaradığı gibi, çeşitli modellemeler sayesinde bu ilişkilerin geleceğine dair öngörülerde bulunmayı da mümkün kılar (Arı 2013, s. 17). Westphalia'dan bugüne uluslararası ilişkiler alanına giren olguların neden olduğu olaylar, gelişim süreçleri ve bu olaylara dair öngörüler, farklı teorilerin gelişmesine neden olmuştur. Bu yeni dünya düzeni, her dönem farklı bir anlayış ya da ülkenin baskın çıkması ve siyasi, hukuki, iktisadi alanları etkilemesi ile belirli aralıklarla yeniden tesis edilen bir yapboz gibidir, Kissinger bu sürekli yenilenmeye sanki bir doğa kanunuymuşçasına yakıştırmasını yapmaktadır. (Kissinger 2016)

Uluslararası ilişkiler teorilerinin gelişim sürecine baktığımızda, bu alanda bilimöncesi dönemin ilk ve ilkel nüveleri, ulusların mitolojilerindedir. Farklı uluslar, hem kendilerini oluşturan etnisiteler arasındaki ilişkileri, hem de diğer uluslarla aralarındaki ilişkilerin genel hatlarını, ekseriyetle ulusları temsil eden kurucu-atalar ve bu atalar arasındaki

akrabalık ilişkileriyle açıklarlar (Dinçaslan 2016, s. 81-85). Sonraki dönemlerde özellikle Thecyddides'in Peloponezya Savaşları Tarihi, Machiavelli'nin Prens isimli eserinin, Thomas Aquinas, Augustine, Grotius, Kant, Parisli John, Cornelius Van Bynkershoek ve Friedrich List'in kaleme aldığı eserlerin modern uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin temellerini teşkil ettiği söylenebilir (Arı 2013, s. 18). Bunun yanında Eric H. Cline, modern dönem öncesinde uluslararası ilişkilerin en az şimdiki kadar canlı olduğunu, uluslararası anlaşmalar ve hatta ulus aşırı kurumlar, arabuluculuk faaliyetleri ve ittifakların antik çağlarda da yaygın olduğunu iddia eder. Bu iddia, uluslararası ilişkilerin müstakil bir bilim dalı haline gelmeden önce de hem bir olgu hem de düşünsel faaliyetlere konu olmuş bir saha olduğu tezini güçlendirir.

Uluslararası İlişkiler adını taşıyan ilk kitap, 1922 yılında, E. A. Walsh'ın derleyici olduğu adı Uluslararası ilişkiler olan ilk kitap ABD'de 1922 tarihinde neşredilmiş, yine aynı isimle üniversitelerde müstakil bir bölüm olarak kurulması 1923 yılında gerçekleşmiştir (Sönmezoglu 2015). Bundan önceki dönemde uluslararası ilişkiler bir olgu ve düşünce sahası olarak vardır, ancak bir disiplin, bilimsel çalışma alanı ve araştırma sahası olarak müstakil ismi ve hüviyetine Milletler Cemiyeti gibi ciddi uluslararası kurumların, büyük ittifakların kurulduğu, büyük çatışmaların yaşandığı 20. Yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Westphalia'nın imzalandığı tarih olan 1648'den 1914 yılına dek süren dönem, Avrupa'nın zaman zaman Napoleon gibi figürler tarafından bozulsa da nihai olarak her zaman güç dengesini bozan aleyhine yeniden düzenleyen bir yapıya kavuştuğu, merkezi devletlerin güçlendiği ve bu devletlerin sürekli çatışma yaşanan Ortaçağ'dan sonra diplomasiye önem verdiği bir dönem olmuştur. Bu dönem diplomasiinin altın çağı olarak da nitelendirilir (Arı 2013, s. 18). Ünlü Fransız diplomat Charles Maurice de Talleyrand-Périgord ile Avusturyalı diplomasi dehası Klemens von Metternich bu dönemde yaşamışlardır.

Diplomasiinin altın çağı kapanırken, uluslararası ilişkiler önemini yitirmemiş hem pratikte hem de akademik anlamda daha da önem kazanmıştır. Yeni teknolojik gelişmeler daha yıkıcı savaşlar yaratmış, çatışma havası ise teknolojinin yok edici araçlar üzerinde çalışmasını teşvik etmiştir. İki büyük savaş yaşayan dünya ve özellikle Endüstriyelleşmiş Batı yeni bir döneme girmiş, güç dengesi yerine ortak güç kavramı daha çok önem kazanmış ve dünya yeni bir fenomenle, soğuk savaşla tanışmıştır (Welch ve Nyne 2015).

Bu dönemde uluslararası ilişkiler de bu yeni fenomenin ve sosyal bilimlerdeki ilerleme ile siyasal algıda, toplumsal psikolojide gerçekleşen değişimlerin ışığında derinleşmiş, farklı nazariyeler ön plana çıkmıştır.

Bu öğretiler farklı uzmanlarca farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Tayyar Arı, Holsti'nin klasik geleneksel teoriler, global toplum teorileri ve Neo-marksist teoriler ayrımını, Viotti ve Kauppi'nin realizm, plüralizm ve globalizm ayrımını, Buzan'ın realizm, liberalizm ve Marksizm ayrımını, Nelson ve Olin'inkonservatizm, liberalizm ve radikalizm ayrımını, Shimko'nun realizm ve liberalizm ayrımını sayar (Arı 2013, s. 40). Bunun yanında uluslararası ilişkiler teorileride diğer sosyal bilimlerdeki tartışma eksenlerine göre ayrımlar yapmak da mümkündür. Bu açıdan idealist-realist yaklaşım, geleneksel-davranışçı yaklaşım ikilikleri ele alınabileceği gibi, uluslararası ilişkiler biliminin ampirik boyutunda farklı yöntemleri benimseyen düşünürler pozitivist ve post-modern olarak iki sınıfa da ayrılabilirler. Örneğin Michael Donean doğal hukuk, realizm, fideizm, rasyonalizm ve tarihselcilik olmak üzere beş kategori önerirken, Nardin ve Mapel, uluslararası etik açısından on iki farklı grupta ileri (Smith ve Booth 2015, s. 12).

2.1 LİBERAL TEORİ

Liberalizm belli varsayımları, mefkûresi olan belli bir geleneğe dayanan bir düşünce akımıdır. Uluslararası ilişkiler yazınında sıklıkla değinen Liberalizm bir doktrin/nazariye olarak 18. ve 19. Yüzyıl'da birleşik Devletler ve İngiltere'de siyasi ve ekonomik fikir tarihinde tesirini göstermiştir. (Arı 2013, s. 293). Liberal düşüncenin kökeninde Yeniçağ hümanizmi ve bu dönem düşünürlerinin fikirlerinin izleri bulunur. Liberal görüş, iktisadi, içtimai ve uluslararası ilişkiler anlamında her zaman temel üniteyi birey olarak görür ve bireyi önceleyen bir analiz-yaklaşım-çözüm metodunu benimser. Bireylerin doğuştan gelen hak ve hürriyetleri vardır ve bu hak ve hürriyetler devlet politikalarına, devletlerarası anlaşmalara ve bütün yasama faaliyetlerine öncelik olarak mukaddemdir, bütün yasama faaliyetleri, anlaşmalar ve politika faaliyetleri bu hak ve hürriyetleri

önceleyen, destekleyen ve engellemeyen bir tarzda yürütülmelidir. Bu açıdan Liberalizm kapsamında devlet her zaman sınırlı bir konsepttir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra barışın ve güvenliğin inşa edilmesi yönünde liberalizm gündeme gelmiştir (Arı 2013, s. 304). I. Dünya Savaşı sonrasında ABD Başkanı Woodrow Wilson'un öncülüğünde yeni bir dünya düzeni kurma adına uygulamaya konulmuş bir teoridir. Olumlu olan insan doğasının birey hak ve özgürlükleri en temel hakkıdır. Akılcı hareket eden birey için barış uygulanabilir bir sonudur. Siyasi irade bireyin hakları ve özgürlükleri üzerine inşa edilir. Tıpkı birey gibi devletlerde özgürleşirse sürekli barışa kavuşabilir. Bu da demokrasi ile gerçekleşir. Açık diplomasının uygulandığı şiddetin kaldırıldığı bir uluslararası arenada hukuk ve kurumlar geliştirilebilir.

Eşitliği baz alan liberaller refah devletini destekler; sağlık hizmetlerini, eğitimi, refahı kapsayan sosyal ve ekonomik hakları önemserler. Pazar ekonomisini savunan liberteryen liberaller yeniden dağıtımcı adalet politikasına insan haklarını ihlâl edeceği nedeniyle karşı çıkar. Sivil haklar hiyerarşisine önem verip mülkiyet haklarının gözetilmesini ve böyle uygulanmasını ister. Eşitlikçi ve liberteryen liberallerin ortak buluştukları nokta bireysel farklılıkları görmeleri, dolayısıyla bireysel amaç ve çıkarları gözetirler (Yayla 2008, s. 27-28). Ancak İskoç Aydınlanmasının önemli figürlerinden, muhafazakâr-liberalizmin öncüsü sayılabilecek Hume, düşünürlerin insanı rasyonel, kusursuz ve çelişkisiz sayarak büyük bir hataya düştüklerini söyleyerek, insanın doğasından ötürü iyi oluşu üzerine değil, gelenek ve kurumların iyiyi teşviki üzerine kurulu bir liberal anlayış geliştirir. (Hume 2009).

John Locke, David Hume, Adam Smith ve Thomas Hobbes gibi aydınlanma çağı düşün adamları liberalizmin felsefesini inşa etmişlerdir (Arı 2013, s. 293). Bu düşünürler, iktisadi anlamda gelişen serbest piyasa ekonomisine dayalı bir yönetim şekli hayal ederken, devletin varlığı ve ödevlerini sorgulayan sorulara idealist cevaplar vererek toplumsal sözleşme fikrini ortaya atmışlardır. Çoğulcu bir fikir olan Liberalizm, bu yönüyle de uluslararası ilişkiler alanındaki Liberal teoriyi etkiler.

Liberalizm, büyük yıkımların yaşandığı can ve mal kayıplarının olduğu tarihin en karanlık dönemlerinden olan I. Dünya Savaşı ertesinde uygulama alanı bulmuş; devletler çatışma ve savaş ortamına son vermek ve barışı sağlayabilmek adına bu teoriyi hayata geçirmişlerdir. Ancak barışı sağlama çabalarının yetersiz kalması hatta kurulan Milletler Cemiyeti'nin de çabalarının sonuç vermemesi ve II. Dünya Savaşı'nın yaşanması barışı tahsis etme çabalarını daha da arttırmıştır.

İdealist anlayış, insanoğlunun ve liberalizm özelinde temel ünite olan bireyin en uygun koşullarda en özgür yaşayabileceği sistemi tahayyül etmeye çalışır ve sunduğu yönetim biçimi önerilerini bu ütöpik düzlemin gerçekleşmesini mümkün kılacak özellikleri haiz olarak kurgular. Bu yönüyle Liberal uluslararası ilişkiler teorisi de idealisttir.

Liberal görüşe göre;

- i. Devletlerin dış politikalarını belirleyen Ulus Devlet anlayışı ve onların çıkarları değildir. Uluslararası yapılar ve uluslar üstü yapılar ile devletin içindeki farklı etnik-dinsel-mezhepsel farklılıklar ile birey ön plandadır.
- ii. Devletler çıkarları doğrultusunda da olsa akılcı kararlar alamaz. Devletlerin durağan politika tercihleri yoktur.
- iii. Liberaller yüksek politika denilen güvenlik meseleleri yanında alçak politika ile adlandırılan siyasal ve ekonomik alanlarda da çözümler üretmektedir.
- iv. Dış politikada kendini temsil ve kaderini tayin etme (Self-Determinasyon) hakkı ile barış politikaları uygulanmalıdır.
- v. Devletler işbirliği yaparak bir Uluslararası politika gerçekleştirebilirler. Rekabet ve güç uygulamaları ile uluslararası bir politika sürdürülemez.

Demokrasinin dünya üzerinde yaygınlaşması ile savaş konusunda karar almanın zorlaşacağı çünkü toplumların yönetime katılması ile çatışma ortamının azalacağı anlayışı hakimdir. Ayrıca uluslararası örgütlerden oluşturulacak bir üst otorite ile güvenlik ve çatışmaya dair sorunlar giderilmiş olacaktır. Liberalizm'in Irak saldırısı ile gerçeklerle tanıştığını söylemek mümkündür. Uluslararası ilişkilerde güvenlik algısı küresel düzeyden bölgesel düzeye indirgenmiş durumdadır. Bölgedeki sorunlar, çatışmalar yine bölgesel siyasi-askeri-ekonomik anlaşmalar ile oluşturulacak bir çözüm ve işbirliği çerçevesinde güvenlik oluşturulabilmektedir. Karşılıklı bağımlılığın artması devletlerarası ya da bölgesel sorunların çözümünü kolaylaştırmaktadır. Ekonomik,

sosyal, kültürel etkileşim ve bu sayede oluşacak istikrar ile dış tehditlere karşı muhafazalı ve güvenlikproblemlerini ortadan kaldıran bir bölge sağlanabilir.

Liberalizmde birey merkezi bir yerdedir. Devlet-birey ilişkisinde birey galebe çalar. Uluslararası gündemin oluşumunda devletler halkın iyiliğini gözeterek halk için en iyi olanı hayata geçmesi için politika üretir. Özgürlükçü bir devlet, bireylerin rızasıyla oluşur. Liberal teoriye göre uluslararası hukuk da devletlerin kolektif rızasıyla oluşur. Liberal teoriye göre en makbul devlet, halkı en az yöneten devlettir (Arı 2013, s. 303).

İktisadi anlamda özel mülkiyet ve teşebbüs hürriyetinin korunmasının yanında, liberalizmin önemli bir boyutu da toplumsal sözleşmedir. Rousseau'ya göre devlet politik bir örgüttür, gücünü toplumsal sözleşmeden alır, toplumsal sözleşme ise vatandaşların doğuştan getirdiği kaderlerinin belirlendiği devredilemez ve vazgeçilemez hakların birleşmesiyle oluşur (Arı 2013, s. 297). Bireylerin katıldığı toplumsal sözleşme devleti oluşturur ve ortaya çıkan bu politik yapılar, birbirleriyle temas ederek, meşruiyet ve varlıklarının kaynağı olan vatandaşlarının çıkarı için diğer devletlerle ticaret, anlaşma, savaş gibi uluslararası ilişkiler alanına giren eylemleri gerçekleştirirler. Hobbes, insan insanın kurdudur diyerek devleti insanoğlunun vahşi anarşizmine karşı düzenin temsilcisi olarak görürken, Rousseau aksine toplumsal sözleşmeden doğan devletin, insanoğlunun fitri olarak iyi ve barışçı doğasını bastırarak savaş ve yıkımı getirdiğini söylemiştir.

Çoğulcu, idealist ve iktisadi serbestiyet odaklı liberal teorinin klasik anlayışına göre insanoğlu ve onun yarattığı kurumlar işbirliği yaparlar (Arı 2013, s. 309-318). Bu yönüyle liberal teori, ulusların işbirliğini; ticaret, kültürel etkileşim gibi yollarla ilişkilerin derinleştirilmesini, ortak güç, uluslararası sözleşmeler gibi olguları güçlendirmeyi öngören bir teoridir.

Klasik liberal teoride temel analiz ünitesi bireydir, ancak liberal uluslararası ilişkiler teorisinde, analiz düzeyi olarak pluralist bir yaklaşım benimsenir, uluslararası ilişkiler ve devletin dış politikası aktör düzeyinde; yani birey, ulusal baskı grupları, devlet, uluslararası örgütler ve uluslararası örgütlenmeler odağında analiz edilir (Arı 2013, s. 305). Analiz düzeyinin ne olduğu tartışması, uluslararası ilişkiler kuramlarının tasnifini de etkiler. Bu soruna eğilen Holsti, sistem, devlet ve birey olarak üç başat analiz düzeyi

olduğunu ileri sürerek, bütün modellerin kategorik olarak bu üç düzeyden birine dahil olduğunu belirtir (Holsti 1994).

Liberal teoriye göre devletlerin kendi çıkarlarından taviz vererek başka devletlerle ilişkiler geliştirebilir. Bir devletin kendi çıkarları gereği başka devletlerle işbirliğine yönelik bir politika izlemesi bir kayıp değildir. Bilakis bir ülkenin çıkarı başka ülkelerin çıkarına bağlıdır. Devletlerin uluslararası işbirliğine yönelik bir politika izlemesi beraberinde özgürlüğün artmasını getirmektedir. Devletler arasındaki işbirliğine yönelik politikalar sonucunda ortaya çıkan sorunları minimize etmek için liberalizm, barışın, refahın ve adaletin inşasını elzem görür (Arı 2013, s. 303).

Yeniçağ hümanizminin idealist yaklaşımı ve düşünürlerin geliştirdiği nazariyelerin insanoğlu ile insanoğlunun yarattığı kurumların davranışlarını açıklamada eksik kalması, liberalizmin de özellikle uluslararası ilişkiler alanında dönüşmesine ve pozitif liberal teorinin doğmasına neden olmuştur (Gözen 2014, s. 141-153). Avrupa'nın sık sık yaşadığı savaşlar ve liberal teorinin eksik kaldığı diğer hususlar, uluslararası ilişkiler teorilerinde farklı liberal akımların ve realist akımın güçlenmesi sonucunu doğurmuştur.

Neoliberaler, devleti varlığını sürdürmeyi amaçlayan bir yapı olarak görürler (Arı 2013, s. 309). Ancak bir üst çatı eksikliği, bir yüksek otoritenin yokluğu devletlerarası işbirliğini zedeler, uzlaşma ve ortaklaşmanın önünde, her devletin anarşik bir belirsizlikte hareket etmesi bir engel teşkil eder.

Neoliberal görüş, yer yer realizmle, yer yer liberalizmle kesişse de net çizgilerle klasik liberal anlayıştan da bir sonraki bölümde ele alınacak realist anlayıştan da ayrılmaktadır.

2.2 REALİST TEORİ

Kökleri Machiavelli'ye kadar götürülebilecek Realist yaklaşım, idealizmin insan doğasına dair yaptığı yakıştırmaları reddederek çok az varsayımla, aklın ve verili gerçekliğin özellikleri ve belirleyiciliği uyarınca politik çıkarımlar ve projeksiyonlar yaratmak gerektiğini iddia eder. Pragmatik ve verili gerçekliğe dayalı, kurgucu olmayan

bir politika geliştirmek anlamında Alman Ludwig von Rochau tarafından ortaya atılan ve güç dengesi kavramını ortaya atan Bismarck tarafından uygulanan Reel politik kavramı (Aktan 2012, s. 281) da realist teörinin köklerinden biri kabul edilebilir.

Uluslararası ilişkilerde egemenliğini koruyan bir yaklaşım olan Realizm; II. Dünya Savaşı sonrasında rağbet görmüş, 1940 ile 1970 yılları arasında özellikle küresel siyaset alanında ulusal güç ve insanı merkeze alan bir teoridir (Arı 2013, s. 137). Realizm, İdealizm'e bir tepki olarak gelişmiştir. Onların gerçekleşmesi mümkün olmayan hayaller peşinde koştuğunu ve bu yüzden dünyayı anlama ve anlamlandırmada yetersiz kaldıklarını ve olması gerekenle değil var olanla ilgilenmeleri gerektiği konusundaki eleştiriler Realizm' in eleştirilerinde yer bulmuştur. Realizm'e göre:

- i. İnsanın özünden kaynaklanan kurallar evrensel ve tarafsız kurallar olarak uluslararası politika tarafından yönetilmektedir. Bencil olan insan doğası iyi olmamakla birlikte kendi emellerinin peşinden gitmektedir.
- ii. Devletler güçlü oldukları oranda değerlidir. Dolayısıyla güçlerini artırmak ve ulusal çıkarlarını bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir.
- iii. Devletlerin uyguladıkları politikalar yaşanan zamana ve kültürel niteliğe göre değişmesi gerekir. Bu durum çıkarların değişeceği anlamını taşımaz. Çünkü çıkarlar duragandır. Sadece çıkarların niteliği ve uygulanabilirliği değişir.
- iv. Etik ve ahlaki değerlerin etkisi uluslararası politikada geçerli değildir. Devletlerin çıkarları gereği güvenlik konusu önceliklidir.
- v. Devletlerin askeri ve siyasi gücü ile ulusal çıkarları temel esastır. Bunun dışındaki politikaları, ekonomileri ve hukukları kendi içerisinde özellik gösterir yani özerktir.
- vi. Uluslararası arenada temel aktör ulus-devlettir. Uluslararası örgütler, şirketler ve sivil toplum kuruluşlarının önemi devletten sonra gelir.

Klasik Realizm'in eleştirisini yapan Kenneth Waltz ulus devletler üzerindeki önemin değiştirilmesini buradaki yoğunluğun azaltılarak uluslararası politikada siyasi yapının üç ayrı boyutta incelenmesini savunur. Waltz'a göre;

- i. Devletler ayakta durabilmek için anarşik olan uluslararası sisteme karşı durabilmelidir.

- ii. Temel aktör devlettir ve devletler çıkarlarını koruyarak uluslararası ve uluslar üstü oluşumlarda bunu uygularlar.
- iii. Devletleri birbirinden ayıran özellik nitelikleridir. Fonksiyonel anlamda aynı olmaları farklılıklarıyla sistem içerisinde bulunmasını devam ettirir.

Realist teoride işbirliği karşı taraftaki devletin kârı ile kendi devletinin kârı arasında üstünlük ya da eşitlik söz konusu olursa uygulanabilir bir olasılık olur. İki devletin kazançları arasında bir dengenin sağlanması gerekir. Ayrıca anarşik yapılar nedeniyle işbirliği ihtimali oldukça azalmakta bu durumdan ancak güçlü olarak ve kapasitelerini arttırarak kurtulmaktalar ve güven durumlarını geliştirmektedirler.

Uluslararası ilişkilerde güvenlik merkezli bir yaklaşımı öncelikli olarak ele alan bir teoridir. Çünkü temelinde var olan gerçekçilik ilkesi güvenliği bir ihtiyaç olarak görür ve diğer ihtiyaçların önüne geçirir. Örneğin ekonomi ve kültürel ihtiyaçlar güvenlik ihtiyacından sonra gelir. Hâkimanlayışını güç ve devlet temeline oturtan Realizm için uluslararası politika ve bunun bir niteliği olan güvenlik meselesi öncelikli unsurdur.

Uluslararası İlişkiler kuramları bağlamında realizm, belirli varsayımlar ve tanımlarla net olarak tanımlanmış bir teoriden çok, felsefi bir meyil, birçok teoriyi barındıran bir şemsiye olarak tanımlanmaktadır. (Donnelly 2000) Soğuk savaş döneminin en önemli akımı olarak karşımıza çıkan realizm (Kissenger 2016), gerçekçi felsefi yaklaşımıyla uluslararası meseleleri doğru tanımlayarak, hem mevcut durumun doğru ve net analizini ortaya koymaya çalışır, hem de eldeki verilerin rasyonel ve disiplinli bir şekilde analiziyle gelecekteki konjonktürün nasıl gelişeceğine dair projeksiyonlar ortaya koymayı amaçlar.

Liberalizm’de insan faktörü realizminden farklı olup farklı bir cihettir. Liberal teori bölümünde değinilen insan doğasını ideal ele alan görüşlerin aksine, realist kuramcılar ve uygulayıcılar Hume’un görüşleriyle uyumlu olarak (Hume 2009) insanın içerisinde negatif duyguların da var olduğunu ve bu insani faktörün uluslararası ilişkilere büyük ve doğrudan bir etkisinin olduğunu ileri sürerler (Arı 2013, s.138).İnsandaki açgözlülük, hırslar, çıkarıcılık ve kin, nefret gibi duygular politikayı, dolayısıyla uluslararası ilişkileri etkiler, bu duygular ve –eğer varsa- insanoğlunun davranışlarında etkili olan diğer amiller anlaşılmadan uluslararası ilişkileri anlamak mümkün olmayacaktır. İnsanoğlundaki

kötülük sıradandır (Arendt 2006) ve bu sıradan, doğal, içkin kötülük insanoğlunun ürünü olan her şeye yansıdığı gibi, politikaya da sirayet eder. Bu kötülüğü gündeme almadan yapılacak değerlendirmeler, mevcut sistem ve konjonktürü anlamayı imkansızlaştıracığı gibi, geleceğe dair bir öngörüyü de en iyi ihtimalle eksik bırakacaktır.

Realist teoriye göre devletler uluslararası politikanın temel aktörleridir (Arı 2013, s. 140). Uluslararası ya da çok uluslu şirketler ya da uluslararası yapılar başat aktör olarak kabul edilmezler. Devletler, çıkarları doğrultusunda sürekli kuşkucu ve güvenlikçidir. Hobbes'un doğa durumuna benzer bir şekilde, devletlerin davranışlarını tek merkezden kontrol eden ya da düzenleyen bir yapı yoktur, uluslararası sistem anarşiktir ve güç temel faktördür. Devletler varlıklarını idame ettirmek ve varlıklarına yönelecek tehditleri herhangi bir üst-otoriteden yardım bekleyerek değil, kendi imkanları ile bertaraf etmek zorundadırlar, bu yüzden her devlet için öncelik, kendi çıkarındadır (Kegley 1994). Realizmin temelinde kapasite (Holsti 1994) yahut güç vardır (Arı 2013).

Realist teoride güç kavramı önemli bir yer tutmakla birlikte, güç mefhumu atfedilen manalar farklılık arz etmektedir. Uluslararası siyasette güç mefhumu sıklıkla kullananların başında Morgenthau gelmektedir. Morgenthau bu kavramı politik tahlillerine koyar. Morgenthau gücü, politik bir mücadele olarak görmenin yanında, güce yönelik net bir tarif yapmamıştır. Gücü, amacı yerine getirmek için bir vasıta olarak görür (Arı 2013, s. 143).

Güç, somut olmayan öğeleri de ihtiva eder. Bir devletin liderinin haiz olduğu donanım ve yetenekler stratejik bir biçimde kullanıldığında diğer devletleri tesir etme gücü artar. Var olan politik lider potansiyeli halk iradesi, diplomasi yeteneği, milli politika gibi meşruiyet barındıran güçlerle karşı tarafı etkileme gücü etkin hale gelir (Goldstein ve Pevehouse 2015, s. 88).

Realist teorisyenler güce, devletlerin fiziksel/maddi öğelerin birleşimi olarak bakmazlar. Bunun yanında somut olmayan güç öğelerini de kapsadığını ileri sürerler. Neorealist düşünür K. Waltz, ekonomik ve askeri gücün diğer güç öğeleriyle var olduğunu öne sürerek, gücü sürekli değişen bir mefhum olarak görür (Arı 2013, s. 144). Özellikle yumuşak gücü bu bağlamda değerlendirebiliriz. Aktörleri ikna yoluyla etkileyerek istenilen davranışları ortaya çıkarma biçimi yumuşak güçtür (Heywood 2013, s. 260)

Bazı devletler bir devletin varlığını etkileme gücünü ve değerlerini başka devletlerden üstün görerek kabul eder. Bu şekilde bir devletin diğerlerini basit yollarla etkileyebiliyor olması yumuşak gücü gösterir. Özellikle ticaret konusunda bu güç politikası kendisini kolay gösterir. Egemenlik gücün sadece bir yönü değildir. Yumuşak güç politikaları salt egemen bir gücü sembolize etmez, bunun yanında karşılıklılık ve kimliğe dair umdeler yumuşak gücü kolaylaştırır (Goldstein ve Pevehouse 2015, s. 88).

Güç evrensel anlamda tanımlanamayan göreceli bir kavramdır. İçeriği ve ölçülebilirliği ile bunun nasıl olacağı konusunda uzlaşmanın olmaması ve değişkenleri itibari ile de tanımlanamamaktadır. Ancak karşılaştırmanın yapılabildiği durumlarda kapasiteleri karşılaştırılan ülkeler mantıklı bir kavram içinde tanımlanabilir. Bir ülkenin amacına dair kullanabileceği nitelik ve niceliğe ait her şey gücün tanımını oluşturur. Sahip olunan güç kullanılmayabilir. Bu durumda potansiyel güçten bahsetmek gerekir. Gücün askeri, ekonomik, teknolojik, kültürel unsurları vardır. Tüm bu unsurlar belli bir kontrol altında ve belli bir amaç için sistemli bir şekilde siyasi bir otorite tarafından kullanılırsa istenilen sonuç elde edilir, böylece politika aracı haline gelen güç unsurları bir araya getirildiği için belli bir yetenek kazandırılmış olur. Hükümetin niteliği, nüfus, ulusal karakter, endüstriyel yeterlilik, doğal kaynaklar ve coğrafya sahip olunan nitelikleri arttırarak güce olumlu yönde etki etmektedirler. Sahip olunan roller kullanılırsa güç uluslararası politikada bir anlam ifade edebilir, aksi taktirde elde edilmiş güç nitelik ifade etmez. (Nye 1990, s. 178) Örneğin ABD'nin Körfez Savaşına müdahalesi kendisinden beklenen rolü oynaması açısından bir anlamda güç göstermesidir.

Siyasal Realist ekol II. Dünya Savaşı öncesinde otoriter rejimlerin ortaya çıkması ve Almanya'da Nasyonal Sosyalistlerin başa gelmesi ile ortaya çıkmış ve savaşın ortaya çıkardığı büyük yıkım ve sonuçları itibari ile de etkisini arttırarak devam ettirmiştir. Bu akım Siyasal İdealizme tepki olarak oluşmuş; olguların incelenmesi ve önemini vurgulayan Edward Hallett Carr tarafından politik literatürde yerini bulmuş, olguların sebep ve sonuçlarının değerlendirilmesinin önemi üzerinde durmuştur.

Siyasal Realist ekolu savunanlara göre devletlerde aynı insan doğası gibi hareket ederler. Onlar gibi var olma arzularını korurlarken diğerleri üzerinde egemen olma isteklerini ortaya koyarlar. Verilen mücadele de temel birim olarak devlet askeri olsun ya da olmasın belli bir güce sahip olmaya çalışır. Çıkarlarını korurken karşı tarafa güvenmez. İttifaklar

oluştururken savunma mekanizmasını arttırmayı ve ulusal çıkarları gereği de askeri kapasitesini genişletmeyi düşünür ve bu bağlamda hareket eder. Savunma ve işbirliğinin arttırılması sağlanacak olan güç dengesi ile ancak mümkün olabilir ve ulusal çıkarlar düşünülerek uygulanan politikalar dış politikaları belirlerken Uluslararası düzeydede düzen sağlar ve barışı getirir.

Kegley, realizmin yaklaşımlarına yöneltilen beş temel eleştiriyi ya da realizmin beş zayıf noktasını tespit eder. Bunlar, zayıf öngörü gücü, zayıf tanımlama gücü, dünyadaki paradigma değişimlerine uyum sağlayamama, zayıf izah kabiliyeti ve zayıf çözüm sunma becerisi olarak karşımıza çıkar. Kegley, bu sorunlar nedeniyle dünyanın soğuk savaş sonrasında Wilson'un liberal ilkelerini yeniden keşfetmeye başladığını ileri sürer. Bu yönde bir liberalizm-realizm sentezi uluslararası ilişkileri ve buna dair kuramları şekillendirmeye başlamaktadır ve bu trend devam edecektir (Kegley, 1994).

Liberalizmin çeşitli sebeplerden ve değişen paradigmaları açıklama ihtiyacından ötürü neoliberalizmi doğurması gibi, realizm de neo-realizmi doğurmuştur. Büyük oranda benzer olan realizm ve neorealizm, temel olarak neorealizmin güvenliği güç maksimizasyonunun öne tutması hususunda ve dış politikayı devletlerin doğasının mı (realizm), uluslararası sistemin doğasının mı (neorealizm) temel olarak etkilediği sorusuna verilen cevapta ayrışırlar (Arı 2013, s. 163).

3. TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASININ TARİHSEL ARKA PLANI

Bu bölümde Türkiye’nin 2000’li yıllara kadarki süreçte Orta Doğu politikalarını anlamlandırmak için Cumhuriyet’in kuruluşundan çalışmamın ana merkezinde olan Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri dönemi Türkiye’nin Orta Doğu politikaları dönemselsel olarak ele alınacaktır. 2000’li yıllarda Orta Doğu Türk dış politikasının ilgi odağında olan bir coğrafya olmuştur. Türkiye’nin Orta Doğu’ya ilgisi 2000’li yıllarda tedricen artmıştır. 2002 öncesine kadar Türkiye’nin Orta Doğu politikaları genel itibariyle pasif kalmıştır. Bu coğrafya 2000’li yıllarda ihmal edilen bir coğrafya olarak görülmüştür. Orta Doğu’ya yönelik ilgi AK Parti hükümetleri döneminde tarihi ve kültürel bağlardan dolayı artmıştır. Bu ilgi daha sonra göreceğimiz gibi 2007-2011 yılları arasında daha da artmıştır. Cumhuriyetten 2000’li yıllara kadar Türkiye’nin Orta Doğu politikası süreklilik arz etmemiştir. Orta Doğu topyekûn ihmal edilen bir coğrafya olmamıştır. Ama genel itibariyle Türkiye’nin Orta Doğu politikaları pasif kalmıştır. Bu bölümde 2000’li yıllara kadar Türkiye’nin Orta Doğu politikasının bir panoraması çizilecektir.

400 yıla yakın Osmanlı Devleti’nin yönetiminde barış içinde bir coğrafya olan Orta Doğu, coğrafyasının güvenliği, başlarda 17. Yüzyıldan sonra artan misyonerlik faaliyetlerinin ardından milliyetçi akımlar ile kendi huzuru ve refah ortamını kaybetmeye başlamıştır. Daha sonraki süreçte 19. Yüzyılla birlikte ivme kazanan emperyalist politikalarla Orta Doğu coğrafyasının hem sosyo-kültürel hem de siyasi yapısı/mimarisi ciddi anlamda tahrip olmuş, bölgeye geri dönüşü olmayan zararlar vermiştir. Osmanlı Devleti’nin bölgede inşa ettiği barış ortamı, Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte Orta Doğu’dan silinmiş yerini sömürgecilik almıştır. (Bilgin 2016, s. 34).

Osmanlı Devleti’nin birden çok kıtada sahip olduğu topraklar, hammadde, doğal kaynaklar ve stratejik bakımından batılı güçlerin sömürgecilik politikalarını iştahını kabartıyordu. Batılı emperyalist güçlerin tasarıları, Osmanlı Devleti’ni hem içeriden hem dışarıdan yıkmaya yönelikti. Bu dönem tahta olan Sultan II. Abdülhamit ise, Batı’dan

gelen saldırılara karşı takip ettiği politikalar arasında ilki İttihad-ı anasır (unsurların birliği), diğeri ise dışta İttihad-ı İslam yani Müslümanların Birliği projesiydi. Yayılımacı politikalara karşı ise; Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki çekişmeleri kullanarak Batının işgal sistemine karşı, kendi toprak varlığını elinde tutmayı başarmıştı. Bu sistemin adı “denge siyaseti” idi. Ancak, 1909 yılında Sultan II. Abdülhamit’i tahttan indirerek iktidara gelen İttihat ve Terakki Hükümeti’nin dış siyaset ve diplomasi alanında Sultan Abdülhamit yönetiminin tecrübe ve yeteneklerine sahip olmaması ve ehliyet ve liyakat noktasında birden çok zaafiyete haiz olması gibi etmenler yüzünden Osmanlı Devleti denge siyasetinin takip edememiş ve I. Dünya Savaşı yıllarında Almanya ile imzaladığı bir ittifak antlaşması neticesinde savaşa katılmış ve sonuç olarak İtilaf Devletleri’nin paylaşım politikalarına hedef olmuştur (Bilgin 2016, s. 35).

Gizli paylaşım tasarılarının en önemli belgesi Sykes-Picot antlaşmasıdır. 16 Mayıs 1916’da imzalanan bu antlaşma Orta Doğu’nun paylaşım haritasıdır ve günümüzdeki Orta Doğu olaylarına etki etmektedir (Uçarol 2015, s. 619-620). Öncesinde imzalanan İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalan İstanbul Antlaşması, yine o bölgeye vurgu yapmakta, Rusya’yı tarihi emellere ulaştıran İstanbul ve boğazlar çevresinin ele geçiren bu antlaşma geri kalan bölgeleri ise İngiltere ve Fransa arasında paylaştırmaktaydı. Bölgeye etki eden bir diğer antlaşma 1915-1916 Haziran arasında yapılan görüşmelerin İngiltere’yle Şerif Hüseyin arasında imzalanmasıyla son bulan Mc Mahon antlaşmasıdır. Bu antlaşmayla Sir Henry Mısır Yüksek Komiseri olarak Şerif Hüseyin’e bölgede bir krallık kuracağını ve kendisinin de kral olacağı vaadini sunar. Bahsedilen bölge, Mersin’den Yemen’e kadar uzanmaktadır. Yıllardır Osmanlı egemenliği altında Emir Hüseyin olarak görev almış bu şahıs İngilizlerin oyunuyla Şerif Hüseyin ünvanını alarak Osmanlı Devleti’ne ihanet etmiştir. Bahsi geçen bu antlaşmalar I. Dünya Savaşı’nda itilaf devletleri arasında gizli antlaşmalar adı altında yapılmış olup, Rusya’da ihtilalin çıkması ve Rusya’nın savaş kalması ve gizli antlaşmaları itiraf etmesiyle ortaya çıkmıştır. Orta Doğu’nun gidişatını etkileyen bir diğer karar ve belge ise Balfour Deklarasyonudur. Bu deklarasyona göre Yahudiler, binlerce yıldır kendilerine vadedilen topraklar adını verdikleri bölgede yurt kurabilme isteklerini resmîyleştirmiştir. İngilizlerin bu vaadi 1948 yılında son bulacaktır.

Kuruluşundan günümüze değin Türk dış politikasının süregelen iki temel vasfı statükocu ve Batıcı olmasıdır. Devletçi geleneğin bir devamı olan statükoculuk Yurtta Barış Dünyada Barış ilkesiyle de mevcut sınırları koruma, devamını sağlama ve mevcut dengeleri sürdürebilme özelliğine dayanmaktadır. Batıcılık ise coğrafi bir yöne ya da bölge değil, Batı'nın bilimini, tekniğini almayı ifade eder. Türk Dış Politikasının iki vasfından ilki olan statükoculuk, mevcut hudutları sürdürme ve kurulan dengeleri muhafaza etme olarak tarif edilmektedir.(Oran 2001, s. 46-53).

Türk Dış Politikasının bu iki özelliğinin diğer alanlara göre Orta Doğu'da kendini daha fazla hissettirdiği bir realitedir.¹ Türkler bu coğrafyadan çekilirken İngiliz ve Fransızlara karşı verdiği mücadelelerde Araplar Batılı işgalci güçlere destek vermişti. Bundan dolayı Türkler Orta Doğu'dan ayrılmışlardır. Bu ambiyansta 1923 yılında yeni doğan Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarında iç politikaya önem vermiş, iç düzeni tahkim etme yolunda modernleşme atılımlarını gerçekleştirmiş, dış politikasını ikinci planda tutmuştur (Şahin 2010, s. 10). Bu durum, Türkiye'nin topyekûn Orta Doğu'dan çekildiği manasına gelmemeliydi. Bilakis, Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle olan tarihsel, kültürel yakınlığı, Türkiye'yi Orta Doğu'da önemli bir ülke kılmıştır.

Türkiye, bağımsız ve barışçıl dış politikasını içte ve dışta iyi uygulamıştır. Örneğin; Ocak 1923'te İsmet İnönü Dışişleri Bakanı olarak Arap bağımsızlık hareketlerini savundukları düşüncesini ortaya koyan bir deklarasyon yayınlamıştır. "TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Hükümeti Suriye, Lübnan, Irak, Filistin ve Ürdün'e zorla uygulanan manda rejimlerini kabul etmeyecektir" (Soysal 1994, s. 24). Türkiye Cumhuriyeti Devleti, çok büyük bir istiklal mücadelesi verip başarıya ulaşmış gururlu bir devlet olarak bağımsızlık mücadelesi veren sömürge altındaki ülkelere de örnek olarak evrensel bir ihtilal olduğunu kanıtlamıştır.Bu tesir, bilhassa Türkiye'nin en yakın komşusu olan Irak'ta etkisini gösterecekti (Bilgin 2016, s. 38).

¹ Bolat, D., *Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Genel Çizgisi ve Bu Politikada Etkili Olan Faktörler*, 2012, <http://akademikperspektif.com/2012/01/27/turkiyenin-orta-dogu-politikasinin-genel-cizgisi-ve-bu-politikada-etkili-olan-faktorler/>, erişim tarihi: (13.05.2017)

3.1 1923-1939 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

Cumhuriyetin ilk yılları ve daha sonraki dönemde Orta Doğu’nun siyasi mimarisi tam olarak oluşmuş değildi. Araplar I. Dünya Savaşı’nı kapsayan zaman diliminde kendi bağımsız devletlerini kurma fikriyatıyla hareket ettiler. Savaşın sonlarında Araplar Osmanlı Devleti’nden kurtuldular ama bölgede tam olarak bağımsızlıklarını elde edemediler (Şahin 2010, s. 11).

Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında devletin Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini kasıtlı olarak askıda tuttuğu eleştirisi yapılmaktadır. Bunun yanında yeni kurulan Türk devletinin bilinçli olarak Araplarla ilişki kurmadığı öne sürülmektedir. Bu perspektif Türkiye’nin bu dönem Orta Doğu siyasetini doğru anlatan bir yaklaşım değildir. Çünkü bahsi geçen dönemde Orta Doğu coğrafyasında kendi bağımsızlığına kavuşmuş bağımsız Arap devletlerini görmek mümkün değildir. Daha önce de zikredildiği gibi bölgenin siyasi mimarisi tam olarak oluşmamıştır. Bu gerekçeyle Türkiye’nin ne Suriye ne Irak ne Ürdün ne de Lübnan’la hatta Mısır’la bağımsız politika kurma olanağı vardır. 1920’li yıllarda bahsi geçen ülkelerle resmi antlaşmalar doğrudan yapılmamış, bölgede kendi mandasını kuran İngiltere ve Fransa ile resmi anlaşmalar imzalanmıştır. Bundan dolayı yeni kurulan Türk devletinin bilinçli olarak Orta Doğu’dan uzak durması yönündeki argümanlar gerçeği yansıtmamaktadır. Nitekim, 1923 öncesinden neticesiz kalan veya Türkiye aleyhine sonuçlanan bazı sorunlar gündeme geldiğinde Türkiye, bölge ve Avrupa siyasetini de göz önünde bulundurarak, bazı sorunların çözümü yönünde rol almaktan geri durmamış, Musul sorunu Türkiye aleyhine, Hatay sorunu ise Türkiye lehine çözümlenmiştir. Bu dönemde sadece Türkiye ile bölge arasında değil, genel olarak bölgenin sorunları da güvenliğe ilişkin etmenlerden kaynaklanmaktaydı (Şahin 2010, s. 11-12)

Türkiye Cumhuriyeti demokrasiye tam olarak geçebilmek için çok partili hayatı bir zorunluluk olarak görüyordu. Bu alanda açılan ilk muhalefet partisidir. 1925’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Akşin 2017, s. 194), 1932’de açılan Serbest Cumhuriyet Fırkası, eski rejim yanlılarının toplandığı bir yer haline gelerek başarısızlıkla

sonuçlanmış ve partiler kapatılmıştır. Bu durum sonuçsuz gibi görünse de Türkiye'nin demokrasiye verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. Yine aynı yıllarda komün ise Serbest Cumhuriyet Fırkası söz konusu olduysa da zikredilen partilerin kısa bir süre zarfta kapatılmaları ile bu teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlandı (Zürcher 2015, s. 264-265). Bu girişimlerden bir sonuç alınmamış olsa da Türkiye'nin demokrasiden yana tavrını/niyetini göstermesi bakımından önemliydi. Türkiye, Sovyetlerin etkisi altına hiçbir zaman girmeyerek ilişkilerinin iyi olmasına rağmen ülkede komünist oluşumları desteklememiştir. Örnek olarak o yıllarda SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği)'nin etkisinde olup Türkiye'de faaliyet gösteren komünist parti yasaklanmış; sol cenahta yer alan oluşumlar rejim tarafından kontrol altına alınmıştır (Arı 2013, s. 199).

II. Dünya Savaşı'na kadarki olan süreçte Arap coğrafyasındaki ülkeleri kendi bağımsızlık mücadeleleri içinde olmuşlardır. Bu süreç ve ortamda Türkiye'nin bölgeden kaynaklı sorunsallara dahil olması rasyonel bir politika olarak düşünülmemektedir. Yeni Türk Devleti'nin modernleşmesi, Arapların ise kimlik inşaları bölge devletleri arasında iş birliğinin oluşmasını/ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Çünkü yeni kimliklerin inşasında genelde “öteki” ifadesi etkili olmaktadır. Orta Doğu'da devletler yeni kimliklerinin oluşumunda Türk geçmişlerini “öteki” olarak vurguladılar. Yeni kurulan Cumhuriyet, Arap halklarını marjinal olarak gördü. Özetle, Büyük harbin sonunda Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlık arayışlarını II. Dünya Savaşı'na kadar sürdürmesi, yani bölgenin siyasi mimarisinin oluşmaması, güvenlik konularının ağırlık kazanması, Türkiye'nin bu dönem Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerinin önünde bir handikap olmuştur (Şahin 2010, s. 11-12)

Bölge devletleri yanında Afganistan, İran ve Irak bölgedeki iki dominant güç olan İngiltere ve Sovyet Rusya'nın etkilerinde rahatsızdılar. Türkiye emperyalist güçler arasında 1920 yılından itibaren denge politikası izlemeye çalışmıştı. Ancak denge politikasının uygulanması bölgesel bir uzlaşmayla mümkün olabilirdi. İngiliz ve Sovyet çıkar çatışması olursa bölgedeki devletlerin tarafsız siyaset izlemeleri mümkün olacaktı. İsmi zikredilen dört devlet ilkin kendi içlerindeki problemleri çözmeleri ve sonra bir bölgesel ittifak kurmaları bu devletlerin hem bölgesel alanda hem de uluslararası arenada ellerini güçlü tutacaktı (Bilgin 2016, s. 39).

İtalya'nın Habeşistan'a saldırması bölge ve dünya devletlerini harekete geçirmişti. 1935 yılının Eylül ayında Cenevre'de Milletler Cemiyeti toplantısında bir saldırmazlık anlaşması taslağı oluşturan Türkiye, İran ve Irak kendilerini emperyalist İtalya'ya karşı savunma ihtiyacı duymuştur. Bunu takiben İran ve Irak aralarındaki sınır problemini çözemediklerinden dolayı saldırmazlık paktının son hali oluşmamaktaydı. Nisan 1932 yılında Irak Dışişleri Bakanı Naci El Asi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Cumhurbaşkanı Atatürk'ten yardım ve destek talebinde bulunur, yaşanan sorunların sorumluluğunu İngiltere'ye yükleyen İran arabuluculuk çabalarının Irak ve İran arasında teşebbüs aşamasında kalması ve bir sonuç vermemesi üzerine bölgesel pakt anlaşması vaat edilen sonucu zayıflatmıştı. Buna rağmen Dışişleri Bakanı Aras, Bağdat'a başarılı bir ziyarette bulunur, İtalya'ya yaklaşma politikası uygulayan Irak'a sert politika uygulayarak Bağdat hükümetini bu fikrinden vazgeçirir (Bilgin 2016, s. 41).

İran- Irak sınır meselesi 4 Temmuz'da aralarında imzalanan anlaşmayla çözüme kavuştu. Afgan Dışişleri Bakanı Muhammed Han 7 Temmuz'da Tahran'a geldi. Afganistan-İran meselesi Türk General Fahrettin Altay öncülüğünde çözüme kavuşturulmuştu. Bölge devletlerin inisiyatifinde ve dış güçlerden arınmış bir paktın imzalanması Orta Doğu için bir ilk oluştuyordu. 8 Temmuz 1937'de İran Şahının Sadabad sarayında Sadabad Paktı imzalandı (Aras 1956, s. 132).

Uluslararası arenada Türkiye'nin siyasi gücünü artırmak Rusya ve İngiltere gibi bölgeye etki eden devletlere karşı bir denge unsuru kurmak ve Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini arttırıp bu sayede bölgesel istikrarı sağlamak amacıyla İran, Irak, Suudi Arabistan, Afganistan ve Mısır gibi ülkelerle ilişkilerini arttırmaya önem göstermişti.

Modern Orta Doğu tarihinde bölgede istikrarı sağlama amacına yönelik ilk tasavvuru öne süren devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk'tür. Bu durumun ispatı Sadabad Paktı'dır. Ayrıca Avrupa ile ilişkilerde eşitlik anlayışını geliştirmenin tek yolunun bölgesel güç olmaktan geçtiğini yorumlamıştır. Ancak bu sayede uluslararası siyasette etkili olunacağını belirtmiştir (Bilgin 2004, s. 25-30).

3.2 İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKALARI

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin hem iç hem dış politikasında değişiklikler meydana gelmiştir (Zürcher 2015, s. 303). Türkiye II. Dünya Savaşı’ndan sonra herhangi bir kampta yer almamasına rağmen savaşın ürettiği siyasal ve ekonomik neticelerden etkilenmiştir. Savaşın ortaya çıktığı tarihe kadar Türkiye tarafsızlığını korumuş, savaş sonrasında ise Batı kampında yer almıştır (Yılmaz 2016, s. 203). Bu dönem Türkiye’nin dış politikasının ayırt edici özelliği Batı’ya angaje olmak olmuştur (Sander 2006, s. 155).

II. Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkım sonucunda bölgeden İngiltere ve Fransa’nın çekilmesiyle bölgede ABD ve SSCB etkisini hissettirmeye başlamıştır (Küçükvatan 2011, s. 73). Bağımsız olan bölge ülkelerinin ortaya çıkması neticesinde, Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesi beklenirken tam aksi bir durum ortaya çıkmıştır. 1950’li yıllar Türk Dış Politikasının 7 Orta Doğu ülkesinden uzaklaştığı yıllar olmuştur. Türk Dış Politikasının iki temel özelliğinden biri olan “Batıcılığın” bu yıllarda mübalağalı ve muvazenesiz kullanılması, Türkiye’yi bölgeden uzaklaştırmakla kalmamış, Türkiye bölgedeki imgesi/intibaası ciddi şekilde sarsmıştır. Türkiye 1950’li yıllarda “aktif tarafsızlık” siyasetini izleyerek batının bölgedeki mümessili olmuştur. Dolayısıyla bu dönem Türkiye’nin batı yönlü politikalarının mübalağalı bir konseptte izlendiği yıllar olmuştur.

İngiltere ve Fransa’nın eski faalliklerini ve görünürlüklerini kaybetmeleriyle, ABD ve Sovyetler Birliği’nin Orta Doğu’da yeni güçler olarak ortaya çıkmaları, uluslararası politikada yeni bir sistemin doğmasına gerekçe oldu (Küçükvatan 2011, s. 73). İki Kutuplu Sistemde en yoğun çekişme Orta Doğu’da cereyan etmiştir (Eker ve Kılınç 1988, s. 1328). Türkiye bir bölge ülkesi olarak ve Sovyetler Birliği tehdidi algılamasının da etkisiyle, kendi güvenliğini Batı Bloku içinde yer alarak güvence altına almaya çalıştı. Türkiye güvenlik endişeleriyle Batı’nın siyasi, ekonomik ve askeri kurumlarında yer almak için tam bir “Batı yanlısı” politika takip etti (Yılmaz 2016, s. 204). Orta Doğu’da meydana gelen hadiseler karşısında ortaya konulan dış politika, Türkiye’yi Batıya özellikle ABD’ye yaklaştırırken, Arap ülkelerinden uzaklaştırdı. Türkiye’nin davranışı, aleyhinde düşünülmesine sebebiyet vermişti. Türkiye Sovyet baskısına karşı

kuşak oluşturmaya gerçekleştirmek isterken, farkında olmadan bu ülkenin faydasına bir oluşumun, Orta Doğu'da ortaya çıkmasına destek sağlamış oldu. Türkiye, Orta Doğu'da "Aktif", "Batıcı" ama neticeleri dolayısıyla masraflı bir siyaset izledi. Kutuplaşmanın artmasıyla Türkiye bölgede Sovyetler Birliği'ne karşı Batı yönlü davranış sergilemiş oldu. Orta Doğu politikaları, Batı'ya karşı dış politikasının bir vasıtası ve mecrası olarak uygulanmıştır (Şahin 2010, s. 12-13).

Türkiye'nin, Orta Doğu coğrafyası ile olan yakınlığından dolayı olayların sonuçlarının etkisini hissetmesi ve taşıdığı ortak dini ve kültürel değerleri sayılabilir. Bu ortak dini değerlerin yanı sıra, Türkiye'nin laikliği aşırı miktarda uygulayan bir ülke olmasından dolayı Orta Doğu Arap ülkeleri ile yaşadığı problemler olmuştur. Ayrıca 1947'de Türkiye BM (Birleşmiş Milletler)'de Filistin konusunda Arap ülkeleri ile işbirliği yapmışken, aynı sorunun 1948'de tekrar bahsi açıldığında/gündeme geldiğinde Arap ülkelere olan desteğini çekmiş, 1949'da BM'de İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Batı yanlısı olmak adına yapılan politikalar, Mısır'ın ve Suriye'nin reaksiyonunu çekmiştir.

DP (Demokrat Parti)'nin iktidara gelmesiyle, Orta Doğu ülkeleriyle ikili görüşmelere önem veren politikalar izlemişti. DP'nin ilişkileri artırmadaki en büyük amacı, bölgedeki Sovyet etkisini uzaklaştırarak kendini korumaya almak olmuştur (Yılmaz 2016, s. 207-208).

Türkiye'nin genelde Orta Doğu özelde ise Suriye siyasetini iki hadise doğrudan etkiledi. Bunlar sırasıyla: Şubat 1952'de Türkiye'nin NATO (North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü))'ya dahil olması ve Mısır'daki iktidar değişikliğinin sonucunda Mısır dış politikasında yaşanan değişiklik olmuştur. Türkiye NATO'nun bir üyesi olmakla, batılı müttefiklerinin Orta Doğu'daki politikalarına destek olmuştur. DP'li dış politika karar alıcıları ABD'yle birlikte hareket etmeyi önemli bulmuşlardı. ABD'nin 50'li yıllardaki Orta Doğu siyasetine Türkiye destek vermişti (Fırat ve Kürkçüoğlu s. 615).

Türkiye Orta Doğu'daki karmaşayı kendisi için bir risk olarak görmüştü. Türkiye, Balkan Antlaşması'nın ardından sonra SSCB'nin bu karmaşayı kullanarak Türkiye'ye de etkisini getirebileceği düşüncesindeydi. Bu fikri paylaşan ABD de bölgede müttefiki olarak

gördüğü Türkiye'yi destekliyor, Orta Doğu'daki muhtemel bir Sovyet tehdidi olduğunu açıklamaktan çekinmiyorlardı.

Batının bir müttefiki olarak Türkiye bölgede Sovyet nüfuzunu kırmak için Orta Doğu'da batı yanlısı ve askerî açıdan Sovyet tehdidine karşı ittifak arayışı içindeydi (Şahin 2010, s. 12).

Suriye'nin Fransa'dan bağımsızlığını yeni kazanması ve Hatay'ın Anavatana katıldıktan ortaya çıkan sorunlar, Türkiye'nin Suriye'de manevra alanının artmasına ve hali Orta Doğu'da aktif bir dış politika izlemesine engel teşkil ediyordu. Özellikle Türkiye'nin Batılı ülkelerin gölgesinde bir Orta Doğu politikası izlemesi, Suriye devleti tarafından bir tehdit olarak görülürken, İsrail ile savaş halinde olan Suriye'nin de Sovyetlere yakınlaşmasını Türkiye kaygı verici bir gelişme olarak algılamıştır.

Türkiye, ikili görüşmelerini arttırarak 1954'te Irak ile görüşmeler gerçekleştirdi. Irak ile Arap ülkelerinin faydasına ters düşmeyecek politikalar hakkında bilgilendirme yapıldı ve Batıya olan yakınlığının sorun oluşturmayacağını bildirdi. Gelişen ilişkiler sonucu 24 Şubat 1955'te Irak ile "Bağdat Paktı" imzalanmış, siyasi bir başarı elde edilmiştir. Türkiye daha sonra Mısır, Lübnan ve Suriye'ye pakta katılması için girişimlerde bulunmuş fakat istediği neticeyi alamamıştır. Özellikle Adnan Menderes'in Suriye ziyareti sırasında yaşanan protestolar ve Suriye'yle görüşmeleri akamete uğratmıştır. Suriye'nin anakronik Arap Milliyetçiliği düşünceleri bölgedeki diğer devletleri de tesir altına almaya başlamıştır. (Çetinkaya 2016, s. 1-29)

Suriye'nin politikasından etkilenen ve Bağdat Paktı'na karşı olumsuz bir tavır sergileyen Mısır, Sovyetler birliğine karşı ilişkiler geliştirmiştir. 1956 yılından itibaren Orta Doğu'ya hâkim olan Baas siyaseti, Sovyetlere yakınlaşmayı arttıran bir siyasetti. Nasır liderliğindeki Mısır'da, özellikle 1956 yılındaki Süveyş Savaşı'ndan sonraki süreçte Mısır ve Suriye arasındaki ilişkiler daha da yoğunlaşmıştı. Ayrıca Bağdat Paktı'ndan hoşnutsuz olan SSCB, bölgedeki dış siyasetini yoğunlaştırmıştı. Ayrıca İsrail, Bağdat Paktı'nı kendine karşı kurulmuş bir birlik olarak nitelendiriyordu (Fırat ve Kürkcüoğlu, s. 615). Orta Doğu'nun destabilize olmuş mimarisi, Sovyetlerin etkisini arttırmada önemli bir etmen olmuştu. Önceden Nasır önderliğindeki Mısır ile soğuk ilişkileri olan SSCB, Mısır'la ilişkilerini giderek arttırmıştı. Batılı ülkelere uzak duran Nasır, bu durumda

avantajlı olan taraftı. Bağdat Paktının Orta Doğu’da yarattığı kutuplaşma, ani sonuçları getirmişti. Araplar ile iyi ilişkiler içinde olan İngiltere, Pakta dahil olmaktan kaçınmıştı. Bir yanda Suriye ve Mısır, diğer yanda İsrail ve bir diğer yanda da Sovyetler bu pakta karşı cephe almıştı. ABD paktın içinde yer almamış olsa bile pakta dair desteklerini devam ettirmiştir. Özellikle Bağdat Paktı ülkelerinin ve bağımsızlıklarının ve toprak birliğinin kendi garantörlüğünde olduğunu pakta yapılacak bir tepkinin ABD’ye yapılmış gibi yorumlayacaklarını bildirmiştir.

3.3 TÜRKİYE’NİN 1960 SONRASI ORTA DOĞU POLİTİKALARI

Bu bölümde Türkiye’nin 1960 sonrası şekillenen Orta Doğu politikası, dönemin içinde geçen iç ve dış olaylar ile bağlantılı olarak açıklanacak, önemli olaylar referanslar ve alıntılar yoluyla örneklendirilerek Türkiye’nin bu dönemdeki orta doğu politikalarına yön veren siyasi olaylara, iç karışıklıklara ve dış siyasi gelişmelere ışık tutulacaktır.

Türkiye’nin Orta Doğu politikalarını şekillendiren faktörler çok muhtelifve son derece karmaşıklık arz etmektedir. Bu konuda Damla Aras, “Türkiye’nin Orta Doğu Politikaları” adlı makalesinde şu tespitlerde bulunmaktadır (Aras 2006, s. 283):

Bir devletin, diğer ülkelerle olan ilişkilerine etki eden birçok farklı unsur bulunmaktadır. Tarihin belleklerde bıraktığı izler bu ülkelerin birbirlerine karşı izlediği politikaları da etkilemektedir. Bu anlamda özellikle 20. yüzyılın başında Arap topraklarının Osmanlı Devleti’nden kopuşuna neden olan sorunlar, tarafların birbirlerini algılayışlarında önemli bir rol oynamaktadır. Fakat ülkelerin diğer ülkelere davranışını etkileyen diğer etkenler de bulunmaktadır. Devletlerin yanında yer aldıkları küresel güçler, doğal kaynakların paylaşımı, jeopolitik rekabet ve birbirlerine karşı üstünlük kazanmak için kullandıkları kozlar (örneğin terör) gibi faktörler de dış politikanın şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

27 Mayıs 1960 darbesi, bu dönemde Türkiye’nin politikalarını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu konuda, darbenin etkisi ile hükümetin başına geçen askeri kökenli devlet erkânının devletin yapısı içindeki bürokrasi ve diplomasiye olan etkisinin bu dönemdeki dış politikaya, özellikle de Orta Doğu politikalarına verdiği yön yadsınamaz.

Bu duruma örnek olarak, 1 Şubat 1958’de General Nasır liderliğinde bir araya gelerek Birleşik Arap Cumhuriyeti adını alan Mısır ve Suriye’nin kısa süreli olan birlikteliğinin Suriye’de vuku bulan ihtilal sonrası dağılmasının neticelerinin değerlendirilmesi söylenebilir. Türkiye, bu sorunu “bir iç karışıklık” olarak görmüş, Türkiye daha sonra Ürdün’den sonra yeni kurulan rejimi tanıyan ikinci ülke olmuştur. Türkiye’nin bu siyasetini Mısır tepkiyle karşılamış ve 30 Eylül 1961’de Mısır, Türkiye’yle olan diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, yeni “cunta” rejiminin, önceki hükümetlerden farklı olarak Orta Doğu dış politikasına verdiği önemi arttırdığı açıkça görülebilir. Özellikle darbe ile yasadışı şekilde devletin başına geçen *de-facto* hükümet, ilk hükümet programında Orta Doğu’daki izleyeceği politikasına ağırlığını vermiş, Suriye ile olan dış politika gözden geçirmiştir. Bu durumda Suriye’ye sınır komşusu olmamız, özgül bir sebep olarak düşünülebilir.

Türkiye’nin Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkileri, özellikle Arap-İsrail savaşları boyunca süresince oldukça etkilenmiştir. Türkiye’de cereyan eden politik gelişmeler, Türkiye’nin bölgeye yönelik bir siyasa izlemesine engel teşkil etmiştir. Adnan Menderes önderliğindeki Demokrat Parti döneminde İsrail-Arap sorununa yönelik tutum, çoğu Arap Devletinde hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu durumda Suriye’nin 1957’de Sovyetlerden aldığı silah ve mühimmat sonucu gelişen ilişkileri sonucu Türkiye’nin SSCB tarafından desteklenen Bulgaristan ve Suriye tarafından bir kısıpaca alınmış olduğu düşüncesinin etkili olduğu bilinir. Bu olayın akabinde Türkiye ilgili ülkelerin sınırlarına askeri birliklerini kaydırmış, tatbikat ve manevralara başlamıştır. SSCB, bu olaylara karşı sert tepkide bulunmuş, Türkiye savunma amaçlı olduğunu bildirmiş, ABD ise ikili anlaşmalar ve uluslararası antlaşmalar gereğince müttefiklerini her an desteklemeye hazır olduğunu duyurmuştur. Bu olayların etkisi 1960’lı yıllarda Türkiye aleyhinde kendisini göstermiştir. 1960’lı yıllarda kıvılcımlanan Kıbrıs sorunsalı neticesinde Türkiye Orta Doğu ülkeleri olan ilişkilerini arttırmasına rağmen, bu bölgedeki devletlerden görmek istediği desteği almamıştır. Bu durum, 1965 BM Genel Kurulu’nda gerçekleşen Kıbrıs Görüşmelerinde çok iyi idrak edildi. Çünkü Kıbrıs ile ilgili bir oylamada Türkiye (Arap ülkeleri de dâhil) tecrit edildi. Arap ülkelerinin hepsi Türkiye’nin aleyhine davranıp oy kullandı. Yaşanan bu durum karşısında Türkiye sukut-u hayale uğradı. Türkiye yaşanan bu durumdan sonra, Johnson Mektubunun yarattığı olumsuz havaıyla, batıdan bulamadığı

ilgiyi, periferi ülkelerde arama gereksinimini hissederek mevcut Orta Doğu politikasını düzeltmeye gitmiştir.

1965 yılına gelindiğinde, iktidara gelen Adalet Partisi, daha önce yaşanan olaylar sonucunda dış politikada farklı bir politika izlemeye çalışmıştır. AP dış politikada bağımsız olmayı amaç haline getirmişti. Demokrat Parti dönemindeki NATO'ya dahil olma, SSCB tehdidi, Eisenhower Doktrini neticesinde siyasi mimarisi değişen Orta Doğu'ya yönelik izlenen politika, Arap-İsrail sorunsalına yönelik konularda İsrail'e karşı yeterince tepki koyulmadığından ilgili bölgenin devletleri, özellikle Mısır ve Suriye tarafından olumlu karşılanmıyordu. Bu durumu değiştirmek isteyen DP, dönemin konjonktürüne göre radikal olarak tarif edeceğimiz şekilde dış politikasını revize etmiştir. Bu durumu AP devlet programında *“Arap memleketleri, meşru davalarında Türkiye'nin anlayış ve desteğine güvenebilirler”*² diyerek bir açıdan da belirtiyordu. 1967 Arap Savaşında Türkiye yeni hükümetle gelen yeni dış politika anlayışını daha ileri bir seviyeye taşıyıp, sıcak çatışmalar ve savaş boyunca Arap devletlerini desteklemiştir. Bunun yanında Türkiye, savaş öncesi ülkelere diplomatik destek vereceğini deklare edilmiştir. Savaş süresince Türkiye kesin bir tutup gösterip, BM'de Arap Devletlerini desteklemiş, ABD'ye İncirlik üssünü kullanması için izin vermemiş, Sovyetlere ayrıyeten savaş süresince hava sahasını kullanmak üzere izin vermiştir.

Bu gelişmelere rağmen Arap Devletlerindeki karışık siyasi durum, Türkiye'nin DP hükümeti tarafından revize edilen dış politikasında başarıya ulaşmasını engellemiştir. Üst ziyaretlere rağmen istenilen hedeflere ulaşılamıyordu. Özellikle Suriye politikasında Hafız Esad'ın Türkiye'ye karşı tutumu ve ultra-nasyonalist görüşleri bu konuda Türkiye'nin işini zora sokmuştur(Yazgan 2007, s. 57)

Bu dönemde Türkiye, Irak ile geçerliliğini yitiren 1955 tarihli Bağdat Paktı'nın devamı sayılabilecek olan, 1958 yılında Irak'ta General Abdülkerim Kasım tarafından yapılan askeri darbe sonucu ortaya çıkan CENTO ile diğer Arap ülkeleri ile ayrıca ilişkilerini geliştirme fırsatı bulmuştur (Demir 2007, s. 203). İslam Kongresi 1965 yılının Nisan ayında Cidde'de düzenlenir ve kongre Kıbrıs konusunda Türkiye'yi destekler.

² TBMM, I. Demirel Hükümeti Programı, <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP30.htm>, erişim tarihi: (08.10.2017)

Türk Dış Politikası iç politikadaki çalkantılardan dolayı yönlendirilmeye çalışılmıştı. Ecevit “Üçüncü Dünyacı”, Erbakan “İslamcı” söylemler kullanırken, Demirel ise Orta Doğu ve batı ile iyi ilişkiler sürdürme çabasında bulunmuştu. Dolayısıyla Türk dış Politikası çok yönlü dış politika bağlamında uygulanmıştır. (Sönmezoğlu 2006, s. 207)

Yukarıda açıklanan durum, 1965-1972 arası Türkiye’nin Orta Doğu’ya yönelik politikasını tahrikleyen anlayışın özetidir. Johnson mektubu ve ardından gelen silah ambargosu, Türkiye’yi Orta Doğuya itmiştir. Ocak 1967’de Mısır’a giden Dışişleri Bakanı İ. Sabri Çağlayangil, Mısır’daki görüşmelerde sonuç alamasa da mevkidaşının İstanbul iade-i ziyareti sonrasında karşılıklı konsolosluklar açılmasının kararı alınmıştır (Ahmad ve Turgay 1976, s. 338). Bu durum Türkiye’nin son 10 yılda Mısır ile olan ilişkilerini bir nebze de olsa düzelttiği şeklinde algılanabilir.

1970’li yıllarda Türk dış politikası büyük değişme göstermiştir. Öncesindeki ABD yanlısı ve çok yönlü siyaset kesif görülmekteydi. Değişimin en önemli sebebi ise 1965 sonrası Türkiye’nin Kıbrıs Sorunu üzerinde yalnız kaldığını anlamasıdır, böylelikle DP döneminden kalma tek yönlü politikaların terk edildiği açıkça anlaşılabilir.

1973 Petrol buhranı sürecinde Türkiye, petrol ihtiyacını karşılamak üzere bir kez daha Orta Doğu Ülkelerin yönelmiştir. Tüm dünyayı etkileyen ambargo sürecinde Türkiye, iç piyasada petrol krizinin etkilerini hissetmiştir, daha da önemlisi, Kıbrıs Harekâtı için gerekli olan lojistik ihtiyaçların temini sekteye uğramıştır. Petrol krizine yol açan en büyük sebep, 1973 Arap-İsrail Savaşı ve getirdiği politik sonuçlardır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2002, s. 792). Bu süreçte Türkiye’nin Kıbrıs Politikası ve haşhaş ekimi nedeniyle gelen silah ambargosu, Türkiye Kıbrıs’a müdahalede zorluk çekmiştir. Bu süreçte yaşanan petrol krizini atlatmak isteyen hükümet, kredili petrol alımı yöntemin başvurmuş, bunun sonucu piyasada enflasyon artışı olarak kendini hissettirmiştir.

1974’te, Suriye’de SSCB destekli eğitim kamplarında Türk gençlerinin eğitim görmesi, Türkiye’yi tedirgin eden bir gelişmeydi. Bu dönemde Türkiye, FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü)’yü Filistin temsilcisi olarak tanımıştır. Bu politikadaki amaç, İsrail’e karşı desteklenen Filistin’e karşılık Türkiye’nin de ayrıca Kıbrıs Sorunu üzerinde Yunanistan’a karşı aynı desteği, BM’de Arap ülkelerinden beklemesidir (Arı 2008, s. 375). Buna karşın FKÖ ancak 1979 yılında ofis açabilmiştir. İsrail ile olan ilişkileri ayrıca bozmak

istemeyen Türkiye, FKÖ temsilcilerini İsrail Temsilcileri ile bir tutarak memur seviyesinde tanımıştır (Arı 2008, s. 376). Bu dönemdeki siyaset ile şimdiki dönem siyaseti arasında bir benzerlik kurulduğunda önümüze çıkan ilk engel FKÖ'nün geçerliliğini Yaser Arafat'ın ölümü ile yitirmiş olmasıdır. Türkiye Filistin konusunda uluslararası toplum gibi Mahmut Abbas'ın önderlik ettiği Batı Şeria kökenli hükümeti kabul eder. Batı Şeria'da aktif olan Hamas örgütünün Türkiye'de temsilciği olduğu söylene de bu doğruyu yansıtmaz. 3 Mayıs'ta gerçekleşen D. Trump ve M. Abbas görüşmesi öncesi Hamas 1 Mayıs 2017'de bir bildiri yayınlamış ve bu görüşmeyi kabul etmeyecekleri, 1967 öncesi sınırları tanıdıklarını deklare etmişlerdir.³ Ayrıca kendilerini "Müslüman Kardeşlerin bir kanadı" olarak tanımlamışlardır. Adalet ve Kalkınma Partisinin Müslüman Kardeşler destekli Mursi hükümetine verdiği destekten Hamas'ı da yer yer desteklediğini çıkarabiliriz.

17 Eylül 1978'de imzalanan Camp David anlaşması ve 12 Eylül 1980 darbesi sonucu yaşanan iç politikada değişiklikler sonucu orta doğuya yönelik dış politikada önemli değişimler görülür. 1980'li yıllara ayrılıkçı Kürt kökenli terörün yükselişi, İran Devrimi, Suriye ile olan terör kampları ve su sorunu damgasını vurur. Bu dönemde 1984'ten itibaren ortaya çıkan ekonomik çıkar tabanlı dış politikalar ve Glasnost sebebiyle yumuşayan Soğuk Savaşın sağladığı yeni imkânlar, Türkiye'nin Orta Doğuya yönelik dış politikasını belirleyen ana etmenler olmuştur. Türkiye, Suriye'ye yasadışı örgütlere müdahaleye yönelik iş birliği teklif etse de sonuç alamamıştır. Bu süreçte GAP (Güney Doğu Anadolu Projesi) projesinin çıkarlarına ters düştüğünü savunan ve istediği miktarda suyu alamayacağını iddia eden Suriye ile gerilim tırmanmıştır. Her ne kadar 1987'de ortak mutabakata varıldığı açıklansa da sorunların orta vadede çözülmediği anlaşılmıştır.

Su sorunu, Türkiye ile Suriye arasında farklı sorunlara yol açması sebebiyle Türkiye için sorunlu bir meseleye dönüşmüştür. Türkiye, Suriye'nin terör örgütlerini tasvip etmesi ve destek vermesi bağlamında 1995'te diğer Arap ülkelerinin de onayını alarak su konusunda nota verir. 8 Arap ülkesinin desteği ile 1995'te Türkiye'ye su konusunda bir nota verdi. Türkiye, Suriye'nin bu tavrını aynı dil ve daha sert bir ifadelerle illegal

³ ALJAZEERA TURK, 2015, *Kronoloji: 1915'ten Günümüze Filistin*, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-1915ten-gunumuze-filistin>, erişim tarihi: (05.04.2017)

örgütlere verdiği desteği kesmesini isteyerek yanıtladı. Savaşa doğru sürüklenen ülkeler arasında sıcaklık düşmedi. İlegal terör örgütlerine verdiği desteği kesmesini isteyen Türkiye, Suriye'ye açık şekilde savaş tehdidinde bulunmuştur. Tehdidi gören Suriye, düşmanca politikalarından vazgeçmiştir. Teröre karşı ortak politika gütmeye başlayan ülkeler arasındaki buzlar, 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümü sonucu yerine oğlu Beşer Esad'ın geçmesiyle normalleşmeye başlamıştır.

Türkiye'nin yeni kurulan yeni kurulan İsrail ile olan ilişkilerine bakarsak, Türkiye'nin İsrail ile yakından ilişki kurduğunu, ancak sonradan Arap Ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek istediği için bu ilişkilerin de hep gerilimli olduğunu, ancak temelde güvenin karşılıklı olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'yi Arap Ülkeleri ile iyi ilişkilere iten sebeplere petrol krizini, Kıbrıs Sorununu ve Sovyet Tehdidini gösterebiliriz. İsrail ile Türkiye'nin kendilerini iyi bir müttefik olarak görmelerini aşağıda açıklanacak olan unsurlara bağlayabiliriz.

Türkiye, İsrail'i Orta Doğu'da batı politikaları güden tek devlet olarak görürken İsrail ayrıca Türkiye'yi siyasi coğrafyadaki tek barı yanlısı, NATO üyesi ülke olarak görür. İsrail ve Türkiye askerlerin siyasette etkin olduğu ülkelerdir ayrıca. Türkiye'deki askeri kökenli Alparslan Türkeş, Cevdet Sunay, Cemal Gürsel, Celal Bayar gibi siyasetçiler Türkiye'nin politik hayatında önemli bir yer edinirken aynı zamanda İsrail'de Moshe Dayan, David Ivry, Ammon Lipkin-Shakak, Ehud Olmert ve Benjamin Netanyahu gibi asker kökenli siyasetçiler de İsrail siyaset hayatında önemli yer edinmiştir.

İsrail ve Türkiye, aynı coğrafyada aynı sorunlara karşı benzer tavırlar gösterir, örneğin irticai tehditler ve Orta Doğu'daki istikrarsızlık gibi. Bu tehditlere daha sonra terör eklenmiştir. Bu ortak güvenlik algısı, Türkiye ve İsrail arasındaki askeri ilişkilerin gelişmesine ön ayak olmuştur. AB (Avrupa Birliği) ve ABD'nin aksine, İsrail Türkiye'ye sorgusuz sualsiz silah satmaktadır.

Bu sebepler sonucunda, İsrail, Türkiye için askerî açıdan ortaklıkta oldukça cezbediciydi. 90'larda ilerleyen askeri ortaklıklar, Türkiye'ye silah satışları, ortak tatbikat programları ile pekişmiştir. 13 Mart 1994'te ülkeler aralarında gizli bir güvenlik anlaşması imzalamışlardır. Bunun tatbikinde 1995'te açıklanmayan askeri tatbikatlar sürmüştür. 1995 senesinde Refah Partisinin başa geçmesi ile ilişkilerde farklı bir tutuma girilmiştir.

Necmettin Erbakan öncülüğündeki Refah Partisi, seçim kampanyasını İslam ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek üzere kurup başarılı da olmuştur. Bundan sonrası aslında Türkiye iç politikasındaki siviller ile askeriye arasındaki güç çekişmesinin bir örneğidir. Bu bağlamda, Türk ordusu ilişkileri daha da ileri götüren bir askeri koordinasyon anlaşmaya, kamuya açık olarak 1996'ta varılmıştır. Bu anlaşma ile İsrail uçakları, eğitim amacı ile Türk hava sahasını kullanabilecektir.

Seçimden 6 ay sonra koalisyonu kurarak başa geçen N. Erbakan, dış politikayı yeniden doğruya çevirdi ve Türkiye'yi bölgede lider haline getirdi. Seçimden kısa süre sonra Necmettin Erbakan'a "dış politikayı biz belirleriz" mesajı vermek isteyen askeriye İsrail ile hükümetin izni olmadan yeni anlaşmalar imzalamıştır. Buna cevap olarak Erbakan ilk dış ziyaretlerini Libya'ya ve İran'a yapmıştır. Ziyaretler esnasında, 30 Ocak 1997'de RP (Refah Partisi) tarafından yönetilen Sincan Belediyesinde Kudüs üzerindeki bir programa katılan İran Büyükelçisi Ali Rıza Bageri, şeriatın uygulanmasına açıkça çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine askeriye ilçeye tankları yollamış, belediye başkanını gözaltına almış ve büyükelçiyi "istenmeyen kişi" olarak ilan ederek RP'ye karşı soruşturmaya başlatmıştır.

Türkiye'de hükümet ile askeriye arasında artan gerginlik sırasında İsrail Dışişleri Bakanı David Levy Nisan 1997'de Ankara'ya ziyarete gelmiştir. Ziyaret sırasında N. Erbakan tek taraflı ticaret anlaşmasına imzalanmaya zorlanmıştır. Askeriye burada aşağılayarak Türk Dış Politikasını belirleyeni olduğunu göstermek istemiştir. Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sonucunda baskılara dayanamayan N. Erbakan 1997'de istifa etmiştir. İronik şekilde, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler en çok N. Erbakan zamanında gelişmiştir. 28 Şubat "post modern" darbesi Türkiye'nin dış ilişkilerini yukarıda anlatılandan anlaşılacağı üzere oldukça etkilemiştir.

1990'lı yıllarda Türkiye yaşadığı güvenlik meselelerini tek başına aşmaya çalışmış, Avrupa'yı yanında bulamamıştı. Bu durum, Türkiye'nin Orta Doğu siyasetini de yeniden şekillendirmesini gerektirmiştir. 1997 yılında AB konusunda red cevabı alınması bu durumu daha da elzem hale getirmiştir. 1998 yılında Adana Mutabakatını Suriye'yle imzalayarak Orta Doğu için yeni bir adım attı. 1998 yılı bu yönlü politikalarda farklılığın başlangıcı olarak kabul edilebilir. ABD'nin 1991 yılındaki körfez savaşındaki rolü ve olumsuz sonucu Türkiye'nin bu dönem siyasetinden fayda görmemesine neden olmuştur.

Artık Türkiye Orta Doğu'ya Batı merkezli bakmadığı gibi, bugün Türk dışışleri bürokrasisinin mesaisinin büyük bir kısmını Orta Doğu ile alakalı işler oluşturmaktadır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler Türkiye'yi Soğuk Savaş döneminde Türkiye milli çıkarları gereği kendisinin Batı ile entegre olmasını gerektiğini düşünüyordu. Güvenlik ve ekonomi alanlarında 2000'li yıllardan itibaren komşularıyla iyi ilişkiler kurulması ve olumlu bir çevrede var olmanın gerekliliği elzem görülmüştü. Çatışmalardan uzak durma ve bu konuda asgari çaba gösterme istikrar ve barışı destekleme temel hedefi olmuştur. Bu yeni dönemde eskilerin tekrar yaşanmaması ve yeni sorun bölgelerinin oluşmaması ve kutuplaşmaya gidilmemesi konusunda Batı'yla tarihsel deneyim etkisi altında Orta Doğu'yu yeniden yorumlamak Batı gözüyle değil de Ankara merkezli olayları yorumlamak istemiştir. (Şahin 2010, s. 18).

2000'li yıllar öncesinde Orta Doğu'yla ilgili Türkiye'nin en önemli meselesi güvenlik olmuştur. 2000'li yıllarla birlikte bu konuyla ilgili kaygılar minimize olmaya başlamış, Batı'ya olan bağımlılığımız azalırken, bölgesel dengeler ve değişen uluslararası konjonktür Türkiye'nin yakın çevresi ve Orta Doğu'yla ilgili bağımlılığını artmasını gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Barış merkezli diplomasi ve dış politika Türkiye'yi bölgede istikrar sahibi bir ülke haline getirirken siyasi ve ekonomik anlamda da getiri elde etmesini sağlamıştır. (Şahin 2010, s. 20).

2000'li yıllarda AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye'nin Orta Doğu politikası giderek aktifleşecekti. Daha sonraki bölümlerde göreceğimiz Türkiye'nin tarihi, kültürel, dini sebeplerle aktif ilişkiler kurduğu Orta Doğu ülkeleriyle sıfır soruna dayalı politikası uzun bir dönem semeresini vermiştir.

4. 2002-2007 YILLARI ARASINDA AK PARTİ HÜKÜMETİNİN ORTA DOĞU POLİTİKALARI

AK Parti'nin iktidara gelmesi Türk siyasi tarihinde önemli bir gelişme olmuştur. Türkiye'nin hem iç politikada hem de dış politikada geçirdiği dönüşümü AK Parti hükümetleri dönemi Türkiye'sine genel olarak baktığımızda görürüz (Kirişçi 2004). AK Parti'nin doğuşundan 2011 yılına, yani ikinci döneminin sonuna kadar Türk dış politikasında yaşanan değişim bunun bir parçasını teşkil etmiştir.

2002-2007 yılları arasında AK Parti hükümetlerince yönetilen Türkiye'de siyasal, ekonomik, kültürel anlamda atılımlar/projeler gerçekleşmiş, ekonomide büyüme sağlanmış, dış politikada "sıfır sorun"a dayalı bir politika izlenmiştir. AK Parti hükümetinin birinci döneminde dış politikada 90'lı yıllardan kalma sorunlar çözüme kavuşturulmuş, dış politika vizyonunda bir revizyon yaşanmıştır. 90'lı yıllarda güvenlik öncelikli olan dış politika AK Parti iktidara geldikten sonra yerini vizyon odaklı, karşılıklı ilişkilere dayanan aktif ilişkilere bırakmıştır (Gözen 2006).

Realist teorinin devleti önceleyen merkeze alan yaklaşımı, bu dönemde yerini liberal politikalara bırakmıştır. Orta Doğu'da diğer dönemlerine nazaran yoğunlaştıran AK Parti, Arap ülkeleriyle aktif ilişkiler kurmuş, dini, kültürel, ekonomik saiklerle Orta Doğu'daki imajını güçlendirmiştir. Türkiye'nin Orta Doğu'daki görünürlüğü daha sonra değineceğimiz gibi 2007-2011 yılları arasında yoğunlaşacaktı.⁴

AK Parti, 11 Eylül sonrası özellikle Irak'ın destabilize olması, ABD tek taraflı bir politika izlemesi, İran'ın şer ülke ilan edilmesi, Suriye'nin tecrit edilmesine yönelik politikalar, Irak işgali sonrası Irak'ın kuzeyinde federal Kürt devletinin kurulması, Türkiye'yi jeopolitik rizikolarla karşı karşıya bırakmıştır. 90'lı yıllarda güvenlik ve sert güce dayalı

⁴ Realist teoride devlet, güvenlik, güç, çıkar gibi kavramlar başattır. Realizm, devleti uluslararası ilişkilerin merkezine oturtur. Teoriye göre uluslararası ilişkiler bir anlamda devletler arası mücadeledir. Askeri güvenlik konular devletin öncelediği konulardır (Arı 2013, s. 137-138)

dış politikanın izleri topyekûn ortadan kalkmamıştı.⁵ Nitekim 1 Mart tezkeresinde göreceğimiz gibi halen devletçi düşünen kesimin oylamanın geçmemesi yönünde görecektik. Aslında bu durum iç politika da aynıydı. AK Parti kurulduktan sonra Milli görüş kimliğinden vazgeçmesi, laiklik ve demokrasi vurgusu, AB'ye olan istenci ve bunun karşısında daha lokal, ulus-devletçi paradigmayla düşünen bir kesimi rahatsız etmişti. AK Parti AB'ye olan bağımlılığı elbette Orta Doğu'ya güvenlik prizmasından bakmasını engellemişti. AB'nin demokratik ilkeleri ihtiva eden yapısı ve Türkiye'nin AB üzerinden kazandığı değerleri iç politikada reformlar yoluyla yaşatması, Türkiye'nin Orta Doğu'da güvenliği önceleyen politikasına ket vurmuştur.⁶

AK Parti'nin bu dönem aralığında Orta Doğu'ya yönelik izlemiş olduğu politikalar semerelerini vermiştir. Bu durumun yaşanmasında iç politikada yaşanan liberal açılımlar da etkili olmuştur. AK Parti'nin insan odaklı, demokrasiyi, hukuku, toplumsal yaşamda izlemiş olduğu liberal politikalar dış politikada daha da liberal politikalar izlemesine zemin hazırlamıştır.⁷ 28 Şubat döneminde AK Parti'nin kurucularının maruz kaldığı politik dışlanmışlık, yaşadıkları sorunlar, anti-demokratik birtakım politik muameleler 2002'de iktidara geldiklerinde yaşamış oldukları bu kötücül durumun ayırdında olup, demokrasiye, insan haklarına dayalı politikalar izlemelerini sağlamıştı. AK Parti kurucularının, dış politika yapımcılarını bu dönemde AB'ye olan bağlılığı bu düşüncenin bir pratiği olmuştur. AB ve onun üzerinden Türkiye'nin elde ettiği müktesebatlar, AK Parti'nin Orta Doğu'ya demokrasi, bölge ülkeleriyle ikili ilişkiler üzerinden yönelmesinde bir pekiştireç olmuştur. AK Parti'nin dış politikada askeri araçlara, sert metotlardan vazgeçerek diplomasiye, yumuşak güç politikaları mühimseyen anlayışı,⁸

⁵ Güç mefhumu realist teorisinin çekirdeğini oluşturur. Realist teorisyenlerin başında gelen Morgenthau'ya göre siyaseti bir güç savaşı mücadelesi olarak görür. Bir başka realist düşünür Kenneth Waltz'a göre güç, amaç değil araçtır. Waltz, devletin nihai amacını gücün yerine güvenlik olarak görür. Ayrıca bir devletin güvenliği ne kadar artarsa gücü de o oranda artar düşüncesindedir (Arı 2013, s. 143). Realist teorisyenlere göre uluslararası politikanın ajandasını, ulusal güvenlik konuları teşkil eder. Ulusal devletler her zaman çıkarlarını maksimize eder.

⁶ AK Parti hükümetlerinin ilk döneminde AB'ye bağlılık, demokratik reformların uygulanması, küresel dünyaya olan entegrasyon beraberinde devletin güvenlik kaygılarının tali kalmasını beraberinde getirmiştir. AK Parti'nin Orta Doğu'ya açılımında realist politikalarından çok liberal politikalar etkisini hissettirmiştir.

⁷ AK Parti'nin Orta Doğu'da yükselen algısını bu politikalara bağlamamız kabil.

⁸ 2002 sonra Türkiye'nin dış politikasına baktığımızda yumuşak güce dayalı politikaları hayata geçirdiğini görürüz. Bu politikaları AK Parti'nin dış politikadaki başarısı olarak okuyabiliriz. Yumuşak güç kavramını uluslararası ilişkiler yazınına ilk olarak J. Nye kazandırmıştır. Nye bu kavramı 2004 yılında geliştirmiştir. Yumuşak gücü, askeri ve ekonomik gücün dışında kalan güç olarak tarif edebiliriz. Yumuşak güçte bir devletin karşı bir gücü cezbetme durumu söz konusudur. Nitekim bir devletin karşı bir devlet nezdinde cazibeli hale gelmesi için ekonomik ve askeri anlamda güçlü olması gerekir (Oğuzlu 2007).

Türkiye'nin 90'lı yıllarda komşu ülkelerle yaşadığı sorunların halli konusunda yardımcı olmuştur. Örneğin; özellikle Türkiye'nin Suriye'yle ilişkilerinde tehdit ve şiddet yerini ikili ilişkilere, yakınlaşmaya, diyaloga bırakmıştır.

1990'lı yıllarda Türkiye'nin dış politikası daha çok Avrasya ve askeri, sert güce dayalı bir politika üzerine bina edilmişti. Bu dönem güvenlik kaygıları hem iç hem dış siyaseti belirleyen olguların başında geliyordu. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Türkiye'nin komşu ülkelerinde meydana gelen etnik ve dini çatışmalardan Türkiye'nin dış politikada güvenliği merkeze alan bir politika izlemesine gerekçe olmuştur. Türkiye bu yıllarda Orta Doğu politikalarında güvenlik sorunsalını ön planda tutmuştur. Bu yıllarda Türkiye'nin Irak ve Suriye'yle ilişkilerinin kötücül bir hüviyette olması, Türkiye-İsrail yakınlaşmasını beraberinde getirmişti. Bu yakınlaşma Türkiye'nin o dönem Orta Doğu'da realist bir çizgide olduğunun bir göstergesiydi. Türkiye bu yıllarda İsrail'e yaklaşarak Arap dünyasından uzaklaşmıştı. Bu durum Türkiye'nin bölge ülkeleri üzerindeki etkisini azaltmıştı.

Türkiye'nin Orta Doğu politikasında yaşanan dönüşüm 2000'li yılların başından itibaren başlamıştır. Bu değişim/dönüşümü 1998 yılına kadar götürebiliriz. Suriye'yle Adana Protokülü'nün imzalanması, içte makro bir sorun olan PKK'nın Suriye topraklarından çıkarılması Türkiye'nin komşu ülkeden kaynaklanan güvenlik kaygılarını azaltmış, Orta Doğu'ya yönelmesinin yolunu açmıştır. ABD'nin Irak işgali ve işgal sonrasında Türkiye'yi etkileyen problematikler, Türkiye'nin Orta Doğu'yla daha çok ilgilenmesini beraberinde getirmiştir. Türkiye bölgeden kaynaklı sorunlara müdahil olma anlayışından sorunları çözme, entegrasyon arayışlarına girme, karılıklı diyalog havasını yaratma, barıştan yana tutumuyla yaklaşmayı tercih etmişti. Bu eğilim Türkiye'nin 90'lı yıllarda realist politikalarla yaklaştığı Orta Doğu politikasının reddi anlamına geliyordu bir anlamda.

AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkileri yoğunlaşmıştır (Tür 2006, s. 157). 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'nin Orta Doğu politikasına yönelik kullandığı diskurda ve yapısında değişiklikler müşahade edilmiştir. AK Parti iktidara geldikten sonra Türkiye, Orta Doğu'ya açılırken bölge sorunlarına çözüm odaklı bir anlayışını benimsemiştir. Bu durum, Türkiye'nin diplomatik diline sirayet etmişti. Türkiye'nin, özellikle AK parti hükümetleri döneminde

Türkiye'nin Orta Doğu algısı daha çok bölge ülkelerinin refahı, her anlamda gelişimi ve bölgenin bir barış havzasına dönüşmesine yönelik olmuştur. Bu durum aslında AK Parti'nin bir anlamda Orta Doğu'da liberal düşünceyle hareket ettiğinin bir göstergesiydi. Çünkü liberal değerler içinde demokrasiyi, barışı, refahı ihtiva ediyordu. Ayrıca bu durum, ister istemez diplomatik dilde barış yanlısı, işbirliğine ve diyaloga yakın bir Türkiye imgesini yaratmıştır.

2002-2007 yılları arasında AK Parti hükümetlerinin Orta Doğu politikalarına baktığımızda dış politikada liberal bir söylemin kullandığını, bölge ülkeleriyle aktif ilişkilere önem verildiğini, özellikle 11 Eylül sonrası değişen Orta Doğu siyasetinde Türkiye'nin Orta Doğu barışını, ülkelerin siyasal birliğini desteklediğini görürüz. Türkiye'nin Orta Doğu'da artan görünürlüğü AK Parti hükümetleri döneminde (2002-2011) giderek artacaktı. Orta Doğu'da tedricen olumlu bir görünüme bürünen Türkiye imgesi, uzun bir dönem varlığını koruyacaktı. AK Parti'nin dış politikada sorunlara çözüm odaklı yaklaşımı, entegrasyona verdiği önem, tesirini 2000'li yıllar boyunca tesirini göstermişti.

AK Parti'nin iktidara geldiği yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılımında önemli bir gelişme olarak ABD'nin Irak işgalidir. Irak Türkiye'nin mühim bir sınır ülkesiydi. Irak'tan kaynaklanan problematikler, Türkiye'nin bölge ülkelerine yönelik politikasını etkilemişti. Irak işgali sonrası stabilize olan Irak, bugüne geldiğimizde halen siyasal birliğini tam olarak sağlamış bir ülke olmamıştır. Daha sonra bu işgal öncesi yaşanan tezkere krizi, Türkiye'nin kendi topraklarını Irak işgali için ABD'ye kapatması Türk-Amerikan ilişkilerine zarar vermişti.

11 Eylül sonrası dönüşen Orta Doğu siyasetinde Türkiye'nin izlemiş olduğu Orta Doğu politikası, bölge ülkeleriyle olan ilişkileri ele alınacaktır. Bu bölümde, Türkiye'nin 11 Eylül sonrası Suriye'yle, İran'la, Irak'la ilişkilerine değinirken Orta Doğu barışının inşa edilmesine yönelik önemli biryara olarak duran "Filistin Sorununa yönelik bir başlık açmayı gerekli gördüm. Çünkü AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye'nin Filistin Sorunu'na yönelik ilgisi giderek artmıştır. Bu bölüm, tüm bu zikrettiğim konulara ışık tutacaktır.

BOP bir anlamda AK Parti'nin dış politikasına uygun amaçları hedefliyordu. Genel olarak AK Parti'nin dış politikasına baktığımızda “komşularla sıfır sorun”, “özgürlük-güvenlik dengesi”, “çok taraflılık”, “çok boyutluluk” ilkeleri ön plana çıkmıştır . Bu ilkeler üzerinden AK Parti'nin dış politikası uzun yıllar boyunca başarılı sonuçlar vermişti. Tüm bunlar AK Parti'nin genel anlamda dış politikada, özel anlamda bize Orta Doğu politikalarında liberal değerlerle hareket ettiğinin de bir göstergesiydi.

Bu bölümde Türkiye'nin 2002'den sonra AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında yaşanan vizyon değişikliğinin bir anlamda anlatımı olacaktır. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkileri ve Türkiye'nin dış politikadaki pratikleri Türkiye'nin bu yıllarda realist politikalarından ayrıldığının bir göstergesi olacaktır.

4.1 AK PARTİ'NİN DOĞUŞU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimler Türk siyasi tarihinde önemli bir evre olduğu kadar Türk dış politikasında da önemli evrenin başlangıcı olmuştur (İnat ve Duran 2006, s. 15). 2001 yılında R. Tayyip Erdoğan başkanlığında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002 yılında yapılan seçimlerde %34'lük bir başarıyla tek başına iktidar oldu. 3 Kasım seçimlerini önemli kılan bir şey varsa o da daha önce yaşanan yolsuzluklara, ekonomik krizlere, yoksulluğa, devlet yapısının işlevsizliğine bir anlamda Türkiye'nin yaşamış olduğu kaosa verilen bir reaksiyondur.

AK Parti'nin iktidara tek başına gelmesiyle birlikte ABD ve AB bu başarıya merakla bakmıştı. Merak şundan kaynaklanıyordu: Batı'nın nazarında AK Parti İslami ideolojiye sahip bir parti olarak görülüyordu. İzlenim bu yöneydi. ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra yaşamış olduğu şok, Orta Doğu'ya yönelik algısı, Türkiye'de AK Parti'nin iktidara gelmesinde ABD tarafından yaşanan kaygıyı etkilemişti. ABD'nin tavrı ise olumlu yöneydi. Nitekim açıklamalar bu minvaldeydi. ABD seçim öncesi ve sonrasında AK Parti'nin demokratik yollarla iktidara gelmesini meşru görmüştü. AB'nin tutumunda ise şu görülüyordu: AK Parti'nin iktidara gelmesi beraberinde üyelik talebinden vazgeçilişi, Türkiye'nin Arap İslam coğrafyası ile Türk cumhuriyetlerine

yönelişi beklenilmişti. Fakat AK Parti iktidara gelir gelmez AB ilişkileri önemsemişti. AK Parti'nin iktidara gelişi AB tarafından da olumlu karşılanmıştı. Türkiye'nin AB'ye yönelik artan ilişkileri Türkiye- AB ilişkilerinde altın bir sayfayı açmıştı. Nitekim Türkiye'yle üyelik müzakerelerinin başlaması tüm bu başarıların bir meyvesiydi.

4.2 1 EYLÜL, ORTA DOĞU VE TÜRKİYE

AK Parti iktidara gelmesini genel anlamda Batı kaygılarına rağmen meşru görmüştü. Parti iktidara gelir gelmez gelecekte de Türkiye'nin Orta Doğu siyasetine tesir edecek bir sorunsalla karşılaşmıştı. Bu sorunsal, ABD'nin Irak işgaliydi. Bu işgal Türkiye'nin Orta Doğu politikasına önemli derecede etki edecekti daha sonra. Türkiye'nin kendisini Orta Doğu'da bulması o dönemin şartlarının bir nevi gereğiydi. Türkiye Irak işgalinin bölgede yaratacağı olumsuz etkiyi minimize etmek için Irak'a komşu ülkelerle toplantılar düzenlemiş, inisiyatifler almıştı. Savaş mukadder olmuştu. Türkiye savaşın önlenemeyeceğini anlayarak ABD'nin Türkiye topraklarını kullanmasına yeşil ışık yakmıştı. Türkiye'nin bu kararı mecliste red edilmişti. ABD'yle yaşanan bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması için, Türkiye, koalisyon güçlerine destek amacıyla Irak'a bir kuvvet gücü göndermişti. Türkiye'nin bu girişimi Irak merkezi yönetimi ile Irak Kürtlerin tepkisiyle karşılaşmıştı. Daha sonra ABD- Kuzey Irak Kürtlerinin yakınlaşması Türkiye'yi rahatsız etmişti. Çünkü Türkiye'nin kendi içinde makro bir sorun olan PKK'yla mücadelesi bitmemişti. Türkiye için IKBY (Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi), AK Parti hükümetlerinin bir döneminde bir sorun olarak görülmüştü. İşgal sonrası Irak'ın stabilize olması sonrasında yaşadığı durum, daha sonra Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılımında bir sorunsal olacaktı. Bundan sonra Türkiye Orta Doğu diplomasisinde daha etkin olmuştu.

11 Eylül saldırıları daha sonra Orta Doğu'nun yazgısını belirlemişti. Afganistan ve Irak işgali kaçınılmaz görünüyordu. O yıllarda yeni başkan seçilen George W. Bush ve şürekası (yeni muhafazakârlar) tüm mesailerini Irak'ın işgaline yoğunlaştırmışlardı. İşgal başlamadan önce ABD tarafından dünya kamuoyuna Irak'ın kimyasal silahlar

barındırdığını, radikal terörizmi desteklediğine yönelik ithamlar yöneltmişti. O zaman ki temel saik işgalin gerçekleşmesine yönelikti (Türkmen 2010, s. 26). Fakat daha sonra göreceğimiz gibi Irak işgali sonrasında Orta Doğu’da ABD’nin tasavvur ettiği ambiyans doğmayacaktı. Günümüze geldiğimizde ise bunun akislerini görmemiz mümkün. Bugün parçalanmış, siyasal birliği olmayan bir Irak görüntüsüyle karşı karşıyayız. Radikal/fundamentalist örgütlerin Irak’ta hâkimiyet mücadelesi verdiği görürüz.

AK Parti’nin iktidara gelmesiyle dış politikada Türkiye’nin önünde çok çetrefilli meseleler duruyordu. Kıbrıs sorunsalı bunlardan biriydi. Bir başka sorun Irak’tı. Başkan Bush kendi şürekasındaki danışmanlarının tesiriyle Irak’ın işgali konusunda kesindi. Bu danışmanlar yeni öğretiler ortaya açmıştı. Bu öğretiler, “önleyici müdahale”, “şer mihveri” idi. Bu öğretilerin ekseriyetine baktığımızda gelecekte Orta Doğu barışının inşasına, Orta Doğu’nun bir kanayan yarası olan Filistin Meselesi ‘ne yönelik herhangi bir fikir yoktu (Türkmen 2010, s. 27).

Irak işgali esnasında çoğu ülke savaşa öyle ya da böyle destek vermişti. Kimi ülkeler ABD’nin Irak işgaline karşı çıkarken, kimi ülkeler ABD’yle birlikte hareket etmişti. Örneğin; Yunanistan üslerini açmıştı. Küresel güçlerden Rusya ve Çin çok mutedil bir siyaset izlemişlerdi. Kimi Avrupa ülkesi SSCB’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ABD’ye borçlu olmuşlardı. Bundan dolayı ABD’yi desteklemişlerdi. İtalya’da ve İspanya’da halkın Irak işgaline olan tepkisi olmasına rağmen her iki ülkenin hükümetleri ABD’yi desteklemişti. Türkiye ise daha çok Orta Doğu’nun barışını önceleyecek bir siyaset izlemişti. O zamanki AK Parti hükümeti Orta Doğu’da barış turlarına başlamıştı. Birden çok bölge ülkesine ziyaretler gerçekleşmişti. Özellikle yeni iktidara gelen AK Parti işgal konusunda kendi kamuoyuna barış yanlısı olduğunu ispatlama amacıyla olmuştu (Türkmen 2010, s. 27).

ABD’nin işgal için tasarladığı zaman dolmuştu. Türkiye üzerindeki baskıları artmıştı. Dönemin iktidar partisi yeni kurulduğu ve iç siyasette meşruiyet çabası içinde olduğu için böyle bir mesele ciddi bir sorun olarak telakki edilmişti. Türkiye’nin tavrı ise artan baskı üzerine barışa yönelik mecralar açmak şeklinde olmuştu. Dönemin Başbakanı Abdullah Gül, yaklaşan tehlikeyi Türkiye’nin uzun vadeli çıkarları açısından tehlikeli bulmuş, Türkiye kendi iktisadi gelişimi açısından bir tehlike olarak okumuştur. (Ulus 2015, s. 28-29).

Türkiye'nin Orta Doğu barışını sağlama yönünde bir politikası olduğunu dile getirmiştin. Türkiye savaş ortamının havasını bertaraf etmek, barış yanlısı bir çizgide olduğunu kanıtlamak için Orta Doğu ülkeleriyle savaşız çözüm için aktif bir diplomasi yolunu seçmişti. Bu minvalde dönemin Başbakanı Gül bu diplomasi kapsamında Mısır, Suriye, Ürdün, İran'a ziyaretlerde bulunmuştu. Tüm çabalar ABD'nin Irak işgalini önlemeye yönelikti. 23 Ocak 2003 tarihinde İstanbul'da çeşitli ülkelerin dışişleri bakanlarının katılımıyla Irak'ın işgalini önlemeye yönelik barış programı organize edilmişti. Bu programa savaş karşıtı olan sanatçılar, akademisyenler katılmıştı. Bunun yanında Suriye, Ürdün, İran ve Suudi Arabistan dışişleri bakanlarının aralarında bulunduğu bir zirve gerçekleşmişti (Ulus 2015, s. 29).

Tüm bunlar yaşanırken ABD'nin Irak işgali konusunda kararı değişmeyecekti. Türkiye, işgal için önemli bir ülkeydi. ABD'nin Türkiye'den belli başlı talepleri, Kuzey Irak'ta bir cephe açmak ve Türkiye'nin limanlarını, üslerini kullanmak şeklinde olmuştu. Türkiye, ABD'yle sorun yaşamak istemediğinden dolayı ABD'nin taleplerinin onaylanmasına yönelik bir intibaa yaratmıştı. TBMM bu bağlamda, 2003 yılında üslerin ve limanların yenilenmesi yönünde ABD'li teknik personellerinin Türkiye'ye gelmesini kabul etti. Tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin ABD'yle işgal konusunda ciddi sorunlar yaşamamasına yönelikti (Türkmen 2010, s. 28).

TBMM'de alınan 1 Mart tezkeresi kararıyla ABD'nin Irak işgaline yönelik Türk topraklarını kullanması talebi reddedilmişti. Meclis tarafından alınan bu karar Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemişti. 1 Mart tezkeresine bir başka cenahtan baktığımızda Türkiye için avantajlı durumlar doğurmuştu.

1 Mart tezkeresi Türk-Amerikan ilişkilerini bozmuştu (Arı 2013, s. 227). 2003 yılının temmuz ayında Kuzey Irak'ta "çuval krizi" hadisesi yaşandı ve iki ülke arasındaki ilişkiler giderek olumsuz bir veçheye büründü. 7 Ekim 2003 yılında TBMM, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin onayı ile koalisyon güçlerine destek mahiyetinde Irak'a kuvvet gönderilmesini kabul etti. Türkiye'nin bu kararı beraberinde birden çok riski getirebilirdi. Şehit tabutlarının sayısının çoğalması Türkiye'nin iç politikasında bir bunalım doğmasına sebebiyet verebilirdi. Nitekim Kürtlerin ve Arapların karşı çıkmasıyla TBMM'nin almış olduğu karar yürürlüğe girmeyecekti (Türkmen 2010, s. 29).

ABD'nin Irak işgali daha sonra çok konuşulacaktı. Bir kere şunu görmek mümkün: işgal sonrası Irak'ın siyasal bütünlüğü sağlanmamış, İran etkisi giderek artmış⁹, Irak radikal/fundamentalist örgütlerin cirit attığı bir coğrafya hüviyetine bürünmüştür. Türkiye ise Irak işgali sonrasında oldukça başarılı, aktif bir diplomasi izlemiştir. Türkiye gayet rasyonel politikalar izleyerek Orta Doğu'da ekonomik gücünü arttırmıştı. Türkiye'nin bu başarısının yanında Orta Doğu politikalarının önünde sorun yaşadığı alanlar vardı. Kuzey Irak Kürtleriyle yaşadığı sorun bunlardan biriydi. Daha önce de dediğim gibi Irak Kürtleri ABD'nin yakın müttefikiydi. Bu ittifaklık durumu günümüze kadar devam etmiştir. İşgal sonrası Türkiye ile kuzey Irak Kürtleri arasında ilişkiler bozulmuştu. Bu durum uzun bir süre devam etmişti. Türkiye'nin bugünde yaşarlığını koruyan Irak'ın siyasal birliğini korumaya yönelik politikası yerinde görülebilir, fakat 2009 yılına kadar Irak'tan kopmuş, özerkliğini kurmuş Irak Kürtleriyle Türkiye'nin ihtilaf yaşaması bir sorun olarak görülebilir. Ve daha sonra Türkiye Kuzey Irak Kürtleriyle ekonomik ve siyasal ilişkilerini geliştirecekti (Türkmen 2010, s. 29).

4.3 11 EYLÜL SONRASI TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

Irak işgalinin AK Parti'nin kuruluş yıllarına denk gelmesi, Türkiye'nin önünde önemli bir sorunsal olarak durmuştu. İç siyasette meşruiyet peşinde olan, bunun yanında Batı'yla ilişkilerini zinde tutmak için çaba harcayan, Batı'nın desteğine ihtiyacı olan Parti, ciddi bir ikilem yaşamıştı.

Tezkere krizi, daha sonra ortaya çıkan “çuval olayı”, Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmasına sebebiyet vermişti (Ekşi 2016, s. 60). Türkiye'nin Irak işgalinde *defacto* taraf olmaması daha sonraki yıllarda Orta Doğu politikasında olumlu yönde etkisini hissettirecekti. İşgal sonrası Türkiye'nin Irak politikası; sorunun barışçıl yollarla çözülmesi, Irak Merkezi Hükümeti'yle diyalog içinde olmak, bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek olmuştur (Arı 2013, s. 134). BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye seçilmek

⁹ Yazıcı, M., *Saddam Hüseyin Sonrası Irak'ta Türkiye-İran Mücadelesi*, 2016, <http://www.tuicakademi.org/saddam-huseyin-sonrasi-irakta-turkiye-iran-mucadelesi/>, erişim tarihi: (10.09.2017)

yönünde gösterdiği çaba başarıyla sonuçlanmıştı. Körfez ülkeleriyle, Suudi Arabistan'la ve daha önce ihtilaf yaşanan Kuzey Irak'la olan ekonomik ve ticari ilişkiler artırılmıştı (Türkmen 2010, s. 30).

ABD'nin Irak işgalinden sonra Türk dış politikasının önünde en büyük sorunsal olarak Irak'ın parçalanması sonucunda ortaya çıkacak olan güvenlik kaygıları olmuştur (Oğuzlu 2012, s. 28). Türkiye'nin Irak işgali sonrasında Orta Doğu/bölge siyasetinde dikkati çeken önemli bir husus da mezhepçi bir siyasetten kaçınarak farklı dini kimliklere sahip siyasi kanaat önderlerle, kesimlerle iletişim kanallarını canlı tutması olmuştur. Örneğin; Irak'ta Şii ve Sünni kesimlerle diyalogun kurulması gibi. Türkiye'nin bu girişimini 2006 yılında İsrail'in Lübnan'a saldırısı sonrasında Lübnan'da bulunan BM kuvvet güçlerine destek vermiştir. Tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin 11 Eylül sonrası değişen Orta Doğu siyasetinde görünürlüğünü arttırmasını, taraflar arasında uzlaşmayı destekleyecek bir ülke olarak ortaya çıkmasını beraberinde getirmişti. 11 Eylül sonrasında destabilize olan Orta Doğu coğrafyasının yaralarının henüz sarıldığını söylemek mümkün değil. Bugün Irak'ın halen siyasal birliğini gerçekleştirmeyişi, bu coğrafyada radikal terör örgütlerinin hâkimiyet savaşına girmesi, şiddet eylemlerini arttırması bunun bir göstergesidir.

Türkiye'nin 11 Eylül sonrası değişen Orta Doğu siyasetinde göze çarpan husus, liberal söylemlerle istikrarsızlaştırılan Orta Doğu'nun barışına yönelik bir siyaset izlemesi olmuştur. Daha sonra ayrı bir başlıkta ele alacağımız, ABD'nin yeni bir politikası olarak algılanan BOP'a Türkiye destek vermişti. Türkiye'nin bu projeye dahil olmasındaki gerekçesi, projenin bölge ülkelerinin ekonomilerinin ve demokrasilerinin gelişimiyle ilgili düşünceleri ihtiva etmesi olmuştur (Sönmezoğlu 2016, s. 564). Türkiye'nin BOP'ta yer alması kimi eleştirileri beraberinde getirmişti. Bu eleştirilen en önde geleni emperyalist bir güç olan ABD'yle birlikte olması şeklinde olmuştu. Fakat bu eleştirilerin kanaatimce bir rasyonelliği yoktu, çünkü Türkiye daha sonra da göreceğimiz gibi Orta Doğu barışının inşası yönündeki inancı daha dominanttı.

90'lı yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu ilişkilerini daha çok bölgedeki güvenlik sorunları etkilemişti (Şahin 2010, s. 14). Türkiye'ye sınır komşusu olan kimi Orta Doğu ülkelerinin Körfez Savaşı'ndan sonra PKK'ya destek vermesi, Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmişti (Erkmen 2015, s. 175). Özellikle Suriye'nin PKK terör örgütünün kendi topraklarında barındırması Türkiye-Suriye ilişkilerinin gerginleşmesine sebebiyet vermişti

(Sönmezoğlu 2016, s. 167). Daha sonra Türkiye'nin bu konudaki baskısı sonucunda Suriye PKK'yı kendi topraklarından kovmuştu. Bu durum Türkiye açısından oldukça önemli bir gelişmeydi çünkü Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde başat rol oynayan güvenlik kaygıları bir derecede olsa azalmıştı (Sönmezoğlu 2016, s. 578). Bu da Türkiye'ye bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmada rahat bir alan yaratacaktı.

Türkiye geçmiş dönemlerde bölge ülkeleriyle yaşadığı sorunları düzeltme; “komşularla sıfır sorun” ilkesi üzerinden İran'la, Suriye'yle, Irak'la siyasi ve ekonomi ilişkilerini düzeltmişti (Aras ve Polat 2008). Bu ilişkiler bu ülkelerle yapılan ticari ve ekonomik ilişkilerle perçinlenmişti.

AK Parti kurulduktan sonra Türkiye'nin Batı'yla ilişkilerini arttırmasından yana bir politika izlemişti (Kaygusuz 2013, s. 418). 2006 yılına kadar Türkiye-AB ilişkileri oldukça gelişmişti. AB ilişkilerinde yaşanan olumlu gelişmeler, bölge ülkelerinin Türkiye'ye yönelik bakış açılarını olumlu yönde değiştirmişti. Bu durum, dış politikada güvenlik kaygılarının başat olmadığı bilakis bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve işbirliğine yönelik bir yaklaşımın doğmasını sağlamıştı.

Türkiye- AB ilişkilerinin seyri olumlu bir atmosferde yaşanırken, ABD'yle Türkiye'nin ilişkileri gelgitli bir seyir izlemişti. AK Parti'nin tavrı ABD'yle ilişkilerin arttırılmasından yana olmuştu. Çünkü daha önce de dediğimiz gibi AK Parti yeni kurulan bir partiydi ve meşruiyetini arttırmak için Batı'nın desteğine ihtiyacı vardı. Özellikle 11 Eylül olaylarından sonra ABD nazarında Türkiye hem batılı hem de İslami kültürü birleştiren bir ülke olması açısından önemli bir bölgesel güçtü.

Türkiye Orta Doğu'ya yönelirken (2002-2007) daha çok “yumuşak güç” güç unsurlarını kullanmıştı. Yumuşak güç politikası izleyerek Türkiye, bölge ülkeleriyle aktif ilişkiler kurmuş, dış politikada yenilikler yapmış, dış politikayı yeni ilkeler üzerinden şekillendirmiştir (Turan ve Karanfil 2017, s. 18). Bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik, ticari, kültürel ilişkilerinin arttırılmasına yönelik bir dış politikayı izlemişti. Suriye'yle, Irak'la, İran'la Türkiye'nin izlemiş olduğu “aktif politika” uzun yıllar boyunca meyvesini ermişti. Türkiye'nin bölge ülkeleri indindeki izlenimi Türkiye'nin daha çok bölgede

İslam ve Batılı kültürü başarılı bir şekilde yaşayan bir ülke profili çizmiş olması yönündeydi.

4.4 BOP (BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ)

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Orta Doğu politikası mutasyona uğramış, bölge politikalarında radikal değişiklikleri beraberinde getirmişti. Özellikle saldırıları gerçekleştirenlerin kimlikleri ABD'nin dikkatini Orta Doğu'ya çekmişti. Başkan Bush ve etrafındaki şürekanın saldırılardan sonraki teşhisleri şu şekildeydi: bölgenin geri kalmışlığından kaynaklan aşırı radikalizm ABD'yi tehdit ettiği düşünülmüş, küresel cihadizmi/terörü desteklediğine inanılan rejimleri ortadan kaldırmayı başat politika olarak benimsemişlerdi. İlk Afganistan, daha sonra Irak işgali bu düşüncenin sonucuydu. ABD'nin daha sert politikalar izleyerek Orta Doğu'da kalması, bölge halklarınca tepkiyle karşılanması mukadderdi. Nitekim bugün bile ABD bölge ülkeleri halklarınca nefret edilen ülkelerin başında gelmiştir. ABD Orta Doğu'daki kötü imgesinin farkındaydı. Bundan dolayı yumuşak güç unsurlarına sığınarak bölge halkları nezdindeki kötücül imgesini azaltma uğraşındaydı. Bu minvalde, ABD, Orta Doğu'nun yetersiz ekonomisini ve demokrasini düzeltme amacı ile "Orta Doğu Ortaklık İnisiyatifi"ni kurmuştur. Liberal demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, Orta Doğu'da eksik olan eğitimin geliştirilmesi politikasına bırakmıştı. BOP'un amacı Taşkın Deniz (Deniz 2012, s. 157-158)'e göre;

- i. *Orta Doğu'ya serbest piyasa ekonomisini getirerek, bölge ekonomisinin uluslararası ekonomi ile entegrasyonunu sağlamak.*
- ii. *Enerji kaynakları güvenliğinin sağlanmasına bağlı olarak, güvenlik için duyulan askeri güce ihtiyacın azalması, askeri harcamaların düşmesi ve böylece elde edilecek gelirlerin sosyo-kültürel gelişmeye yönelik alanlarda kullanılmasını sağlamak.*
- iii. *Yöneticilerin sınırlı süre ve yetkiler ile iktidarda kalmasını sağlamak.*
- iv. *Devlet gelirlerinin ve bu gelirlere kaynaklık eden unsurların yöneticilerin değil de devletin ve halkın çıkarları için kullanılmasını sağlayarak, halkın refah düzeyini artırmak.*

v. *Dine dayalı hukuk sistemlerini kaldırarak laik hukuk sistemi getirmek.*

BOP, çok konuşulan, tartışılan bir mevzuuydu. Her ne kadar BOP’la birlikte Orta Doğu’da eğitimin, ekonominin demokrasinin geliştirilmesi amaçlanmış olsa da BOP çoğu batılı ülkeler tarafından makbul karşılanmamıştı.

ABD, projeyi tek başına Orta Doğu’da yürütmeyeceğinin farkındaydı. Bölge ülkelerinin desteğine ihtiyacı vardı. Türkiye bu bakımdan önemli bir ülkeydi. Uzun dönemin Batı’nın müttefiki olması, İslami ve Batılı değerleri birleştiren bir ülke veçhesine sahip olması, ABD’nin nazarında Türkiye’yi bu projede önemli kılıyordu. Dönemin iktidar partisi AK Parti’nin yöneticilerinin İslami kökenden gelip, Batı modernizmini ve demokrasisini benimsemeleri, Batı’ya yönelik bağlılıkları Türkiye’nin bu projede rolünü arttırmıştı.

4.4.1 BOP ve Türkiye

ABD’nin Irak işgalinden sonra uluslararası desteğe ihtiyacı vardı. ABD’nin Orta Doğu’yu ekonomi, eğitim, demokrasi yönünde geliştirme yönünde bir amacı vardı. BOP bunun amacın bir uygulamasıydı. ABD’ye göre bu proje dünyanın önde gelen ülkeleri tarafından desteklenmeliydi. Bu amaçla BOP, G8 (Gelişmekte Olan Sekiz Ülke) ile BM’nin gündemine taşındı. 2004 yılında düzenlenen G8 toplantısında projenin adı “Geniş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi” diye isim değiştirdi. Projenin bağlamı, sınırları müphemliğini korumakla birlikte 22 Arap ülkesini, Türkiye’yi, İran’ı, Pakistan’ı kapsadığı tasavvur edilmektedir. Proje Orta Doğu’da artan köktencilik, aşırı suçları engellemeyi, özellikle Orta Doğu’yu ekonomik, siyasal, kültürel açıdan iyileştirilmeyi amaçlamaktadır.

BOP için Türkiye ABD açısından ideal bir ülkeydi. Türk-Amerikan ilişkilerinin uzun bir geçmişe dayanması, iki ülke arasındaki müttefiklik durumu Türkiye’nin projede yer almasını kolaylaştırmıştı. Bunun yanında Türkiye’nin diğer İslam ülkelerine nazaran laik, demokratik bir ülke profiline sahip olması ABD açısından Türkiye’yi önemli kılmıştı. Fakat dönemin iktidar partisi AK Parti için bu proje başka bir açıdan riskli olabilirdi.

Çünkü parti İslami değerleri önemseyen bir partiydi. Bunun yanında Arap coğrafyasında yaşayan insanların çoğu Müslümandı. ABD'nin bölgedeki aşırılığa pirim vermeyen, demokratik değerleri önemseyen aynı zamanda Batılı bir yönü olan Türkiye'yi seçmesi önemli görülebilir. Türkiye açısından projenin önemi Orta Doğu ülkeleriyle kültürel ve tarihi bağlarının olmasından kaynaklanıyordu. Çünkü on yılları bulan zaman diliminde Türkiye'nin Orta Doğu politikasının önceliklerinin başında Orta Doğu'nun barışı geliyordu. ABD ise projenin sadece kendi tahakkümünde olduğu izlenimini yaratmamak için bölge ülkelerinin yerel hükümetleriyle işbirliği arayışında olmuştı.

Türkiye Irak'ın bölünmesini engellemesi ve istikrarın tesisi yönünde ABD yönetimiyle işbirliği içinde olmuştı. Dönemin iktidar partisi olan AK Parti, ABD'nin Suriye ve İran'ı tecrit etmesine karşı olup bu iki ülkeyle ilişkilerini arttırmıştı. Bu bağlamda Türkiye bir yandan ABD'yle ilişkilerini korumaya çalışırken diğer yandan Orta Doğu'da daha aktif politika izlemek adına ABD'nin başında olduğu BOP'u desteklemişti.

Dönemin iktidar partisi olan AK Parti, projeyi başından beri desteklemişti. Türkiye 2004 yılında gerçekleştirilen G8 toplantısına demokratik ortak adıyla katıldı. Toplantıda AK Parti başkanı R. Tayyip Erdoğan bütün talepleri önemsemişti. Bunun yanında Türkiye'nin projeden beklentileri vardı. Bu talepler: Orta Doğu'da gerçekleşecek dönüşümün dışardan dikte edilmemesi, STK'ların, iş dünyasının projeye dahil olması ve İsrail-Filistin barışının gerçekleşmesi şeklinde olmuştı.¹⁰ Özellikle Filistin meselesi, daha sonra değineceğimiz gibi AK Parti iktidarları döneminde önemini uzun dönem koruyacaktı.

Orta Doğu'nun her anlamda güvenliği, istikrarı Türkiye açısından önemliydi. Çünkü Türkiye'nin üç Orta Doğu ülkesiyle sınırları vardı. Bu ülkelerde yaşanan iç karışıklık, terör ister istemez Türkiye'yi etkileyecekti.¹¹ Bunun yanında yüzyıllardır Türkiye'nin bölge ülkeleriyle kültürel, tarihi, dini bağları vardı. Bölgede yaşanacak herhangi bir problem ister istemez Türk dış politikasına tesir ediyordu.

¹⁰ Özellikle Filistin meselesi, daha sonra değineceğimiz gibi AK Parti iktidarları döneminde önemini uzun dönem koruyacaktı. Bugün Filistin Sorunu, Orta Doğu barışının inşası yönünde kanayan bir yara olarak durmaktadır. Türkiye Filistin meselesinde liberal bir tutum sergilemiştir. Çünkü Filistin halklarının kendi vatanlarında güvenli bir şekilde yaşaması Türkiye'nin sıklıkla dile getirdiği bir konudur.

¹¹ Bugün Türkiye sınırlarının tehdit edilmesi, bu ülkelerde yaşanan terörün, şiddetin Türkiye'ye sirayet etmesi bu duruma en güncel örnek olarak verilebilir.

Genel anlamda AK Parti hükümetleri dönemi Türkiye'nin dış politikasında belli başlı ilkeler ön plana çıkmaktadır. “Çok taraflılık”, “Çok Boyutluluk”, “Ritmik Diplomasi”, “Özgürlük-Güvenlik Dengesi”, “Komşularla Sıfır Sorun” gibi ilkeler uzun bir dönem AK Parti hükümetleri Türkiye'nin dış politikasını şekillendirmişti. İsmi zikrettiğim ilkeler, BOP'un amaçları ve ilkeleriyle mütenasipti. AK Parti üst düzey yöneticilerinin BOP'u desteklemesinin gerekçelerinden biri de buydu. Çünkü BOP'un muhtevasına, amaçlarına baktığımızda projenin yumuşak güç unsurlarını içerdiğini görürüz. Türkiye'nin 2000'li yıllar boyunca Orta Doğu politikalarının ekseriyeti yumuşak güç unsurları üzerinden şekillenmişti. BOP, bölge ekonomisinin büyümesinde, Orta Doğu'nun demokratikleşmesinde AK Parti'nin Orta Doğu politikalarıyla bir uyum içinde olmuştu.

Orta Doğu'daki kötü ABD imgesi, Türkiye'nin BOP'la Amerika'yla ittifak ilişkisi kurması birtakım eleştirileri beraberinde getirmişti. ABD'yle işbirliği yapmak, Orta Doğu halklarının indinde Türkiye'nin izah etmekte zorlanacağı bir şeydi. Türkiye'nin projeye yönelik tasavvurunu tarihi, kültürel ve dini bağlarla bağlı olduğu Orta Doğu toplumlarının her yönden gelişimi ve bölgede reformların hayata geçmesi oluştuyordu.

Projenin başından beri AK Parti'nin BOP'a tutumunu, Türkiye'yi küresel bir güce dönüştürme arzusu, Türkiye'nin hem “Batılı” hem de “İslam” ülkeleri gözetken dış politika vizyonu belirlemişti. Ama AK Parti'nin önünde BOP'la ilişkilerini etkileyecek sorunsallar vardı. 2006 yılında ortaya çıkan karikatür krizi, Orta Doğu barışının önünde önemli bir handikap olarak görülen ve tarihselliğini koruyan İsrail- Filistin barışının gerçekleşmeyişi, Irak işgalinden sonra istikrarsızlaşan Irak'ın toparlanamaması, İslamofobinin artması gibi durumlar/olgular AK Parti'nin BOP'a yönelik bakışını olumsuz etkilemişti. Bir başka problematik ABD'nin projedeki içtenliği olmuştu. ABD'nin İsrail'in saldırılarına radikal bir şekilde karşı çıkmayışı, Filistin'de demokratik yollardan iktidara gelen Hamas'ı tanımayışı, daha sonra da göreceğimiz gibi bu oluşumu terör örgütü olarak görmesi¹², AK Parti yöneticilerini sukut-u hayale uğratmıştı.

AK Parti'nin kuruluş yılları sonrası dönemine, özellikle AB'yle ilişkilerin bozulmaya başladığı 2006 yılına kadar Batı'yla olan ilişkilerine baktığımızda BOP'un önemli bir

¹² ABD'nin BOP üzerinden Orta Doğu'da demokratik dönüşümü amaç edinmesi yukarda bahsettiğimiz olaylar karşısındaki tutumuyla bir tezat teşkil etmişti.

etkisi olmuştur. Çünkü BOP'un Orta Doğu'nun demokratik dönüşümünü amaçlaması bugün AB ülkelerinin çoğunun Orta Doğu politikasını oluşturuyor. Şöyle bir genelleme de bulunabiliriz: Orta Doğu'nun güvenliği ve istikrarı bir anlamda AB'nin güvenliği olacaktı. Nitekim Suriye iç savaşından sonra Batı'ya akan mülteci akınında bunu gördük. Mülteci karşıtlığının Avrupa'da sağ partilerin politik ajandalarının ön sıralarında yer alması, Avrupa son yıllarda yaşanan terör olayları "güvenlik" in ne kadar önemli olduğunu dünya kamuoyuna göstermişti.

BOP uzun süreli bir proje olmamıştı. Demokratik yollarla/araçlarla Filistin ve Lübnan'da iktidara gelen Hamas ve Hizbullah'ı birer ABD'nin terör örgütü olarak görmesi, İsrail'in 2006 yılında Lübnan saldırısı karşısında ABD'nin suskunluğu BOP'un sona ermesinin gerekçeleri olmuştu.

Neticede BOP, her ne kadar kendi içinde paradokslar barındırmış olsa da AK Parti'nin kuruluş yılları sonrası Batı'yla olan ilişkilerini kolaylaştırmada bir pekiştireç olmuştu. Daha sonra Arap coğrafyasında Batı'nın zulme, tahakküme, anti-demokratikleşmeye kaçan politikaları Türkiye nazarında BOP'un meşruiyetini zayıflatmıştı.

4.5 AK PARTİ'NİN VİZYONER POLİTİKASI

1 Mart tezkeresi öncesi ABD, Türkiye üzerinde baskılarını arttırmıştı. Türkiye özellikle ABD'nin tepkilerine rağmen bölgenin iki önemli ülkesi olan İran'la ve Suriye'yle ilişkilerini arttırmıştı. Yaşanan bu ilişkiler diğer bölge ülkelerinin Türkiye'ye bakışını olumlu yönde etkilemişti. AK Parti öncesi bölge ülkelerinin nazarında Türkiye imgesi, Orta Doğu'da Batı'nın ileri bir karakolu şeklindeydi. Bu algı, AK Parti hükümetleri döneminde değişmişti. AK Parti'nin İslami değerleri referans alması, reformist bir çizgisinin olması, bir İslam ülkesi olarak AB'yle ilişkilerini geliştirmesi Orta Doğu ülkelerinin Türkiye'yi daha çok önemsenmesini beraberinde getirmişti.

Daha önce Dışışleri Bakanı İsmail Cem'in izlediğı ve meyve verdiğı Türkiye'nin Orta Doğu politikaları güvenlik merkezli olmaktan çıkmış, bölge ülkeleriyle olan ilişkilere önem verilmişti (Kirişçi 2002, s. 126). AK Parti iktidara geldiğinde bu konuda İsmail Cem'in bıraktığı mirası devralmıştı ve yeni vizyonla Türkiye'nin Orta Doğu siyaseti AK Parti hükümetleri devrinde aktif bir rol oynamıştır.

2002 yılında iktidara gelen AK Parti'yle birlikte Türk Dış Politikası Orta Doğu merkezli bir dış siyaset izlemiştir. 2002 yılından itibaren Türkiye, Orta Doğu ülkelerine yönelik aktif bir siyaset ve ritmik bir diplomasi izlemiş, komşularla sıfır sorun ilişkilerine dayanan ilişkileri gözetmiş, bölgede birbiriyle sorunlu ülkeler/gruplar arasında arabuluculuk görevini ifa etmiş, bölge ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmiştir (Oran 2013, s. 404-405).

AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye'nin Orta Doğu politikaları bir vizyon üzerinde temellenmişti. Tarihi, dini, kültürel bir derinliğe sahip olan Türkiye'nin uluslararası arenada merkezi bir role sahip olduğu tasavvuru bu vizyonun en önde gelen özelliğiydi. Bu vizyonla Türkiye, vizyoner bir dış politika izlemiş, bölge ülkeleriyle her anlamda entegrasyona önem veren bir politika izlemiştir. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle yakınlaşmaya doğru bir siyaset izlemesi bazı çevrelerce *“Türkiye eksen mi değiştiriyor”* tartışmalarını ve kimi eleştirileri beraberinde getirmişti. Bunun karşısında dış politika yöneticileri, bu savları reddederek Türkiye'nin küresel siyasette gerçekçi bir politika izlediklerini öne sürmüşlerdi.

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik ilgisi, tarihi, kültürel, dini, ekonomik ve siyasi gerekçelerden kaynaklanıyordu. Bölge ülkeleriyle olan etkileşimi, bu olgular tayin etmiştir. Bundan dolayı bölgenin istikrarsızlaşması Türkiye'yi olumsuz etkileyeceğı düşünülmektedir. Türk yöneticilerinin düşüncesi ise her yönde bölgeyi dönüştürmek, daha demokratikleşmek, Orta Doğu'da barışı tesis etmek yönünde olmuştur. Dış politika yapıcılarının mütemadiyen dile getirdikleri iki önemli düşünce vardı: Bunlardan ilki Orta Doğu'da barışın ve istikrarın inşası, ikincisi ise bölgede ekonomik kalkınmanın sağlanması olmuştur. Genel itibarıyla baktığımızda bu iki düşünce, AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye'nin Orta Doğu politikalarının temel ibresini yansıtmıştır.

Türk dış politikası sahip olduğu değerleri güç anlamında kullanmıştır. Bunların içinde jeopolitik güç ile birlikte statükocu ve sert politikalar kullanmıştır. AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte geleneksel olan bu Türk dış politikası üslup anlamında ve yöntem anlamında değişmesiyle AK Parti yumuşak güce dayalı revizyonist bir güç ve jeokültürel özne biçimine dönüşmüştür. “Yeni” Türk dış politikası rekabet ve mücadeleden vazgeçmemiş, amaçları değişmemiş, usul ve söylemi değişmiştir.

AK Parti hükümetleri dönemi geleneksel politikadan farklı olarak dönüşümünü ve yeniliklerini sessiz bir şekilde yapmıştır. Kucaklayıcı birlik siyasetiyle siyasette değişimi yakalamıştır. Muhafazakar ve demokrat kimliğiyle siyaset anlayışına uzlaşma kültürünü yerleştirmiştir. Dolayısıyla hoşgörü üzerine kurulmuş bütünleşmeden yana kutuplaşmayı reddeden ve çatışmacı siyasetten uzak gerçekçi bir siyaset uygulamıştır. En belirgin özelliğini caydırma yönteminde kullanmıştır. Terörle mücadele konusuna ilk defa müzakere sürecini koymuştur, uluslararası işbirliğine önem vermiştir.

AK Parti hükümetleri döneminde, özellikle 2010 yılına kadar Türkiye'nin Orta Doğu politikaları işbirliği temeli üzerine kurulmuştu. Türkiye'nin kendisine komşu olan bölge ülkeleriyle sorunlarını çözmesi, ekonomik ilişkilere önem vermesi, Orta Doğu'nun güvenliği yönünde bir dış politika izlemesi takdirle karşılanmıştır. 2000'li yılların ilk yarısında Türkiye AB ve diğer Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmiş, ikinci yarısından sonra Suriye'yle, İran'la, Irak'la ilişkilerini eski dönemlere nazaran güçlendirip, bu ülkelere yönelik aktif siyaset izlemiştir. AK Parti hükümetleri dönemi Türkiye'nin kabaca 2000'li yıllar boyunca bölgesel sorunların çözümü konusunda izlemiş olduğu politikalar, medeniyetler ittifakıyla dünya barışına yönelik gösterdiği çaba Türkiye'nin prestijini arttırmıştı (İnat 2014, s. 2).

Bölgede, barışın, huzurun, demokrasinin her daim yaşanması Türkiye'nin temel önceliği olmuştur. Bundan dolayı Türkiye “komşularla sıfır sorun” ilişkileri önemsemiş, bölgede yaşanan sorunların halli yönünde çabalar içinde olmuş, birbiriyle sorunlu aktörler ve devletler arasında “arabuluculuk” görevini ifa etmiştir. Bu duruma örnek olarak 2005 yılında Türkiye Irak'ta dışlanan Sünnileri ülkenin siyasetine katılımı konusunda etkili olmuş, İsrail ile Suriye arasındaki barış görüşmelerinde aktif rol oynamıştır.

AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye'nin dönüşen Orta Doğu siyasetinde dile getirilen eleştirilerden biri olan “*Türkiye Orta Doğululaşıyor*” yargısıdır. Burada bir paradoksa işaret edebiliriz. Türkiye Batı'yla olan rabıtalılığı takdirle karşılanırken, Orta Doğu ülkeleriyle artan ilişkileri, İsrail devletinin bölgede yarattığı agresif politikalar karşısındaki Türkiye'nin eleştirel bir tutum sergilemesi Türkiye'ye yönelik kritikleri beraberinde getirmiştir (İnat 2014, s. 3). Bu eleştiriler, “eksen kayması” kavramı etrafında cereyan etmiştir (Kardaş 2011)

Daha önceki dönemde çatışmacı ve savaşçı dış politika (Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekatı, Körfez Savaşı, Kuzey Irak'ta terörle mücadele) AK Parti hükümetleri döneminde barış politikalarına evrilmiştir. 2004 BM Annan Planı Kıbrıs sorununda desteklenmiş, Yunanistan ve Ege adaları sorunları için siyasi ve diplomatik reformlar yapılmış, sıfır sorun politikası çerçevesinde (AB Kopenhag Kriterleri ve Helsinki Zirvesi kararları gereği) 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren idealist teoriye uygun politika uygulanmıştır. Komşularıyla yaptığı diplomatik gelişmeler, vizelerin kaldırılması, ekonomik-sosyal-ticari ilişkilerin geliştirilip derinleştirilmesi ve sorunların çözülmesinde diyalog yönteminin kullanılması Filistin ve İran'ın nükleer programına bile barışçıl şekilde yaklaşılması ve çözülmeye çalışılması AB sürecinin bir parçası gibi görünse de AK Parti'nin içselleştirdiği bir davranış şekli olmuştur.

Mülteci sorununa yaklaşımı liberalizmin ötesinde hatta ütopyayı yakalamış bir insanlık anlayışı şeklinde olmuştur. İnsan hakları konusunda batıya bu konuda ciddi bir örnek ve ders vermiştir. Kendi ekonomik sıkıntılarını arttırarak hatta toplumsal tepki ve sancıları bertaraf ederek Suriye'den gelen mültecilere sahip çıkmış, istihdam etmiş, sağlık, sosyal, ekonomik ve her türlü hakları sunmuştur. Bu yönlü uyguladığı kucaklayıcı politika ile dünyaya örnek olmuştur.

4.5.1 Türkiye-Suriye İlişkileri

Suriye'yle olan ilişkiler AK Parti hükümetleri döneminde oldukça gelişmişti. 2002-2010 yılları arasının dışında Türkiye-Suriye ilişkileri kötü geçmemiştir. Arap Baharı'nın 2011

yılında Suriye’de tesirlerini hissettirmesi sonucunda rejimin halk hareketlerine yönelik izlemiş olduğu şiddet politikaları Türkiye’nin tepkisini çekmişti (Çağlar 2012, s. 44).

Türkiye’nin Suriye politikasında kırılma tarihi olarak AK Parti’nin iktidara gelmesini gösterebiliriz. Orta Doğu politikalarını “komşularla sıfır sorun politikası” üzerine temellendiren AK Parti, Suriye’yle olan ilişkileri önemli görmüştü. Yeni kurulan AK Parti’nin önünde Suriye, Türkiye’nin Orta Doğu politikalarının önünde ciddi bir sorun olarak durmuyordu. AK Parti’nin hem bölge de hem küresel siyasette güçlü bir Türkiye yaratma düşüncesi, Suriye’yle olan ilişkilerin aktif bir şekilde yaşanmasını elzem kılmişti. Nitekim Arap Baharı’na kadar Türkiye-Suriye ilişkileri altın yıllarını yaşamıştı.

Tarihsel olarak Türkiye-Suriye ilişkilerine baktığımızda iki ülke arasında yaşanan belli başlı sorunların olduğunu görürüz. Bunlar; su sorunu, Hatay sorunu ve Suriye’nin kendi topraklarında PKK’nın faaliyet göstermesine izin vermesi olmuştur (Çağlar 2012, s. 44). Bu sorunlar, AK Parti iktidarları döneminde ikili ilişkilerde dile getirilmemişti. Özellikle ABD’nin Irak işgali sonrasında Suriye’nin yaşamış olduğu izole olma durumu, Suriye’nin Türkiye’yle siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesini beraberinde getirmişti.

1998 yılında Türkiye ile Suriye arasında imzalanan Adana Protokolü (Duran 2011), dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Hafız Esad’ın cenazesine katılması iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileşmesini sağlamıştı. Bir anlamda AK Parti iktidara geldiğinde Suriye dosyasında sorun yok gibiydi. Düşman olarak görülen Suriye ile olan ilişkiler yerini aktif ilişkilere bırakmıştı.

AK Parti kendinden önceki hükümetlerinin Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerde ekonomik ilişkilerin ihmal edildiğini düşünmüştü. AK Parti dönemi Türkiye’nin Orta Doğu politikalarını bölge ülkeleriyle kurduğu ekonomik ilişkiler belirlemişti. 2000’li yıllar boyunca Türkiye bölge ülkeleriyle olan ekonomik ilişkilerinde ciddi bir artış yaşanmıştı.¹³ Bu duruma güzel bir örnek olarak Suriye gösterilebilir.

2004 yılında Suriye Başkanı Esad’ın Türkiye-Suriye ilişkilerinde önemli bir aşamayı kaydetmiştir. 57 yıl aradan sonra ilk defa Suriye başkanı Türkiye’yi ziyaret etmişti. Bunun ardından Türkiye Başbakan’ı Suriye’ye gitmişti. Dönemin Başbakanı R. Tayyip

¹³ <http://www.seiten.faz.archiv.de/faz/20101027/fd201010272877481>, erişim tarihi: (21.10.2017)

Erdoğan tarafından gerçekleştirilen ziyaret sonrasında iki ülke arasında ekonomi ve güvenlik alanında antlaşmalar imzalanmıştı. Karşılıklı bu ziyaretler, iki ülke arasında ilişkilerin canlanması açısından önemliydi. 2000’li yıllar boyunca Türkiye- Suriye ilişkileri tedricen artmıştı. Her iki ülkenin birbirlerine gereksinimi vardı. Türkiye sınır komşusu olan Suriye için Orta Doğu’ya açılan önemli ülkeydi. Suriye içince Türkiye, Batı’ya açılan bir kapıydı (Çağlar 2012, s. 44).

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen faktörlerin başında PKK olgusu geliyordu. Adana protokolü imzalanana kadar Suriye PKK’nın kendi topraklarında faaliyet göstermesine müdahale etmemişti. AK Parti iktidara gelmeden önce Suriye rejiminin PKK’yı kendi topraklarından çıkarması, iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştı (Sönmezoğlu 2016, s. 578).

Bu dönemde iki ülke ilişkilerine baktığımızda ekonomik ve siyasi ilişkilerin daha ön planda olduğunu görürüz. 2004 yılında dönemin Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan’ın Suriye ziyareti esnasında iki ülke arasında “Serbest Ticaret Antlaşması” imzalanmış, Suriye kardeş ülke olarak görülmüş, daha önce Türkiye ile Suriye arasında yaşanan Hatay ve su sorunu çözüme kavuşmuştur (Akdevelioğlu ve Yeşilyurt 2013, s. 395). İki ülke arasında imzalan ticaret antlaşması 2007 yılında yenilenmişti.¹⁴

2000’li yıllar boyunca altın yıllarını yaşayan Türkiye- Suriye ilişkileri 2007-2011 yılları arasında da devam etmişti. Türkiye- Suriye ilişkileri Arap Baharı sonrası döneme kadar altın yıllarını yaşamıştı. Arap Baharı’nın Suriye’ye sıçramasıyla Suriye’de iç savaş yaşanmış, Türkiye Suriye rejimini halkın reform taleplerini yerine getirme konusunda ikna etmiştir. Türkiye’nin Suriye rejiminden beklentileri karşılanmış, Suriye’de rejimin şiddet politikası giderek artmıştır. Bu durum Türkiye- Suriye ilişkilerinin kötüleşmesine sebebiyet vermiştir.

¹⁴Bu gelişmeler kriz sonrası Türkiye’yi devralan AK parti için önemliydi çünkü bölge ülkeeriyle olan ekonomik ilişkiler, içte ekonominin büyümesine katkı sağlayarak AK Parti’nin meşruiyetini artıracaktı. Nitekim AK Parti’nin peş peşe seçim zaferi kazanıp iktidara gelmesini bölge ülkelerine yönelik izlemiş olduğu siyaset ve bu siyasetin ürettiği başarılı sonuçlardan azade tutamayız.

4.5.2 Türkiye-İrak İlişkileri

ABD'nin Irak işgali Orta Doğu'da yeni bir sayfa açmıştı. Bugün Irak'ta halen siyasal ve toprak bütünlüğünün bir türlü gerçekleşmemesini işgalin geride bıraktıklarına bağlanabilir. İşgal sonrası Irak kendi içinde destabilize olmuş, mezhep çatışmaları yaşamıştır. Bugüne geldiğimizde Irak işgal sonrası içine düştüğü kötücül durumun yarasını halen üzerinden artmış değil.

Türkiye ABD'nin Irak işgaline destek vermemiş fakat işgal sonrası istikrarsızlaşan Irak'tan çok etkilenmiştir. 2000'li yıllar boyunca Türkiye'nin Irak Merkezi Hükümetiyle olan ilişkileri oldukça ilerlemişti fakat Türkiye tarafından makro bir sorun olarak görülen PKK Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmekteydi. Özellikle PKK'nın Irak'ın kuzeyini bir üs olarak kullanması, PKK'nın bu topraklardan Türkiye'ye sızması, terör eylemleri gerçekleştirmesi, Türkiye'nin IKBY'le olan ilişkilerini bozmuştur. Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki özerk Kürt bölgesiyle olan ilişkileri AK Parti'nin birinci döneminin sonuna kadar gerginliği devam etmişti. (Erkmen 2015) Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan'ın 2007 yılında dönemin ABD Başkanı ziyareti sonrasında Kuzey Irak yönetimiyle ve ABD'yle Türkiye arasında terör, güvenlik konularında işbirliğine varılmıştı. Bundan sonra daha önce bozuk olan Türkiye-IBKY ilişkisi yerini yakınlaşmaya bırakacaktı.¹⁵ Daha sonra Türkiye bu tarihten itibaren iki farklı Irak'la gerek güvenlik gerekse ekonomik alanda üst düzey antlaşmalar imzalamıştı.

2000'li yıllar boyunca Türkiye'nin Irak Merkezi Hükümeti'yle olan ilişkilerinde oldukça iyi olmuştur. Türkiye'nin IKBY politikası ise Türkiye ile Irak Merkezi Hükümeti arasında 2008 yılında Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan'ın Bağdat ziyareti esnasında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi" antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmayla birlikte Türkiye ile Irak arasında ticaret, güvenlik, su, enerji ve sağlık ve birçok alanı kapsayan alanlarda 48 uzlaşma metni imzalanmıştı. Irak'la güçlü tarihi bağlara sahip olan

¹⁵ 25 Eylül 2017 tarihinde IKBY'nin referanduma gitmesi, Irak'tan ayrılmayı düşünmesi hem Türkiye'nin hem birden çok ülkenin tepkisini çekmişti. AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye, Irak'ın siyasal ve toprak bütünlüğünü destekleyen ülkelerin en başında gelmiştir. Türkiye'nin bu politikası güncelliğini muhafaza etmektedir. Türkiye'nin Irak politikasının önceliği hep bu olmuştur.

Türkiye siyasal ve toprak bütünlüğünü savunduğu Irak'ın her yönden kalkınmasına, uluslararası topluma entegre olmasına, refah devleti haline gelmesine destek vermiştir.

Tayyar Arı'ya göre uzun bir dönem olumlu bir atmosferde cereyan eden Türkiye-Irak ilişkileri 2011 yılında Suriye'de meydana gelen ayaklanmalardan sonra değişen politikalar sonrasında bozulmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra Türkiye'yle IKBY arasındaki yakınlaşma artmıştır (Arı 2013, s. 236).

4.5.3 Türkiye-İran İlişkileri

2000'li yıllar boyunca AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye- İran ilişkileri hızlı bir şekilde gelişti. Bu gelişimi daha iki ülke arasındaki ekonomik gelişmeler belirlemişti. PKK terör örgütünün bir tehlike olarak arz etmesi iki ülkenin yakınlaşmasını elzem kılmıştı. İki ülke arasındaki ilişkiler 2007 yılından sonra artmaya başlamış, özellikle enerji alanında yoğun bir mesai harcamışlardır (Arı 2013, s. 236). Türkiye'nin 2008 yılında İran'la olan ticaret hacmi, 8 milyar doları bulmuştu.

2002-2007 yılları arasında Türkiye- İran ilişkilerini daha çok ekonomik ilişkiler tayin etmişti. İran, Türkiye'nin bölgede büyük bir ticaret ortağı olmuştu. Türkiye petrol ithalatının %36'sını İran'la gerçekleştirmektedir. Doğalgaz konusunda da İran Türkiye'nin tedarikçilerindendir (SETA 2015).

11 Eylül sonrası dönemde İran'ın izole olması, Orta Doğu'yla ekonomik ilişkileri canlandırmayı amaçlayan AK Parti hükümeti için bir engeldi. Orta Doğu'da ekonomik pazar arayışında olan Türkiye için İran bir fırsata dönüştürülmüştü. İki ülke arasında daha önce İran'la PKK sorunsalından kaynaklanan problematikler 2002'de AK Parti'nin iktidara gelmesinden sonra ilişkilerde yaşanan sorun kendiliğinden ortadan kalkmıştı (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu 2013, s. 388-401).

11 Eylül sonrasında ABD'nin İran'a yönelik tecrit politikasında İran'ın nükleer programının durdurulması yer alıyordu. Dönemin iktidar partisi AK Parti bu politikayı kabul etmemişti. Türkiye daha sonra ABD ile İran arasında nükleer faaliyetler konusunda

arabuluculuk rolü bahsedilmişti fakat bu durum gerçekleşmemişti (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu 2013, s. 401-402).

ABD İran'a yönelik çevreleme politikasının bir ayağı da İran'ın Orta Doğu coğrafyasında izlemiş olduğu mezhepçi siyaset olmuştur. İran'ın nüfuz alanını genişletmesi, işgal sonrası Irak'ta İran'ın etkisinin artması konusunda Türkiye müdahil olmamış, Orta Doğu'da cereyan eden mezhepçi siyasete yer almamıştır.

AK Parti iktidara geldikten bir yıl sonra iki ülke arasında PKK-İran ilişkileri ciddi anlamda kötüleşmişti. Daha sonra İran, PKK'yla bağını kopartıp, Suriye gibi PKK'yı terörist bir grup olarak görmüştür. PKK karşısında Türkiye'yle ortak mücadele eden İran'ın daha sonra Türkiye'yle olan ilişkileri işbirliğe varan boyutlara ulaşmıştı. Bu durum beraberinde İran-Suriye, Türkiye bloğunu yaratmıştı. ABD ve İKBY'nin PKK'ya yönelik siyaseti Türkiye kamuoyunun dikkatini çekmişti. İran 2007 yılına kadar bu durumdan yararlanmış, Türkiye'yi yanına çekecek politikalar izlemişti (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu 2013, s. 402).

Genel olarak bu dönem aralığında (2002-2007) AK Parti hükümeti, ABD'nin İran'a yönelik tecrit politikasına katılmamış, ilişkilerine en üst düzeye çıkarmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin İran'la olan ilişkilerini zinde tutmasının en büyük gerekçesi, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini zedelememesi ve İslam dünyasında prestij kaybına uğramak istememesi olmuştur.

4.5.4 Türkiye-İsrail İlişkileri Ve Filistin Meselesi

AK Parti'nin bölgede yıldızının giderek artması ve bölgedeki Türkiye'nin izlemiş olduğu vizyoner dış politikası İsrail'i rahatsız etmişti. Türkiye'nin düşüncesi, Orta Doğu'da barışın inşasında en büyük handikap Filistin meselesinin çözüme kavuşmayışındır. Türkiye Arap ülkeleriyle diplomatik ilişkilerini arttırmanın yanında Filistin meselesine karşı duyarlı davranmış, Filistin halklarının özgürlüğünden bahsetmiş, her şeyden öte Filistin sorununu aktif bir taraftarı olmuştur.

AK Parti'nin iktidara geldiği zamanlarda İsrail'in Filistin halkına yönelik şiddet politikası devam etmişti. Bu durum gelecekte Türkiye ile İsrail arasında siyasi ihtilafların yaşanacağını gösteriyordu. Genel itibariyle iki ülke arasındaki ilişkiler makro birtakım gelişmelerin dışında oldukça sorunlu geçmemiştir. Filistin sorunu tarihsel olarak Türkiye'nin lakayt olmadığı bir konu olduğu için, Türkiye'nin Filistin halkına yönelik hassasiyetinin AK Parti hükümetleri döneminde arttığını, Filistin halkına ekonomik ve siyasi yardımları en çok yapıldığını söylememiz mümkün.¹⁶ Türkiye meşru bir şekilde İsrail devletinin Filistin halkına uyguladığı şiddet politikalarını eleştirmiştir. İsrail'in Gazze ablukası, Filistinli kadınları ve çocukları öldürmesi Türkiye'nin tepkisini çekmiştir.

2000'li yıllarda Türkiye, Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerinde başarılı sonuçlar almıştır. Bu başarıda İsrail'le kurulan olumlu ilişkilerin etkisi yadsınamaz. Özellikle askeri ve savunma sanayi alanında Türkiye'nin İsrail'le iş birliği içinde olması Türkiye'nin lehine olmuştur.

Türkiye-İsrail ilişkilerine genel olarak bu dönemde Filistin Sorununun dışında olumlu geçmiştir. Daha sonraki yıllarda yaşanan "Davos krizi" ve "Mavi Marmara Olayı" Türkiye-İsrail ilişkilerini bozmuştu.¹⁷

¹⁶ AK PARTİ, "Rüyalarımızda Bile Filistin'i Unutmayız", 2015, <http://m.AKParti.org.tr/site/haberler/ruyalarimizda-bile-filistini-unutmayiz/81457>, erişim tarihi: (17.10.2017)

¹⁷ STRATEJİK DÜŞÜNCE ENSTİTÜSÜ, *Türkiye-İsrail İlişkileri*, 2011, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf>, erişim tarihi: (18.11.2017)

5. 2007-2011 YILLARI ARASI AK PARTİ HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE TÜRKİYENİN IRAK, SURİYE, İRAN VE İSRAİL DIŞ POLİTİKASI

2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle Orta Doğu dış politikada merkezi bir yer de olmuştur. Türkiye'nin tarihi, kültürel, dini açıdan önemli gördüğü Orta Doğu coğrafyası 2000'li yıllar boyunca AK Parti hükümetlerinin ilgi odağında olmaya devam etmiştir (Güder ve Mercan 2012, s. 72). Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin gölgesinde, güvenli endişelerle yaklaşıl原因, hatta tarihi biraz daha gerilere götürürsek “ihmal edilen”, uzak kalınan Orta Doğu coğrafyası, AK Parti hükümetleri döneminde Türk dış politikasında başat bir yer tutmuştur. Önceki bölümde tasvir ettiğimiz gibi Türkiye Orta Doğu'ya açılırken 90'lı yıllardan kalma güvenlikçi, realist yaklaşımları terk edip, bölgeden kaynaklanan sorunlara çözüm odaklı, entegrasyona, diyaloga önem veren, Orta Doğu'nun bir barış havzasına dönüşmesinde politik çaba gösteren bir felsefeyle hareket etmişti.

AK Parti iktidarıyla Türkiye'nin Orta Doğu'da artan aktivizmi/görünümü AK Parti'nin ikinci iktidar döneminde daha da kesifleşmişti. 2002-2007 yılları arasında dış politikada merkezi konumda olan Orta Doğu, 2007-2011 yılları arasında daha da önem arz etmişti. Bu dönem iki açıdan önemliydi. Birincisi AK Parti iktidarı döneminde oldukça önemsenen AB'ye olan istenç AB'den kaynaklanan sorunlardan dolayı yok olmuştu. İkincisi ise bu dönemde Türk dış politikasında yeni bir paradigmanın hâkim olmasıdır. Bu paradigma etkisini en çok Türkiye'nin Orta Doğu politikasında tesirini göstermişti.

Bu yıllar arasında Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkileri giderek yoğunlaşmıştı. Türkiye liberal değerler ışığında Orta Doğu'yla yakınlaşmıştı. AK Parti ikinci kez iktidara gelmesini gerek iç gerekse dış politikada imza attığı başarılarla, hayata geçirdiği liberal reformlara bağlayabiliriz. İç politikada meşruiyetini giderek pekiştiren AK Parti dış politikada Orta Doğu ülkeleriyle liberal değerler üzerine ilişkiler kurarken elde ettiği güven önem arz etmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin İran'la, Suriye'yle, Irak'la ve diğer Orta Doğu ülkeleriyle kurduğu ilişkilerde bir canlılığı görürüz. Çünkü Türkiye bölge

lkeleriyle olan ilişkilerini bir kazanç olarak görmüştür. Bölge lkeleriyle kurulan ekonomik ilişkiler, diyalog, Türkiye'nin barış yanlısı olan politik tutumu Orta Doğu lkeleri nezdinde Türkiye'nin prestijini arttırmıştı.

Orta Doğu lkelerinin ekseriyeti otoriter yöneticiler tarafından yönetilmektedir. Türkiye'nin hem İslami değerleri hem Batılı değerleri bir potada özümseyen laik bir ülke olması Orta Doğu halklarının ilgisini çekmiştir. 2010 yılında zuhur eden Arap isyanları esnasında Türkiye'nin model ülke olarak algılanması bu duruma güzel bir örnek olarak verilebilir. Bölge lkelerinin liberal değerleri ihtiva eden ve bunu rejimin bir parçası haline getiren yöneticiler tarafından yönetilmesi elbette Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini kolaylaştıracaktı.

Türkiye'nin bugün bile hayatietini koruyan Orta Doğu algısı, bölgenin bir barış havzasına dönüşmesine yönelik olan istençtir.¹⁸ Orta Doğu lkelerinin refahının artması, her anlamda gelişimi özellikle AK Parti iktidarları döneminde en çok arzulanan şey olmuştur. 2007- 2011 yılları arasında bunun canlılığını görürüz. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle kurduğu sıfır sorununa, karşılıklı ekonomik işbirliğine dayalı kurduğu ilişkiler bu istencin neticesi olmuştur.

2011 yılında AK Parti nc kez iktidara gelmeden önce Orta Doğu'nun siyasi mimarisinin gelecekte şekillenmesinde önemli etkiler uyandıracaktı. Tunus'ta başlayan bahar daha sonra diğer Orta Doğu ülkelerine sirayet etmişti. Özellikle Arap Baharı'nın Suriye'deki akisleri çok farklı olmuş, Suriye'de bahar kışa dönüşmüştü. Arap Baharına kadar Orta Doğu'da popülaritesi yüksek olan Türkiye, Arap Baharı sonrası süreçte bu popülaritesini kaybetmişti. Ama şu anlama gelmemeliydi: Orta Doğu halklarının nezdinde Türkiye önemsenen, sevilen bir ülkeydi. Özellikle Arap Baharı sonrası müdahaleye varacak boyuta kadar değişen Suriye politikası bu popülaritesinin yara almasını doğurmuştu. Suriye'nin Türkiye'nin en uzun kara sınırı olması, Suriye'de yaşanan iç savaşta en çok etkilenen ülkelerin başında gelmesine sebebiyet vermişti. AK

¹⁸ Liberal teoriye göre barış, refah ve özgürlük kavramları önemlidir. Devletler arası işbirliğinin artması ve karşılıklı işbirliğinden ortaya çıkan problemlerin azalması için barış, refah ve adalet; liberal teoriye göre zorunlu görülmüştür (Arı 2013, s. 37) Türkiye'nin Orta Doğu coğrafyasının barış ve refah içinde olmasına yönelik tasavvuru halen güncelliğini korumaktadır. AK Parti hükümetleri döneminde bu istenç sıklıkla dile getirilmiştir. AK Parti'nin ikinci döneminde Orta Doğu coğrafyasında görece bu havanın olması, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini kolaylaştırmıştı.

Partinin kuruluşundan 2011 yılına kadar Türkiye-Suriye ilişkileri adeta altın çağlarını yaşamıştı. Türkiye'nin 2007-2011 yılları arasında liberal değerler üzerine kurulu Orta Doğu politikası semeresini vermişti. Bugün Orta Doğu'da Türkiye imgesi halen zindeyse bunu Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılırken dış politikada izlemiş olduğu yumuşak güç politikalarına, bölge ülkeleriyle kurduğu iş birliğine, entegrasyona bağlamak kabil.

Bu bölümde ele aldığımız konularda Türkiye'nin bölge ülkeleriyle kurulan ilişkilerde liberal bir dış politikanın izlediğini göreceğiz. Orta Doğu bu dönem aralığında her anlamda bir kazanım olarak görülecektir Türkiye için.

5.1 TÜRKİYE'NİN IRAK POLİTİKASI

Cumhuriyet Tarihinin ilk yıllarından itibaren barış politikası uygulayan Türkiye Cumhuriyeti AK Parti hükümetleri ile birlikte sıfır sorun politikası uygulamış bu bağlamda Orta Doğu ülkeleri ile tarihsel ve ekonomik bağlar ile aktif bir siyaset izleyerek sorumluluk sahibi bir ülke imajı çizmiştir. Bölgede önemli bir aktör olan Türkiye coğrafi yakınlıktan kaynaklanacak sorunlarla karşılaşma ihtimali yüksek olduğu için gerekli yerlerde gerekli tavrı sergilemiştir. İKÖ (İslam Konferansı Örgütü) genel sekreteri yapılan girişimler sonucu seçimle iş başına getirilmiş, Orta Doğu sorunları İKÖ eliyle müdahil olunmuş hatta Lübnan'da Cumhurbaşkanlığı meselesi bu şekilde çözülmüştür.

George Bush döneminde ABD'nin Irak'a askeri müdahalede bulunmasından sonra Irak'ın yapısı değişmiş, bunun yansımaları ayrıca dış politikada görülmüştür. Türkiye ile Irak arasındaki dış politikayı belirleyen önemli unsurlardan bazıları PKK sorunu, Mahmur Kampı sorunu, Kuzey Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin ayrılıkçı yaklaşımı ve savaş sonrası yaşanan Irak'taki istikrarsızlık ve mezhep savaşlarıdır (Svistunova 2010). Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinden önce Orta Doğu'yu tanımak adına kısa aşağıdaki bilgiler özetlenebilir:

Bölge evrensel anlamda yaşanan gelişmeleri tamamlayamamış özellikle Aydınlanma Çağı ve Sanayi İnkılabının getirdiği siyasal anlamdaki gelişmişlik ve Demokratik

kazanımlar elde edilememiş sürekli artan nüfus ki dünya ortalamasının iki katına tekamül etmekte üstelikte ekonomik gelir anlamında dünyada 2 dolardan az gelire sahip yaklaşık dünya petrol rezervlerinin %60'nın dünya doğalgaz rezervlerinin ise %40'ının çıkarıldığı bir bölge olarak 400 milyon nüfusun Müslüman çoğunluğu olduğu, mezhep ve din savaşlarının görüldüğü adaletsiz ve eşitsizlik anlayışının hakim olduğu bir alan olarak çatışma merkezi konumundadır (Doster 2013, s. 75)

Irak'ın 2003 ABD askeri müdahalesindeki durumu, Türkiye açısından önemli güvenlik tehditlerini yaratmıştır. Süregelen tehditlerin seviye atlamak ile kalmamış, ayrıca yeni tehditler de ortaya çıkmıştır. Bunların en büyük sebebi ise Irak'ın resmen bölünmemesine rağmen fiilen ayrılıkların olmasıdır. Irak'taki kaos durumu öyle bir hale gelmiştir ki, Irak'ın resmi genelkurmay başkanı bile Irak'ın tek başına güvenliğini sağlayamayacağını söylemiştir. 1991 Körfez Savaşı ve 2003 ABD müdahalesinden sonra Irak'ta en çok güç kazanan topluluk, Kürtler olmuştur. Türkiye'nin Irak ile ilişkileri adı altında işlenen bu bölümü aslında “Türkiye'nin Irak ve Kuzey Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (bundan sonra, IKBY olarak adlandırılacaktır) ile ilişkileri” diye adlandırmamız daha doğru olurdu. Türkiye birçok durumunda IKBY ile ilişkileri yüzünden Irak Hükümeti ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, artan ayrılıkçı PKK örgütü tehdidine karşı işbirliği yapmak ve boru hatları üzerinden bölgenin çıkardığı petrol ile doğal gazın sevkiyatı gibi sebeplerden dolayı IKBY ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu duruma yol açan nedenlerden birisi de IKBY'nin Türkiye'nin çıkarlarının ters düşeceği devletler ile yakın ilişkiler kurmasına mahal vermemektir. 2003 ABD müdahalesinden sonra ABD ile adeta sınır komşusu olan Türkiye, ABD ile ilişkilerinin bu durum üzerine yıpranmaya başladığını görmüştür. Irak'ı kendi iç güvenlik meselesi olan ABD, normalde NATO üyesi olan Türkiye ile 1950'lerden beridir iyi ilişki sürdürse de kendi iç güvenlik meselesi olarak gördüğü Irak müdahalesi yüzünden Türkiye'nin iç güvenlik meselelerini adeta önemsememiştir. ABD bu süreçte ve halen de PKK'ya El-Kaide muamelesi göstermemiştir. 2013 yılında Obama'nın Suriye İç Savaşı'nda politikasını değiştirmesi sonucu adeta “müttefiki” olarak görmeye başlamıştır. Irak ile bozulan ilişkilerimizin en önemli sebeplerinden birisi de şüphesiz 1 Mart 2003 tezkeresinin TBMM'de kabul edilmemesidir. Bu süreçten sonra yaşanan Süleymaniye çuval baskını ve bölgede görevli askerimizin “uygunsuz biçimde” derdest edilmesi, ilişkileri oldukça bozmuştur (Oğuzlu 2012 s. 29-34).

Türkiye'nin Irak ve diğer Arap Ülkeleri ile dış ilişkilerini geliştirmekte yaşadığı sorun, 2007 öncesi Türkiye'nin Orta Doğu politikasını da aslında gözler önüne sermektedir. Hükümet yöneticileri bu politikayı insani değerler bazında uygulamıştır. Türkiye'nin Orta Doğu politikası, yüzyıllardır tarihi ilişkileri olan Arap ve Körfez Ülkeleri ile olan ilişkisi yeniden yorumlanmıştır. Bu politika etkisinde Türkiye, Orta Doğu'daki popülaritesini yeniden artırmaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlere örnek olarak Arap-Filistin Anlaşmazlığındaki arabuluculuk girişimleri gösterilebilir. 2009 Davos Krizi ve Mavi Marmara olaylarının Türkiye'nin Arap Ülkelerindeki popülaritesini arttırmıştır.

Irak hükümeti Türkiye'nin Suriye ve Orta Doğu politikalarını eleştirirken Barzani'yi muhatap alan anlayışı da doğru bulmadığını söylüyordu. Bu durumun Irak'ın iç işlerine karışılması olarak yorumluyor Kuzey Irak'ta ki oluşumların bağımsızlık yolunda teşvik edilmeleri ve onlarla petrol anlaşmaları yapmaları aynı zamanda anayasal uygunluk içermemekte ve suç sayılmaktadır. Irak Hükümeti bu bağlamda Suriye, İran ile ilişkilerini güçlendirirken aynı zamanda Rusya ve Çin ile de ilişkilerini geliştirmekteydi. Petrol konusunda çıkma ihtimali yüksek olan çatışmada Arap-Kürt grupları yer alabilirdi ve bu durum sadece bölgede değil dünyada da etki oluşturabilirdi(Doster 2013, s. 75).

Arap Baharı sonucu Türkiye, "Model Ülke" olarak gösterildiğinden ilişkileri Irak ve diğer Arap ülkeleri ile bozulmuştur. 2011'de Tunus'ta başlayan ve neredeyse bütün coğrafyaya yayılan Arap Baharı, diğer Arap ülkeleri ve özellikle Irak tarafından tehdit olarak yorumlanmıştır. Demokrasinin kabul görmesi için toplumda gerekli olan aktif gruplar ve lider gruplar gereklidir. Ancak Orta Doğu ülkelerinde bu durumun ortaya çıkması mümkün değildi. Çünkü liberal ve ilerici gruplar bölgenin liderleri ve onların değirmenine su taşıyan batılı müttefikleri tarafından engelleniyordu. Türkiye, dış ilişkilerde ve diplomatik misyonlarda yaşadığı insan kaynağı gücünden ve yeterlibütçe genişliğinden yoksun olmasından mütevellit, Arap Baharı süresince istediği politikayı güdememiştir. Tunus'ta başlayan ve daha sonra Cezayir, Libya, Mısır, Suriye ve Bahreyn gibi ülkelere sıçrayan bu akım süresince hem "model ülke" konusundaki çekincelerinden hem de karışıklık yaşayan ülkelerdeki siyasi karmaşadan dolayı başlangıçta açıklama yapmaktan uzak durmuştur. Türkiye'nin bu tutumu, özellikle Mısır ve Suriye dış politikasında önemli sorunlara yol açmıştır (Güder ve Mercan 2012, s. 78). Türk hükümetinin çıkarlarını korumak üzere denge politikası yürütmesi, Ahmet

Davutoğlu'nun "vicdani ve insanı dış politika" olarak nitelendirdiği realist yaklaşımların deyim yerindeyse havada kalmasına yol açmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisinin dış politikaya yönelik önemli isimlerden beklentileri, Arap Baharı sürecinde görüldüğü üzere karşılanamamış, bu iç politikada bazı hayal kırıklıklarına yol açmıştır. Ayrıca Arap Baharı sürecinde bölgedeki diğer ana güçler, İran ve İsrail, ile olan ilişkiler ayrıca Türkiye'nin daha cesur adımlar atmasının önünü bağlamıştır.

Türkiye'nin Irak ile olan dış ilişkilerin bir diğer önemli boyutu, ekonomik ilişkilerdir. İki hükümet arasındaki ekonomik ilişkiler, Saddam döneminde istenilen düzeyde olmamasına rağmen düşüş trendi olmayan bir eğilimdeydi. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali sonrası Irak'ta yaşanan kaos, savaşın getirdiği ekonomik şartlar sonucu alım gücünün düşmesi, ABD ile Bush döneminde azalan ilişkiler ve BM'nin yaptırımları sonucu düşüşe geçmiştir. Ancak savaşın bitimi ile ortaya çıkan yeni Irak, kalkınmak ve savaşın yarattığı alt yapı sorunlarını gidermek üzere, petrol gelirleri ve dış yardımlar ile endüstrinin ilgisini çekmiştir. Özellikle inşaat ve enerji alanında Türk Şirketler Irak'ta aktiftir. Türkiye'nin IKBY ile geliştirmek istediği ilişkileri özellikle ekonomik anlamda başarıya ulaştığı söylenebilir. Ekonomik ilişkilerde özellikle Kerkük-Yumurtalık (Resmi belgelerde Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı (ITP) olarak adlandırılır) önemli yer tutar.

Kerkük-Yumurtalık boru hattından önce Kerkük-Hayfa boru hattını kullanan Irak, 1948'de İsrail'in kuruluşu ile bu boru hattını kapatmış, boru hattı yıllar içinde zarar görmüştür. 1973'de imzalanan iki ülke arasındaki anlaşma süresi bitmesine rağmen işbirliği merkezli olarak devam ettirilmiş.2010 yılında Bağdat'ta imzalanan anlaşma ile petrol hattının nakliyatı Türkiye'ye onbeş yıllığına bırakılmış.

2005 Anayasasında petrol ve doğal gaz kaynaklarının paylaşımı ve gelir kaynaklarının dağılımı konusunda birbiriyle çelişen maddelerin varlıkları söz konusudur. Irak'ın en verimli petrol bölgesi olan Kerkük için anayasada yer alan çelişkili maddelerden birisi 140. maddedir. Bu madde Kerkük'ün statüsü ile ilgili olup, Bölgesel Kürt Yönetiminin Kerkük üzerinde söz sahibi olmasının yolunu açmıştır (İnan 2013, s. 73). Irak anayasasında tartışma yaratan diğer maddeler ise 108 ve 109. maddelerdi. 108. madde petrol ve gazın tüm bölgelerdeki tüm Irak halkına ait olduğunu belirtiyor. 109. madde ise petrol gelirlerinin dağıtımı konusunda adaletsizliğe uğramış bölgelerin gözetilmesi konusunu içeriyor. Anayasanın getirdiği bu ilkeler toplum içinde karmaşa yaratmıştır.

Düzenlemelerin yapılmasını da yeni çıkacak petrol yasasına bırakılmıştır. Irak Petrol Yasası Tasarısı, Irak'ın petrol endüstrisini sağlam bir zemine oturtmak için oluşturulduğu düşüncesiyle 2007 yılında ortaya atılmıştır. Bu yasa tasarısı petrol gelirlerinin paylaşımını, Irak Milli Petrol Şirketi'nin kuruluşunu ve Irak Petrol Bakanlığı'nın yeniden organizasyonunu öngören bir yasadır. Irak Anayasasında ve Irak Petrol Yasasında, Irak petrollerinin Irak'ın bütün bölgeleri ve eyaletlerinde yaşayan insanların tümünün ortak malı olduğunu belirtmektedir (İnan 2013, s. 80).

Etnik kökenleri itibari ile azınlıklar farklı isteklerde bulundukları için Petrol yasasının yürürlüğe girmesi 2011 yılını bulmuştur. Bu yasaya göre Merkezi Hükümetin ve Bölgesel Yönetimin hâkimiyet alanları farklı farklıdır. Petrol gelirlerinin üleşilmesi başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, Kuzey Irak'ta ki petrolleri tek başına kontrol etmek istiyordu. Adaletli bir dağılım olmadığı için nüfusa göre dağılım yapılması imkânsız görünüyordu (İnan 2013, s. 81).

5.2 TÜRKİYE'NİN SURİYE POLİTİKASI

Türkiye ile Suriye, tarih boyunca birbirine komşu olmuş iki bölgedir. Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler, 8. Yüzyıldaki Emevi Halifeliğine kadar dayanır. Selçuklu hanedanlığı sürecinde Türkler, Suriye'yi ele geçirmiş ve Memlük Devletini kurmuşlardır. Osmanlı bölgedeki egemenliğini 16. Yüzyılda kazanmıştır ve bu topraklara I. Dünya Savaşı'nın sonuna dek hâkim olmuştur. Yukarıda söz edilenlerden anlaşılacağı üzere, Türkiye ve Suriye arasında geçmiş günümüze dek bir ilişkinin izlerinin olduğunu söylenebilir. Türkiye ile yıllardır sınır komşusu olan Suriye ile aramızda cumhuriyet döneminde birçok sorun yaşandığı bilinir (Duran 2011, s.504). Bunlardan bazıları, Hatay'ın Anavatana katılma süreci, Mısır'ın Suriye ile birleşme süreci, Bağdat Paketi, Filistin Sorunu, Su sorunu ve güvenlik endişeleridir. Türkiye, 1936'da Fransa'dan Hatay'ın kendisine verilmiş, ancak Fransa kabul etmemiştir. II. Dünya Savaşı öncesi 1939'da yapılan oylama sonucu Hatay Anavatan'a bağlanmıştır. Bu tarihten beridir bu sorun, günümüze dek Suriye ile olan dış ilişkilerimizi etkilemiştir

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de hükümetin başına geçmesi ile beraber, Türk Dış Politikasında önemli değişimler yaşanmıştır. Ak Parti'nin iktidara geldiği yılda küresel siyasette Orta Doğu merkezi bir önemde olmuştur. Bu durum Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle aktif ilişkiler kurmasına gerekçe olmuştur (Güder ve Mercan 2012, s.72). Batı yanlısı politikalardan “Sıfır Sorun” politikasına geçilmiştir. Bu süreçte Türkiye, sınır komşuları ve yakın çevresi olan Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya ve Avrasya coğrafyası ile yakınlaşma sürecine girmiştir (Aras 2008). Türkiye'nin “Sıfır Sorun” politikası yakın çevrede aktif katılımı, Orta Doğu ülkelerinde sorunların çözümünde rol oynamayı, stabil coğrafyada ekonomik ve kültürel ilişkilerin ilerletilmesini amaçlamıştır. Obama döneminde ABD'ndeğişen Orta Doğu politikası ile beraber 2008'den boyunca Türkiye “Model Ülke” olarak görülmüştür ve ABD bu politikayı 2013'e dek desteklemiştir. Bu durumun sonuçları, Arap Baharı sürecinde, özellikle Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkileri zedelemiştir.

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler, 9/11 saldırıları ve ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi sonrasında ortak güvenlik endişeleri beraber iyileşme sürecine girmiştir. 2004'te Beşar Esad'ın Türkiye'yi ziyareti ve Erdoğan'ın Suriye'yi ziyareti sonrası PKK'ya karşı işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır ve Hatay resmi olarak Türkiye'nin parçası olarak Suriye tarafından kabul edilmiştir.¹⁹ Bu durumun sonrasında ekonomik ilişkiler de deyim yerindeyse “patlama” yaşanmıştır. Bölgesel işbirliği Anlaşma imzalanmış, askeri işbirliği anlaşmaları yapılmış ve 2009'da karşılıklı vizelerin kaldırılması sonucu ilişkiler iyi hal almaya başlamıştır (Zengin 2015, s. 220)

Bu pozitif gelişmeler, Arap Baharı nedeniyle tersine dönmüştür. Tunus'ta başlayan ve bölge ülkelerine sıçrayan Arap Baharı akımı, Suriye'de geçmişte Hafız Esad döneminde yaşanan olayların bir yansıması olarak ülkede iç karışıklara yol açmıştır. Barışçıl başlayan protestoları batırmakta kullanılan aşırı güç, Esad'ın sorumluları görevden alması ve yeni seçim vaadine rağmen bir iç karışıklık, siyasal amaçların güdüldüğü mezhep ve ırk savaşına dönüşmüştür. Süreç başından itibaren Türkiye, gelişen ilişkilerini ve bölgedeki diğer (İran, Rusya ve İsrail) dinamikler ile ilişkisini bozmamak adına keskin açıklamalardan uzak durmuş, Suriye'de demokratik reformların yapılmasını ve

¹⁹ SABAH, *Erdoğan'dan Suriye'ye Su Sözü*, 2004, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/12/23/siy101.html>, erişim tarihi: (09.11.2017)

protestolara uygulanan şiddetin azaltılmasını deklare etmiştir. Türkiye, “sıfır sorun” politikasının bir gereği olarak Şam hükümeti ile karşıt gruplar arasında ara buluculuk girişimlerine bulunmasına rağmen, Esad Hükümeti’nin girişimlere yanaşmaması ve protestolara aşırı güç uygulamaya devam etmesi, nihayetinde Ankara’da Suriye politikasının değişmesine yol açmıştır. Ankara, bu süreçten sonra Suriye’de rejim değişikliğini istemiş ve karşıt grupları desteklemeye başlamıştır.

Tarihsel süreçte konumu nedeniyle ve çevresinde yaşanan Radikal İslam, Bölgesel karışıklık gibi sorunlar nedeniyle Türkiye, sınırlarında güvenebileceği, iş birliği yapabileceği istikrarlı komşulara ihtiyaçlar duymuştur. Bölgedeki istikrarsızlıklar, Türkiye için iç ve dış güvenlik sorunlarına yol açmıştır. Buna örnek olarak 2004’te ABD tarafından Irak’a getirilen özel güvenlik şirketlerinin “kaybettiği” C4 tipi patlayıcıların ve Glock 17 türü silahların Türkiye içerisinde yaşanan çeşitli terör olaylarında kullanılmasıdır.

AK Parti döneminde Suriye’nin politikası, ABD ile ilişkileri açısından da etkilidir. Bu süreçte 2005 Lübnan Hariri suikastı krizi sonrası dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Şam’ı ziyareti, ABD’nin Suriye’yi Lübnan’daki askeri varlığını çekmemesi nedeniyle uyguladığı izolasyon ve ambargo politikasının çiğnenmesi olarak yorumlanmıştır. Türkiye’nin dış politikası Suriye’de reformları desteklerken, ABD Suriye’nin Lübnan’dan askeri varlığını çekmeden izolasyon politikasını durdurmayaacağını savunmuştur ve Türkiye’nin politikasını kendi politikası ile çeliştirdiğinden “kabul edilemez” olarak eleştirmiştir (Milliyet 2005). Türkiye, Suriye’ye uygulanan uluslararası ambargonun kaldırılmasında önemli rol oynamıştır ve İsrail ve Suriye arasında 2007-2008 yılları arasında geçen barış görüşmelerinde arabuluculuk sağlamıştır. 2008’de dönemin Başbakanı Recep, Tayyip Erdoğan, barış sürecini aktarmak üzere Esad’a Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve Katar Emiri Şeyh Hamad Bin Halifa el-Tani ile görüşmesine eşlik etmiştir. Türkiye’nin çabaları sayesinde Avrupa Birliği Suriye’ye uyguladığı ambargoyu 2008’te kaldırmıştır, bu durum da Obama’nın tutumunu hafifletmiştir. Bush döneminden kalma bazı ambargolar devam etse de ABD, Suriye’ye uyguladığı ambargoyu AB’nin ambargoyu kaldırmasının ardından büyük ölçüde hafifletmiştir. Ambargonun kalkması, Türkiye’nin bölgesel etkisini arttırmasını sağlamış ve bölgedeki Anti-Osmanlıcı tutumu büyük ölçüde azaltmıştır. Bu durum ekonomik

ilişkilerde bölge ülkeleri ile artan ticaret hacmi olarak Türkiye'ye pozitif reaksiyon olarak dönmüştür.

2004'teki karşılıklı ilişkilerin yumuşatılmasından sonra kurulan Ortak Ekonomik Komite sayesinde 300 Türk şirketinin Suriye hükümeti ile 250 milyon dolarlık ihaleler almasını sağlamıştır. Bu dönemde Suriye ile imzalanan Dış Ticaret Anlaşması sayesinde Suriye'nin Türkiye'ye ihracatı 2006'daki 187 milyon dolar rakamından 630 milyon dolara çıkmıştır. Bu süreçte Suriye ve Türkiye ortaklaşa gümrük vergilerini tamamen kalkana dek kademeli olarak azaltma sözü vermiştir. Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı, 2006'daki 603 milyon dolar rakamından 1,84 milyar dolarlık ticaret hacmine sahip olarak 1.63 milyar dolar rakamına artmıştır.

Türkiye ve Suriye arasındaki askeri işbirliği ayrıca bu dönemde artmıştır. 2009'da üç gün süren bir askeri tatbikat ortaklaşa düzenlenmiştir. İki ülke, İsrail'in endişelerini görmezden gelerek aralarındaki askeri işbirliği ve savunma sanayii anlaşmalarını ilerletmiştir (Tur 2010). Basın toplantısında Suriye başbakanı Otri "Basın toplantısı öncesindeki Türkiye ve Suriye, aralarındaki geleneksel su sorununu geride bırakmaktadır". Buna karşılık olarak dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan şöyle demiştir: "İlerleme ve işbirliği amaçlıyoruz, diğer sorunlar geride kalmıştır" (Tur 2010). Kültürel açıdan diğer ilerlemeler de ayrıca 2009 sonrası görülür. Buna örnek olarak Türk dizilerinin Arap dünyasında kayda değer seyirci toplamaları gösterilebilir. 2008'de Türk dizisi "Gümüş'ün" finali Arap dünyasında yaklaşık 85 milyon kişi tarafından ve "İhlamlar Altında" dizisinin finali yaklaşık 68 milyon kişi tarafından izlenmiştir (Ballı ve Cebeci 2013). Suriye Televizyonları ve Uydu Şirketleri Türk dizilerini alıp Arapça alt yazı ile Arap dünyasına pazarlayarak, Türk kültürünün bölgeye yayılmasına aracılık etmiştir.

Bu şekilde Türkiye ve Suriye, AK Parti'nin dış politikalarına uyumlu şekilde yakın ilişkiler kurmuştur. AK Parti'nin temellerinde yatan İslami köken, Türkiye'nin bölgesel güç olmak istemesi ve ekonomik alanda etkisini genişletmek istemesi, bu ilişkinin altında yatan amaçlardır. Bunun yanı sıra Suriye'nin ilişkilerinin ilerletmesinin asıl amacı, ambargoları hafifletmek ve herhangi bir olası İsrail ile çatışmadan ve ABD tarafından liderlik edilen uluslararası koalisyon ile çatışmadan kaçınmaktır. Ahmet Davutoğlu bu konuda şöyle demiştir: "Yapay olarak konulan sınırları kaldırıyoruz ve bir hinterlandın

tek milleti oluyoruz. Ekonomik işbirliğini bir ekonomik birlikteliğe dönüştürüyoruz” (Tur 2010) . Recep Tayyip Erdoğan Suriyelileri açıkça kardeş olarak ilan ederken (Tur 2010), Beşar Esad ayrıca Türkiye’yi Suriye’nin en iyi arkadaşı olarak aktarmıştır.İlişkiler Arap Baharına dek oldukça iyi seviyede devam etmiştir.

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişki, Arap Baharı sonrası yayılan “barışçıl protestoların” Suriye’ye sığraması ve Suriye’de yaşanan “toplumsal tedirginlik” sonucu vuku bulan protestoların aşırı güç kullanılarak bastırılması sonucu, bozulma sürecine girmiştir. Arap ülkelerindeki diktatöryel rejimlere karşı ayaklanan toplum sonucu bölge ülkelerinde değişin rejimler, Türkiye’nin yıllardır sürdürdüğü “sıfır sorun” ve “değer temelli” dış politikada yeni ikilemlere yol açmıştır. Bu süreçte Türkiye’nin model ülke olarak gösterilmesi, Türkiye’nin doğal olarak rejim değişikliği altında olan Suriye gibi ülkeler tarafından “tehdit” olarak görülmesine yol açmıştır. Başlangıçta Türkiye, protestoların baskı ile bastırılması yerine reformlar ile çözülmesi gerektiğini dile getirmiş ve Suriye ile karşıt gruplar arasında arabuluculuk çabasına girişmiştir. Suriye rejimi ile iyi ilişkilerini bozmak istemeyen ve ayaklanma sonucu herhangi bir değişiklikte doğal olarak ilişkilerinin bozulması riskini göze almak istenmeyen Türkiye, ilk dönemde süreci iyi yönetememiştir. Türkiye ve Suriye arasındaki uzun sınırın gözetlenmesindeki zorluk, güvenlik endişelerini de beraberinde getirmekteydi. Suriye’deki barışçıl protestolarının siyasi amaçların güdüldüğü bir iç savaşa doğru sürüklenmesi, Türkiye’nin sınır komşusu olarak potansiyel bir ayrılıkçı bir Kürt devleti istememesi ve mülteci krizi, Türkiye’nin sonunda fiili adımlar atmasına neden olmuştur. Arap baharı Suriye’ye sığramadan önce Tunus’taki olayların ışığında Türkiye, Suriye’ye demokratik reformlar yapmasını önermiştir (İlgit ve Davis 2013). Dış politikada esen sıcak rüzgarların etkisiyle Türkiye, bu önerisinin Suriye tarafından dikkate alınacağını umudunu taşımaktaydı.

Suriye’nin “barışçıl protestolara” uyguladığı aşırı güç, uluslararası toplum arasını zaten iyi olmayan Suriye’nin ağır baskı görmesine neden oluyordu. Uluslararası toplum ayrıca Türkiye’den net bir tavır beklemekteydi. Türkiye her ne kadar ilişkilerini tehlikeye atmak istememekten yana olsa da, birkaç defa bildiriler ile Suriye’yi devamlı uyarmıştır. Recep Tayyip Erdoğan birçok defa Suriye’yi şiddetten sakınması yönünde uyarsa da, beklenen etkiyi alamayınca “sabrının taşıdığını” bildirmek üzere Esad’ı son kez uyarmak adına Ahmet Davutoğlu’nu Esad ile görüşmesini sağlamıştır. Davutoğlu, Esad’a askeri

operasyonları durdurmasını ve demokratik reformları etkinleştirmesini son kez söylemek üzere 2011 Ağustos ayında görüşmüştür (Aljazeera 20 Ağustos 2011). Erdoğan “sabırlarının sonuna vardığını”, eğer Suriye’nin askeri operasyonlarının durmaması halinde askeri müdahalenin gözden geçirileceğini bildirdi. Esad’ın bu çağrıya cevap vermemesi, Türkiye’nin son yıllarda sürdürdüğü barışçıl politikalarını sona erdirmesine yol açmıştır. Türkiye cumhuriyeti, açık şekilde Suriye Rejimini eleştirmeye başlamış, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, “Suriye’ye olan güvenimizin bittiğini” söylemiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2011). Erdoğan Kasım’da açık şekilde Suriye muhalif güçlerine desteğini açıklamıştır (New York Times 22 Kasım 2011).

Binlerce mülteci işle beraberinde Suriye Arap Ordusu’ndan ayrılan ve kendilerini “Özgür Suriye Ordusu” olarak nitelendiren milisler, Türkiye sınırından giriş yapmaya başlamıştır. AK Parti eş zamanlı şekilde yaralanan mültecileri hastanede tedavi etmiştir ve Suriye Rejimine şiddeti durdurması adına baskı uygulamıştır. Ankara Suriye Rejimine karşı, bir tampon bölge hamlesini de içerebilen ambargoları başlatmıştır. Bu sürecin sonucunda Suriye Milli Konseyinin bir kısmı Ağustos 2011’de İstanbul’da toplanmıştır. Bu durum Türkiye’nin muhalif güçlere açık desteği olarak görülmüştür.

2012’nin başlarında Türkiye, rejim değişikliğini güvenli şekilde sağlamak adına uluslararası “Suriye’nin Dostları” koalisyonunu kurmaya çalışmıştır. Ancak gerekli desteği uluslararası alandan görmemiş ve yalnız kalmıştır. Bu zirvede Türkiye, Suriye’de “no-flyzone” sağlamak adına önemli ülkelerin desteğini alamamıştır. Bu zirvede Milli Suriye Konseyi, Suriyelilerin tek yasal temsilcisi olarak tanınmıştır.

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler, 2012 Haziranı’nda Türk RF-4E jetinin Suriye hava savunma sistemleri tarafından Suriye hava sahasını ihlal etmeksizin vurulması sonucu tamamen çıkmaza girmiştir. Ankara NATO’yu bu süreçte antlaşmanın 4. Maddenin uygulanmasını ve verilecek desteğe yönelik batılı ülkelerin desteğini istemiştir. Türk Askeri Kuvvetleri sınır hattına acil müdahaleye yönelik yığınak yapmış, çoklu roket atar bataryalı ve uçaksavar sistemlerini sınır boyunca yerleştirmiştir. Bu süreçte Recep Tayyip Erdoğan, Suriye Rejimi Başkanı Dr. Beşar Esad’ın yönetimini bırakmasını açık şekilde dile getirmiştir.

5.3 TÜRKİYE’NİN İRAN POLİTİKASI

Türkiye ve İran arasında doğal sınır olmasından mütevellî 1639 Kasr-ı Şirin antlaşması itibari ile ciddi bir sorun yaşanmamıştı. Tarihsel arka planı itibari ile bölgede rekabet halinde olan iki büyük devlet olarak var olmuşlardır. Günümüzde Suudi Arabistan, Pakistan ve Türkiye rekabet ettiği ülkeler olurken; tehdit algısı olarak ABD ve İsrail’i görmektedir. ABD’nin uyguladığı ambargo çalışmalarında onu yalnızlaştırma ve abluka politikaları yer alırken İran’da Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirirken ABD ile mesafeli olan bütün ülkelerle iyi ilişkiler kurmuştur. Türkiye İran ile toprak anlamında bir sorun yaşamadığı gibi sanıldığı gibi aksine rejim anlamında da bir tehditle karşılaşmamaktadır. İran güçlü, gerçekçi, pragmatik ve geleneksele dayanan devlet anlayışı ile Türkiye ile ilişkilerinde istikrarı korumakta Avrupa’yı karşısına almayarak hatta Fransa ve Almanya ile iyi geçinerek diplomatik davranmaktadır. (Doster 2013, s. 76-77)

Türkiye ile İran arasındaki sorunlar genel olarak iki ülkenin dış politika amaçlarının birbirini ile çelişmesi sebebiyle oluşan gerginliklerdir. Türkiye’nin AK PARTİ hükümeti başa geçmesi ile bölgesel güç olma amaçları, İran tarafından yakından takip edilmektedir. Türkiye’nin Suriye ve Lübnan ile “sıfır sorun” politikası amacıyla gerçekleştirdiği arabuluculuklar, dış ticaret anlaşmaları gibi gelişmeler, İran’ın bu ülkeleri müttefik ve mezhepsel olarak yakın görmesi nedeniyle tepkisini çekmiştir. Ayrıca İran’ın İsrail ve Filistin sorunlarına bakış açısı, temelde aynı olmasına rağmen destekledikleri fraksiyonların farklılığı sebebiyle ayrı düşer. İsrail bağlamında İran’ın İsrail ile olan ilişkileri, Türkiye’nin İsrail ile olan ilişkilerinden oldukça farklıdır. İran’ın 1979 devriminden beridir takındığı tavır ve İsrail’in İran’ı bölgedeki en büyük düşmanı olarak görmesi, bölgedeki tansiyonun her an sıcak olmasının sebebidir. İran, gerek füze geliştirme programı gerekse nükleer programı sebebiyle İsrail tarafından “baş tehdit” olarak görülürken, İran da Filistin’deki mezhep mensuplarına karşı olan sorumluluğu, bölgedeki tek güç olma isteği, İsrail’in nükleer silah bulundurmasına (İsrail tarafından ne reddedilir ve kabul edilir) karşı İsrail’i tehdit olarak görür. Bu bağlamda İran ile yaşadığımız sorunların ABD ve İsrail’in İran ile yaşadığı sorunlardan mütevellit olduğu söylenebilir.

İran'ın dış politikasına bakarsak, ABD ve İsrail ile çekişme halindeyken bölgesel olarak Pakistan ve Suudi Arabistan ile çekişme halinde olduğunu görürüz. İran, Basra Körfezinde hâkimiyet kurarak hem bölgedeki petrol trafiğini denetlemek hem de ABD ordusunun kendi güvenliği tehdit etmesini engellemek istemektedir. Bunun sebebi, ABD'nin 1980'de Tahran'da ABD elçiliğine müdahale etme çabası sonucu başarısız olan askeri operasyonu ve 1988'de İran'dan kalkan 655 sayılı uçuşunun ABD donanması tarafından düşürülmesinin etkisi büyüktür. İran ile arasındaki çekişme olmasına rağmen ABD, 1986'da Ronald Reagan döneminde İran-Irak savaşında İran'a uyguladığı ambargonun deyim yerindeyse çevresini dolaşarak, Saddam rejimine karşı silahlandırmıştır. Bu durum, tarihte 1986 Kontra skandalı veya "Irangate" adıyla bilinir.

İran'ın devrimden hemen sonra başladığı İran-Irak savaşı, nerdeyse 8 yıl sürmüş, bu süreçte İran ekonomik açıdan yara almıştır. İran, bu yüzden Basra Körfezi'nin ve Hürmüz Boğazı'nın denetimine önem vermiştir. Ayrıca İsrail tehdidine karşı önemli derecede güçlü bir ordu planlamıştır. Şah Rıza döneminde Nixon dönemi ABD politikası olarak İran'a sağlanan nükleer enerji ve Uranyum santrifüjü desteği, İran'ın devrim sonrası Pakistan'dan gizlice sağladığı teknik destek sayesinde İsrail'i tehdit edecek boyuta gelmiştir. İran'ın nükleer kapasitesini elemine etmek üzere İsrail ve ABD, suikastlardan siber saldırılara varana dek birçok yol izlemiştir. Her ne kadar İsrail askeri müdahale yanlısı olsa da ABD İran'ın fizibilitesini ve kapasitesinin farkında olduğundan bu müdahaleyi "engellemiştir". ABD, İran'ın nükleer kapasitesini indirgemek üzere potansiyel her materyalin ihracını ambargo kapsamına sokmuş, bu durum Ahmedî Necad döneminde İran'da enflasyon ve toplumsal memnuniyetsizlik olarak dönüş yapmıştır.

Türkiye İran ile devrimden sonraki ilişkilerinde düşüş yaşamıştır. Bunun sebebi, İran'ın şeriat temelindeki devlet yapısının Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş idealleri ile ters düşmesi, insan hakları ihlalleri ve Türkiye'nin bu sebeplerden dolayı Anadolu coğrafyası üzerindeki olası bir İran etkisini tehdit olarak yorumlamasına sebep olmuştur. İran da Türkiye'nin aynı şekilde "Sıfır Sorun" ve "Değer Temelli", "Vicdanî ve İnsanı" dış politikasının bölgesel güç olmada ilerleme kaydetmesi ve İran'ın potansiyel nüfuz alanına müdahalesi sebebiyle karşı çıkmıştır. Türkiye'nin NATO'nun füze kalkını projesine katılımı ayrıca İran tarafından "tehdit" olarak algılanmıştır.

Türkiye-İran İlişkilerinde en önemli gerginliği füze kalkanı radarı oluştursa da İran Türkiye için ilk önce tehdit oluşturan devlet değildir. Bu sebeple de İran'ın nükleer çalışmalarına sert tepki göstermemiş Batının gösterdiği reddedişi değiştirmek amacıyla zaman zaman ev sahipliği zaman zaman da arabuluculuk rolünü üstlenmiş hatta BM Güvenlik Konseyi'nin negatif kararına rağmen Türkiye İran lehine oy kullanmıştır (Doster 2013, s. 77).

2005'te yapılan seçimleri kazanan Mahmut Ahmedinejad, muhafazakâr Şii kesiminin ekonomik ve politik güçlenmesini desteklerken aynı zamanda bir zamanlar kendisinin mensubu olduğu, paramiliter-militer yapı arasında kalmış, İran'ın en önemli kuvvetlerinden biri olan Devrim Muhafızlarını güçlendirmeye çalışır. Bu sürecin ekonomiye olan baskısı, ambargoların ağırlaşması, İran halkının sonraki seçimde seçimini oldukça etkilemiştir. Ekonomik baskı altındaki İran'da, her ne kadar bildiğimiz sosyalist işçi devrimleri gibi olmasa da 2004'ten itibaren bir işçi yükselişine tanık olmuştur. Ahmedinejad, takındığı politika sebebiyle bu süreçte işçileri, kadınları ve azınlıkları baskı altında tutmuştur. Bu durum 2009'da Ahmedinejad'ın yolsuzluk yaptığına dair başlayan hareketlerde baş göstermiş, Ahmedinejad hareketleri bastırma da 2013 seçimlerinde koltuğunu Hasan Ruhani 'ye kaptırmaktan kaçınamamıştır.

İran'daki azınlıklara değinirsek, İran'ın da ayrıca Türkiye gibi bir Kürt ayrılıkçı grubu olan PJAK (İran Terör Örgütü) örgütüne karşı askeri kuvvete başvurduğu görülebilir. PJAK, PKK (Terör Örgütü)'nin İran uzantısıdır ve İran için tehdittir. Ancak İran'ın kararlı politikası, güçlü askeri gücü ve caydırıcı cezaları karşısında son yıllarda düşüşe geçmekte, Hasan Ruhani'nin yoksul kısma olan politikaları ve ambargonun azalmasından mütevellit iyileşen ekonomik durumun sonucunda PJAK'a verilen destek azalmıştır.

2011 yılının Mart ayında Suriye krizi savaşa dönüşmüş İran başından itibaren rejime destek vermiş savaşın gidişatında ve uzamasında özellikle Şii milisler etkili rol oynamıştır. Kudüs Gücü özellikle çevre bölgelerden topladığı Şii'leri eğitimden geçirerek sonrasında Suriye'ye destek amaçlı gönderiyor. Dolayısıyla gelecek için ülkede Tahran'ın söz sahibi olmasını sağlamıştır. (Ünal 2015, s.1). Bu bağlamda Türkiye'nin Suriye politikası ile İran arasında bir karşıtlık olduğu söylenebilir. Türkiye Suriye'de bir rejim değişikliğini isterken, İran Suriye'ye hem askeri mühimmat yardımıyla bulunmakta

ve Devrim Muhafızlarının Kudüs Güçlerini gerek eğitim/danışmanlık, gerekse operasyonel kuvvet şeklinde aktif olarak sahada kullanmaktadır.

Türkiye'nin "Model Ülke" olarak rol biçilmesi sorunu, İran ile Türkiye ilişkilerindeki bir diğer sorun yaratan meselelerden biridir. 1980 sonra bölgedeki İran İslam Devrimi benzeri bir devrimin önüne geçmek üzere ABD ve batılı ülkelerin Türkiye'yi model ülke olarak göstermesi hem İran'ı hem de Arap Baharı tehdidi altındaki ülkeleri Türkiye'ye karşı mesafeli olmasına neden olmuştur.

İran ile ilişkilerimizdeki en büyük engel, İran'ın Nükleer Güç sorunudur. Türkiye İran'ın Uluslararası Hukuk Kuralları çerçevesinde Nükleer gücü barışçıl amaçlar ile kullanmasında sakınca görmezken, bölgedeki herhangi bir nükleer gücün kendisine yönelik doğal bir tehdit olduğunun da bilincindedir. Türkiye İran'ın Nükleer güç ambargosunun hafifletilmesine yönelik politikalarda bulunmuştur. Türkiye, Brezilya ile İran'ın ambargo sorununa arabuluculuk ederek 17 Mayıs 2010'da tarihinde Tahran'da imzalanan anlaşma ile İran'ın barışçıl olarak Nükleer gücü kullanmasında sakınca olmadığını fiilen göstermiştir (Dış İşleri Bakanlığı 2008). Bu noktaya süreçte Türkiye, Brezilya ile İran'a karşı yeni ambargoların oylandığı oturumu veto ederek elde etmiştir.

Türkiye'nin Arap Baharı sonrası Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar sonrası gelen iç savaşta İran ile ilişkileri gerilmiştir. Bunun sebebi, kendi çıkarları adına Esad'ı korumak için askeri destek sağlarken, bu durumun Türkiye'de mülteci krizi ve iç güvenlik sorunları olarak geri dönüşü olmasıdır.

5.4 TÜRKİYE'NİN İSRAİL POLİTİKASI

Türkiye-İsrail ilişkileri, İsrail devletinin kuruluşundan 2000'li senelere değin genel olarak pozitif bir doğrultuda ilerlemiş, özellikle Soğuk Savaş sonrası başta askeri meseleler olmak üzere stratejik ortaklıklar gerçekleştirilmiştir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti devletinin İsrail ile dostluğu olarak yorumlanmış ve Türkiye'nin İslam dünyasından dışlanmasına varıncaya kadar birçok soruna yol açmıştır. Örnek olarak Kıbrıs

meselesinde İslam ülkelerinin Yunanistan'a daha yakın durmaları. İsrail devletinin müttefiki olan ABD de bu gelişimi iyi karşılamıştır. İsrail, bu dönemde ara ara sıcak savaş da yaşadığı Müslüman Arap ülkeleriyle ve özellikle İslam Devrimi sonrası İran tehdidi ile karşı karşıya olduğundan Türkiye'nin müttefikliğini her zaman önemsemiştir. 2000'li yılların ardından durum değişmiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler dışında bölgede, Filistin'de yaşanan olaylar ve İsrail'in Gazze'yi ablukaya alması, uluslararası hukuka ve insan haklarına aykırı Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetince çok yoğun ve doğrudan eleştirilmiştir.

AK Parti sonrası dış politikada bölge barışını sağlama ve çözüm odaklı politikalar üretmek esas hale gelmiştir. Bu bağlamda ara buluculuk ve mekik diplomasisine ağırlık verilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, 2004 yılında Suriye ve İsrail arasındaki gerilim sebebiyle ara buluculuk teklifinde bulunmuş ancak Türk Hükümeti'nin tutumunu düşünen İsrail Başbakanı Ariel Şaron bu teklifi geri çevirmiştir. İsrail'e su satışı ihalesi İsrail Hazine Bakanlığı tarafından reddedilmiştir. Tüm bu olanlara karşılık Türkiye, İsrail firmalarına verilen bazı ihaleleri iptal etmiştir. Ayrıca İsrail Türkiye'nin bölgede etkin olarak rol oynamasına ve ilişkilerini geliştirme çabasına rahatsızlık duymuş, bu rahatsızlığı Türkiye aleyhinde güçlü İsrail lobi faaliyetleri yapmasına kadar gidecek gelişmelere sebep olmuştur. Bu döneme kadar Amerika'da sözde Ermeni soykırımı iddialarının kabul edilmesine ilişkin uğraşlarda her zaman Türkiye'nin yanında yer alan ve ABD hükümeti çevrelerinde Türkiye lehine lobi faaliyetleri yürüten Yahudi lobileri politikalarını değiştirmiştir. ADL (Anti-Defamation League) adlı örgütlenme Ermenilerin I. Dünya Savaşı sırasında zorunlu göçe tabi tutulmalarını ilk defa "Soykırım" olarak tanımlamış ve Amerikan Senatosu'ndan kararın geçmesi için çalışmışlardır.

Türkiye -İsrail ilişkileri Filistin sorununa rağmen çözüm merkezli uğraşlar ile devam ederken diğer taraftan da mevcut iyi ilişkileri koruma çabası içinde gelişmiştir. Nitekim Şimon Peres'in 2007 yılında İsrail Devlet Başkanı olarak gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretisrasında TBMM'de konuşan ilk İsrail Devlet Başkanı olması, AK Parti döneminde iki ülke ilişkilerinin düzeyini gösteren önemli bir donedir. 2007 yılında yaşanan bir diğer gerginlik ise İsrail askeri jetlerinin Suriye'yi vurmasıdır. Bu noktada gerginliğe sebep olan faktör ise hedefleri vurmak amacıyla İsrail jetlerinin izin almadan Türk hava sahasını kullanmalarıdır. Türkiye, bu olaya sert tepki vermekle birlikte, savaşın

eşiğine gelen Suriye ve İsrail arasında ara buluculuk yaparak her iki tarafı sükûnete davet etmiştir. Türkiye'nin telkinleri sonucu taraflar doğrudan görüşmelere başlama noktasına gelmiş ve Suriye-İsrail ilişkilerinde mühim bir dönüm noktasına gelindiği düşünülmüşse de İsrail 2008 tarihinde Gazze'ye operasyon yaparve süreç içinde atılan tüm pozitif adımlar anlamını yitirmiş ve büyük bir kriz patlak vermiş, barış umutları suya düşmüştür.

Türkiye'nin yoğun çabalarının devam ettiği bir dönemde gerçekleşen Gazze saldırısı hem içeriği hem de kullanılan silahlar ve yöntem bakımından Türkiye'nin büyük tepkisini çekmiştir. İsrail yönetimine karşı yaşanan büyük güven kaybı Türkiye-İsrail ilişkilerini 2009 yılına girildiğinde belki de tarihinde hiç olmadığı kadar alt seviyeye indirmiştir.

Davos Krizi ile iki ülke arasındaki ilişkiler zedelenmiş, Filistin'in ve buradaki masum insanların öldürülmeleri evveliyatındaki iki ülke arasındaki iyi ilişkileri yaşanacak krizciklere dönüştürmüştür.

Mavi Marmara olayı uluslararası sularda Filistin'e insani yardım götüren geminin sert güç uygulanarak İsrail askerleri tarafından durdurulması ve gemideki masum 9 sivil vatandaşımızın öldürülmesi Türkiye-İsrail ilişkilerini daha da sarsmıştı.

BM Güvenlik Konseyi acil toplantıya davet edilir, Türkiye Tel Aviv Büyükelçisini geri çağırır ve İsrail'in özür dilemesi ve tazminat ödemesi istenir.

ABD politikası gereği İsrail'in bölgedeki güvenliğini önemsemiştir. Dolayısıyla bozulan Türkiye-İsrail ilişkileri bir anlamda ABD ile bozulan ilişkiler anlamına geliyordu. Bölgede "lider ülke" olma isteği Erdoğan'ın Davos'taki çıkışıve "Mavi Marmara" saldırısı sonrası anlam kazanmış Arap ülkelerinin teveccühüne mazhar olunmuş ancak Avrupa'dan yeterli desteğin alınamaması ve İsrail'in bir şekilde tazminattan sıyrılması Türkiye'nin Orta Doğu'da ki prestijini zedelemiştir.

5.4.1 Mavi Marmara Olayı

Türkiye-İsrail ilişkileri 2010 yılında daha büyük bir krizle karşı karşıya kalmıştır. 2010 yılının Mayıs ayında Gazze'ye insani yardım götüreren Mavi Marmara Gemisi'nin içindeki otuz iki ülkenin ve Türk vatandaşlarının da bulunduğu altı yüzü geçen aktivist İsrail askerlerince durdurulur içinde 9 Türk ve bir ABD vatandaşı öldürülür. Filistin'de yaşanan insanlık dramı ve İsrail'in kuşatma altına aldığı Gazze'de yaşananlar dünya kamuoyunda büyük yankı bulur. İsrail'in orantısız güç kullanması ve hukuk dışı bir uygulamayla uluslararası sularda hareket eden kafiledeki altı gemiden beşini etkisiz hâle getirmesi ve masum sivilleri öldürmesi üzerine Türk Hükümeti sert tepki gösterir.

Başbakan Erdoğan Şili'de bulunduğu temasları yarıda bırakarak Türkiye'ye döner ve terörü lanetler. İsrail saygın devlet olma özelliğini kaybetmiştir. Devlet olarak suç işlemiştir. İnsanlık suçu ile eşdeğer bir suç ve büyük bir hatadır. TBMM olayı nefretle kınamıştır. (Duran 2011, s. 37-38).

Birleşmiş Milletler İsrail'i sert bir dille kınar. Yapılan hataların telafi edilmesini, yardımların gitmesi gereken yere ulaştırılmasını, tutukluları serbest bırakılmasını adil bir soruşturmanın açılmasını ölen ve yaralananların ülkelerine gitmelerinin sağlanmasını bildirilmiştir. Türkiye İsrail'in uluslararası hukuku ihlal ettiği için soruşturulmasını ve ceza almasını istemektedir.

BM İnsan Hakları Komisyonu İsrail'in yaptığı saldırıyı 32 ülkenin onayıyla kınar ve bir bildiri yayımlar. İsrail ise Komisyonun meşruluğunu tanımadığını açıklamış, Komisyon'un yaptığı araştırmada da hiçbir şekilde iş birliğine gitmemiştir.

Türkiye İsrail ile diplomatik ilişkisini en alt seviyeye indirerek Tel Aviv Büyükelçisini geri çağırır. Öncelikle özür dilenmesini bekleyen Türkiye beraberinde tazminat talebinde bulunacak ve son olarak da Gazze'deki hukuksuz kuşatmanın kaldırılması yönünde haklı isteklerde bulunacaktır. İsrail ise bu konuda geri adım atmamakta, eylemini meşru gördüğünü açıklamakta ve ne özür dileyeceğini ne de tazminat vereceğini belirtmektedir. Kasım 2012 yılında İsrail'in Filistin'i tekrar bombalaması ve yaşanan masum ölümler

Türkiye'nin tavrını daha fazla sertleştirmesine neden olmuş, ilişkilerin askıya alınması nedeniyle çatışmaların durması için, Mısır'ın arabuluculuk yapması desteklemiştir.

Realist dış politika, bir ülkenin dış politikasını devletlerin yegâne aktörler olduğuna inandığı uluslararası sistemde, uluslararası çıkarlarını maksimum kılacak rasyonel davranışlarla güç elde etme mücadelesine göre belirlemesidir. Türkiye, Mavi Marmara olayında ABD'ye rağmen BM'den İsrail'i kınayan bir karar çıkartabilmiştir.

Liberal dış politika, bir ülkenin dış politikasını, uluslararası arenada ortak değer ve prensipler etrafında barışa dayalı bir düzenin oluşturulabileceği düşüncesiyle güç elde etmekten ziyade barışın korunması yönünde belirlemesidir. Bu bağlamda Mavi Marmara olayında Türkiye liberal dış politika izleyerek barışa hizmet etmiş pek çok ülkenin takdiri almakla kalmayıp onlara örnek olmuştur.

5.4.2 Davos Krizi

2008 yılı sonu İsrail'in "Dökme Kurşun Harekâtı" adını verdiği Gazze operasyonu ile Türkiye-İsrail ilişkileri daha da çıkmaza girer. 27 Aralık günü İsrail'in saldırısı sonrasında birçok kurum binası, cami ve yüksek öğretim binası zarar görmüş, saldırı sonrasında çoğu sivil binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Filistin kaynakları bu operasyonda uluslararası hukukun yasakladığı silahların da kullanıldığını iddia etmiş ancak İsrail bunu reddetmiştir. Yapılan saldırı ve sivil kayıplar nedeniyle tavır sergileyen Türkiye, hazırladığı Goldstone Raporu ile İsrail'in savaş suçu işlediğini belirtmiştir.

Türkiye'nin BM'nin ardından uluslararası alanda verdiği önemli bir tepki de Dünya Ekonomik Forumu'nun düzenlendiği Davos'ta olmuştur. 2009 yılının 29 Ocak ayında "Gazze: Orta Doğu'da Barış Modeli" paneli Davos'ta yapılır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın katıldığı panel, İsrail cephesinin hiç beklemediği bir tepkisi ile son bulur. Masum çocuk ölümlerinden başlayıp sivil ölümlere kadar devlet terörü yapan İsrail Suçluluk hissini yaşamış ve tüm dünya bu duruma şahit olmuştur. Türkiye-İsrail ilişkilerinin sarsılmasına neden olmuştur. Başbakan Erdoğan'ın daha sonra yaptığı

açıklamalarda, tepkisinin bir İsrail ya da Yahudi karşıtlığı olarak görülmemesi gerektiğini, tepkisinin İsrail'in yaptıklarına ve Filistin politikasına ilişkin olduğunu söylemiştir.

Bu olaydan anlaşılan, Türkiye artık ABD ve Batı'nın politikalarına koşulsuz uymayacak ve kendi çıkarlarına göre hareket edecektir. Yaşanan olaylar İsrail'e artık kendisine en yakın laik ülke olan Türkiye'nin çıkarlarını doğrultusunda ve her koşulda kullanılabilir bir ülke olmadığını göstermiştir. İsrail, Türkiye'nin politikalarının ve stratejisinin farklılaştığını ve bunun kendisini bölgede yalnızlaştıracak olduğunu görmekteydi ancak iktidardaki aşırı sağcı hükûmet İsrail içinden de gelen sağduyu çağrılarını dikkate almamakta ve ilişkiler gittikçe bozulmaktaydı. Şimon Perez üzüntüsünü belirtip bir çeşit özür dilediyse de gerilim 2007-2011 döneminde azalmamıştır.

İsrail ile yaşanan sancılı olaylar sonrası kötü etki kendisini göstermiştir. Askerî iş birliği, ticari ve diplomatik ilişkiler bunların başında gelmektedir. Bilindiği üzere, iki ülke arasında istihbarat alanlarında uzun yıllarca süren işbirliğiyardı. Fakat yaşananlardan sonra her konuda ilişkiler kötüleşmiştir. 2002-2009 yılları arasında %96 oranında ticaret hacmi varken yaşanan kriz sonrası azalmıştır. Aynı şekilde turizm de olumsuz etkilenme olmuş, İsrail'den gelen turist sayısında önemli oranda düşüş görülmüştür.

Türkiye'nin Filistin politikası sadece İsrail ile olan ilişkileri değil uluslararası alandaki ilişkileri de etkilemiştir. Hamas'la Türkiye'nin kurduğu ilişkiler ABD ve Batı'nın gözünde terör örgütü ile ilişki kurma biçiminde yorumlanıyordu. Türkiye için ise Filistin'in resmi temsilcisi sıfatındaydı. Çünkü Yasama Konseyi tarafından yapılan seçimleri kazanmış ve resmi temsilci olmuştu. Ancak Hamas lideri Halid Meşal ile iletişim Türkiye'yi Batı'dan uzaklaştırmıştır. Türkiye'nin bir eksen kayması yaşadığı düşüncesinin nedenlerinden biri de Hamas ile kurulan bu ilişkilerdir. Aynı dönem Türkiye, İsrail'in uyguladığı engelleri ve bunun şiddetini her platformda sert bir şekilde eleştirmeye sürmüştür. (Kardaş 2011, s. 40).

5.5 ARAP BAHARI

2007-2011 yılları arasında bölgesel ve küresel anlamda en önemli etkilerin olduğu olay şüphesiz ki Arap Baharı'dır. Muhammed Buazizi adında yirmialtı yaşında üniversite mezunu gencin seyyar satıcılık yaparak geçindiği Tunus'ta rejimin baskılarına dayanamayarak polisin arabasına el koyması sonucu kendisini yakması ile başlayan isyanının bütün ülkeyi sarması hatta bölge ve Orta Doğu'yu etkisi altına alan bir meşaleye dönüşmesi ile diktatör yönetimlere karşı yapılan bir başkaldırı hareketinin başlangıcını ateşleyen ivme olmuştur.

Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün, Yemen, Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fas'ta devam eden isyanlar sırasında Türkiye'nin model olma konusu sıklıkla gündeme gelmiştir. Halk devrimlerinin yaşandığı ve yönetimlerinin değiştiği ülkelere Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı ziyaretlerde Türkiye'deki rejime ve siyasal sisteme ilişkin açıklamaları da rol model olma noktasındaki anlayışın bir yansıması olarak görülebilir. Bu çerçevede Erdoğan'ın Mısır'da yaptığı ve laikliğin korunması gerektiğini vurguladığı 2011 yılının Eylül ayında yaptığı konuşması büyük etki yaratmıştır.

Tunus'ta başlayan ve zamanla Arap coğrafyasına yayılmış mevcut rejimlere karşı düzenlenen isyan hareketleri Arap Baharı adıyla tanımlanmıştır. Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali ve Muhammed Gannuşi'ye; Hüsnü Mübarek ve Ahmet Şefik'e karşı Mısır'da; Muamer Kaddafi'ye Libya'da; Ali Abdullah Salih'e karşı Yemen'de oluşan isyan hareketleri buralarda siyasi iktidarların devrilmesini sağlamıştır. Beşar Esad iktidarına karşı ise Suriye'de isyanlar sürmekte, iç savaş yaşanmaktaydı. Türkiye, 1990'lı yıllar itibari ile Batı tarafından Orta Doğu'da model ülke olarak gösteriliyordu. Özellikle 2007-2011 arasında, laik ve Müslüman kimliği ile oturmuş bir demokrasisi ve güçlü ekonomisi ile Orta Doğu'da rol model olarak da gösterilmeye devam etmiştir. Bu donanım içerisinde Türkiye Orta Doğu'da aktif ve aksiyonel bir tavır içinde düzen kurucu aktör rolünü kullanmıştır.

Türkiye isyan çıkan ülkelerde Realist politikalar çerçevesinde sert güç kullanılmasını ve bazı gösterilerin bastırılması esnasında liderlerin siyasi rejimlerinin devamı kaygısı ve devletin bekası için usulsüz uygulamalar ve özgürlüklerin bastırılması ve engellenmesi durumlarını hoş karşılamamıştır. Suriye’de isyanların başlaması esnasında da özgürlükler konusunda liberal çizgide kalmış, güvenlik-özgürlük dengesi mukayesesinde ilkesel davranmıştır. Şam yönetimine ve coğrafyadaki diğer Arap ülkelere özgürlük çerçevesinde yönlendirmelerde bulunmuştur.

Arap Baharı Türk dış politikasının rasyonel kazanımları arasına girmiştir. Çünkü eksen kayması yaşadığı söylenen dönemde Orta Doğu’da rol-model ülke olarak tanımlanıp gösterilmiş demokrasinin bel kemiği ülkesi olduğu ortaya çıkmıştır.

Arap Baharı’nın Suriye yansıması özgürlüğünü kaybettiğini anlayan halkın isyanı ile başlamış, sert önlemlerin alınması olayları bastırmaktan ziyade alevlendirmiş iç savaşla birlikte Türkiye’ye sığınan güvenlik sorunları ve mülteci akımları hükümeti zor durumda bırakmış Ankara ile ABD politikalarındaki uyum farkının azalması zor süreci başlatmıştır.

Türkiye sınır komşusundan kaynaklanan istikrarsız ortam ve kaos karşısında ayrıca ekonomik anlamda yüklü kayıplar yaşamış, mültecilerin ayrıca getirdiği sosyal sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Özellikle mülteci meselesine dini, insani, ahlaki çerçevede yaklaşarak Liberal bir politikayla yaklaşmış ve zaman zaman softpower uygulamalar yapmıştır. Çünkü güney sınırlarında Kürt sorunu güçlenerek büyümekte Suriye’nin Kuzey’inde bağımsız bir Kürt devletinin kurulması Türkiye’de ki çözüm sürecini kötü yönde etkileyecek gerekirse hard power kullanarak bu duruma izin verilmeyecekti. Bu noktada ABD ile farklı noktalarda olmaları iki ülke arasındaki önceliklerin farkını ortaya çıkarıyordu.

Libya’da yaşanan olaylar Türkiye açısından biraz daha farklılık arz etmekteydi. Çünkü bu ülkede çok sayıda Türk vatandaşımızın olması ve onların can ve mal güvenliklerini koruma duygusuyla ABD’nin ülkeye müdahale edilmesi gerekir konusundaki düşüncesinden farklı düşünüyordu. Libya’da çok sayıda Türk Şirketi uzun yıllardan beri bulunuyorlar haklı olarak varlıklarının devamını temin etmek gerekiyordu. Türk vatandaşları ülke dışına çıkarıldıktan sonra askeri müdahale mümkün hale gelmiştir.

Mısır'da yaşananlar Türkiye ve ABD tarafından farklı yorumlanmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin askeri darbe ile indirilmesini bir darbe olarak nitelemez ve tepkisini de sert bir biçimde ortaya koymaz. Türkiye darbe sırasında Mursi'ye tam destek göstermiş, darbecileri sert bir dille eleştirmiş darbe sonrasında da kurulan sivil yönetimi tanımadığı gibi Mısır ile iletişimini koparmıştır. Bu yönüyle de AK Parti Hükümeti güçlü bir aktör rolü üstlenmiştir. Ancak bu durum aleyhine olmuştur çünkü ABD ve Orta Doğu rejimleri arasındaki ilişki olumsuz cereyan etmiştir.

Keza ABD ve Avrupa ülkeleri dışında, Arap Birliği, Suudi Arabistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Irak, Kuveyt ve Filistin darbecilere destek vermiştir.

6. ARAP BAHARI SONRASI AK PARTİ’NİN ORTA DOĞU POLİTİKALARI (2011-2015)

Arap Bahar’ının tüm Orta Doğu coğrafyasını baştan sona tesiri altına alması, özellikle Arap İslam coğrafyasında yumuşak güç politikalarıyla, giderek popülaritesini yıllarca arttıran, Orta Doğu halkları nezdinde popülaritesini koruyan Türkiye’yi etkilemişti (Buzkıran ve Kutbay 2013, s. 147-162). Bahar’ın ortaya çıktığı zaman diliminde Orta Doğu halkları yıllardır maruz kaldıkları otoriter yönetim anlayışını değiştirme istenci içinde olmuşlardı. Türkiye’nin imgesi Arap İslam ülkelerinin nezdinde Arap Baharı’nın ortaya çıkmasından önce 2000’li yıllar boyunca oldukça olumluydu. Türkiye’nin Orta Doğu coğrafyasındaki olumlu bu imgesi, Arap Baharı’nın ortaya çıktığı zaman diliminde Türkiye’nin model bir ülke olarak görülmesini sağlayacaktı. Nitekim Baharın yaşandığı zamanlarda Arap sokaklarında meydana gelen nümayişlerde Türkiye sevgisi kendisini göstermişti. Daha sonra özellikle baharın Suriye’deki yansıması, Suriye rejiminin tedhiş politikasını benimsemesi, IŞİD ve PYD olgusunun Suriye’de ses getirmesi, birden çok ülkenin Suriye sorununa taraf olması sonucu yaşanan vekalet savaşları gibi durumlar Türkiye’nin daha önce yumuşak güç politikaları üzerine kurulu Suriye politikasının daha realist bir çizgiye kaymasına gerekçe olmuştur. Esad rejiminin Türkiye’nin reform taleplerini uygulamaması, PYD ve IŞİD’in Türkiye’nin güvenliği için bir tehdit teşkil etmesi sonucunda Türkiye, Suriye sorunsalını kendi meselesi olarak algılamaya başlamıştır. Ulusal bütünlüğü tehdit eden bu gelişmeler karşısında Türkiye’nin Orta Doğu politikalarında realist bir çizgiye kaymasını bir anlamda meşru olarak bölebiliriz. Bunun yanında Türkiye’nin Orta Doğu’daki çıkarları gereği örnek olarak Suriye rejiminin artan şiddet politikasına karşı, rejim aleyhinde hareket eden grupları desteklemesini haklı olarak okuyabilir.²⁰

²⁰ Realist teoriye göre uluslararası politikalarda devletlerin çıkarları önemlidir. Güvenlik olgusu realist teorisyenlerin altını çizdikleri önemli bir olgudur. Liberal teoride devletlerin dış politikadaki güvenlik kaygıları tali kahrken, realizmde bu durum tam tersidir. Devletlerin güçlü olması, her anlamda güvenliklerini garantiye almaları onları uluslararası politikada güçlü kılacaktır. Arap Baharı sonrası Suriye’nin kendi içinde yaşadığı iç savaş, daha sonra ortaya birden çok problematiği doğurmuş, sınır etmenini göz önüne aldığımızda Türkiye bu problematikleri en çok hisseden ülkelerin başında gelmiştir.

2011-2015 yılları arasında artık Orta Doğu manzarasında başat bir konu olarak Suriye yer alacaktı. Türkiye'nin Orta Doğu politikasının daha çok Suriye'de yaşananların etkisi şekillendirecekti. Bu yıllar arasında Türkiye'nin Orta Doğu ilişkilerinde yumuşak güç politikalarının terk edişi söz konusu değildir. Fakat Suriye krizinin Orta Doğu'daki etkileri bir de Suriye'de yaşanan sorunların sınır komşusu olan Türkiye'yi birinci dereceden etkilemesi, Türkiye'nin devletin ve sınırlarının güvenliğini merkezde tutan bir politikayı benimsemesini beraberinde getirmiştir.²¹ Bu politika daha çok realist bir görünüme bürünmüştür. Realist teoride “devlet” ve “güvenlik” “güç” merkezi bir yerdedir.²² Devletin kendi güvenliğini konsolide etmek için bazen sert güç politikasını benimseyebilir. Türkiye'nin Suriye problematiğinden kaynaklanan krizlere karşı daha sert bir politika izlemesi, Türkiye'nin daha çok toprak bütünlüğünü korumak ve güvenliğini tehdit edecek her saldırıya karşı önlem almak olmuştur. Bu bölümde tasvir ettiğim manzara, Arap Baharı sonrası Türkiye'nin değişen Orta Doğu siyaseti olacaktır. Türkiye bu zaman dilimi aralığında bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde daha çok realist politikaları benimsemiştir. Bu durum Türkiye'nin yumuşak güç politikaları üzerine bina ettiği politikaların reddi anlamına gelmez. Çünkü AK Parti hükümetleri döneminde kabaca 15 yıl Türkiye'nin Orta Doğu coğrafyasına yönelik politikası, Orta Doğu'nun bir barış havzasına dönüşmesi yönünde olmuştur. Türkiye bu argümanını halen dile getirmektedir. Türkiye halen Orta Doğu ülkeleriyle ekonomik, kültürel, siyasal ilişkilerini arttırma arzusundadır.

Türkiye'nin Suriye rejimine reform çağrısı netice vermemiş, rejim şiddet politikasını her geçen gün arttırmıştır. Suriye'nin bir şiddet sarmalına girmesi, daha sonra PYD ve IŞİD gibi terörist örgütlerinin hâkimiyet alanlarını artmasını doğurmuştu. Özellikle Türkiye'nin ulusal güvenliği gereği ismi anılan iki terör örgütünün etkisini hissetmesi karşısında “güvenlikçi”, “askeri güç”e ağırlık veren bir politikayı benimsemesini realist teorinin savlarına dayanarak meşru görmemiz gerekir kanaatindeyim.

²¹ Realist teori devletlerin kendi coğrafyalarında kendi güvenliğini tehdit eden gelişmelere karşı diğer devletlerle ittifak kurmalarını doğru bulur (Arı 2013, s. 27). Suriye'deki istikrarsızlık durumu ve bunun Orta Doğu ülkelerine yansması, Türkiye'nin bu etkiyi hissetmesi Türkiye Suriye sorunsalının çözümü konusunda harekete geçmesini, Suriye'de şiddetin sonlanması konusunda bölge ülkeleriyle ortak hareket etmesini sağlamıştır. Bugün Türkiye'nin temel istenci, Suriye'de rejimin halkın reform taleplerini yerine getirecek adımlar atması yönünde olmuştur. Suriye'de devam edegelen sorunlar Türkiye'nin sınır güvenliğini korumak yönünde realist politikalar izlemesini elzem kılmıştır.

²² Türkiye'nin 2011 sonrası özellikle Suriye'den kaynaklı sorunlara karşı kendi amaçlarını korumak adına güç arayışına girmiştir. Realist teoriye göre güç, uluslararası ilişkilerin çekirdeğini oluşturur (Arı 2013, s. 27)

6.1 ARAP BAHARI VE TÜRKİYE

Önceki bölümde değinildiği üzere AK Parti Orta Doğu’da Arap Baharı dönemini isabetli politikalarıyla atlatmıştır. Suriye’de yaşanan bazı gelişmeler Türkiye’nin çıkarlarıyla ters düşecek noktalara gelse de halen daha devam eden etkilerin neler getireceği bir muallak olarak addedilebilir.

Arap Baharı bahsi geçen bölümde tanımlanmıştı. Farklı bir bakış açısıyla tanımlamak gerekirse, Çok geniş bir coğrafya olan Kuzey Afrika ve Orta Doğu’nun da bulunduğu bölgede iki nesil devlet adamlarının iktidarlarını sürdürdükleri demokratik ülkelerde bir nesil daha iktidarda kalma ihtimallerinin yüksek olduğu ancak diktatöryal uygulamaların halk hareketi ile kanlı bir şekilde sonlandırıldığı harekete denir. (Kibaroglu 2011, s. 26).

Arap Baharı Türkiye tarafından takip edilecek bir konunun ötesinde dış politikasında müdahalede bulunacağı bir alandı. Türkiye’de Devletin zirvesinden siyaset mekanizmasında bulunan yetkili siyasetçiler sürecin başından itibaren Mısır’daki olayları izlemiş ve ayrıntılı açıklamalarda bulunmuşlar Mısır, Libya ve Suriye’de ki mevkidaşlarını yönlendirecek ifadelerde bulunmuşlar doğru hamlelerde ve belirgin anlatımlarda yol göstermişlerdir. Arap halkları tarafından sevindirici karşılanan bu durum sonraları bireysel olarak dışiyasetçilerimizin sempati ile dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti devletimizin de takdirle taltif edilmesini sağlamıştır. Devlet politikası haline gelmiş bir uygulama olmuştur. Barışçıl politikaların işbirlikçi uygulamaları biçiminde bunu bir teoriyle çizmek mümkündür.

Türk diplomasisi uygulamalarını geçmiş siyasi, dini ve kültürel oluşumlarıyla şekillendirmektedir. Gerek Irak gerekse Filistin ile olan bağlar bu yönlü insancıl ve duygusal politikalar üretmemizi sağlamaktadır. Makro diplomasinin mikro diplomasi ile sentezlenmiş hali olarak durumu yorumlayabiliriz (Türkmen 2010, s. 2).

Bu bağlamda Türkiye’nin komşularıyla “sıfır sorun” ilişkilerine dayalı siyaseti, biraz iddialı olmakla birlikte gerçekte vizyoner bir politika olduğunu söyleyebiliriz.

Dönemin Türk Dış İşleri Bakanı 2011’de Büyükelçiler Konferansı’nda Uluslararası düzende Türkiye’nin konumunu şöyle anlatmıştır: *“Bu dönemde ülkemize biçtiğimiz rol, açık bir tabir, yeni bir kavramsallaştırma ile söylemek istiyorum, ‘Akil Ülke’ rolüdür. Dünyada, küresel olaylarda sözü dinlenen, olayları önceden gören, o olaylara karşı tedbir alan, alternatif çözüm üreten akil bir ülke. Çevre bölgelerde daha kriz çıkmadan krizihissedebilen, hassas ayarlı bir diplomasi ile her an bu ülkelere, bu bölgelere çözümler getirebilen bir ülke.”*²³ Türkiye tıpkı Milli Mücadelede gösterdiği başarı ile ezilen sömürgeci halklara nasıl örnek teşkil etmiş ve Türk İhtilal ve İnkılabı bu yönüyle evrensel olmuşsa bugünde demokrasiyi kural ve kurumları ile en iyi uygulayan özgürlükler ülkesi olması ayrıcalığını yaşayan ve bunu tüm dünyaya gösteren

Reel politikle idealizmi sentezlemeyi başaran ve baskıcı rejimlerle arasına sınır koyan bir dış politika anlayışı ile hak ettiği özgünlüğü yaşamaktadır.

Arap Baharı’nın Türkiye üzerindeki etkilerinden ziyade Türkiye’nin Arap Baharı’na etkilerini konuşmak hem söylemsel açıdan hem de konunun içerikle örtüşmesi noktasında daha isabetli olacağını söylemek mümkündür. Türkiye ve AK Parti, isminin gereklerini yerine getirerek Arap Baharı’nın coğrafyasında her ülkeyle eşit olarak ilgileniyor, adaletli davranıyor ve söylemlerinde fiilen yapılması gereken işlemleri gerçekleştiriyordu. Ahmet Davutoğlu birçok Arap liderlerinden daha çok gazetelerde konuşulan ve söylemleriyle coğrafyanın kaderini belirleyen günlere büyük tesir ettiğini, Müslüman ülkelerin nasıl batılı bir model olabileceğini göstermişti.

6.2 TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Suriye’de Mısır ile aynı süreçte başlayan barışçıl protestoların tüm coğrafyada siyasi dengeleri bozduğu bir iç savaşa dönüşmesi, en çok Türkiye’yi etkilemiştir.²⁴ 2010

²³ ÖZEL, S., *Rulman Dağılmadan Önce (1)*, 2012, <http://www.haberturk.com/yazarlar/soli-ozel/709360-rulman-dagilmadan-once-1>, erişim tarihi: (07.09.2017)

²⁴ BİLGESAM, *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*, 2012, <http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/rapor52.pdf>, erişim tarihi: (13.11.2017)

aralığında başlayan Arap Baharı hareketinin etkileri, Yemen hariç diğer ülkelere kıyasla Suriye’de oldukça yıkıcı olmuştur.

Suriye’de ilk anda yapılan protesto hareketleri ciddi boyutlara ulaşınca Esad rejimi bazı yenilik hareketlerinde bulunacağını vaad etmişti. 1963’ten itibaren uygulanan olağanüstü hâldahi kaldırılmak istenmiş ancak bu sözlerinhiçbiri uygulamaya konulmamış, protestocuların gözetililerinin kaldırılacağı sözü tutulmamış ve var olan baskının daha da artması ülkede güvensizlik ve istikrarsızlığı arttırmıştır.

Arap Baharı’nın barışçıl yeni sivil yönetimlere yol açacağı düşüncesi 2011’den sonra bölgedeki, mezhepsel, ırksal nedenler sebebiyle iç savaflara davet açtığı görüşüne dönüşmüştür. Suriye’de vuku bulan kriz, bölge ülkelerini, en çok Irak’ı, Türkiye’yi ve Ürdün’ü doğrudan etkilenmiştir etkilemiştir.

Ayrılcı Kürt Terör örgütüne verdiği destekten, Su ve Hatay Sorunu gibi sebeplerden dolayı tarih boyunca gergin olan Türkiye-Suriye ilişkileri, 2004’ten itibaren sorunların çözülmesi ile düzene girmiştir. Ancak 2010’da başlayan Arap Baharının 2011 başında babası Hafız Esad’dan devralan ve diktatöryal yönetim tarzını sürdüren Beşar Esad yönetimindeki Suriye’ye sıçraması, barışçıl gösterilerin aşırı şiddet ile bastırılmaya çalışılması, Suriye’de bir bölünmeye ve Türkiye’nin de düzelttiği ilişkilerini yeniden düzenlemesine yol açmıştır.

Türkiye’nin 2011 Temmuzundan sonra resmen değişen Suriye politikası, 2012 Haziranında uluslararası hava sahasında vurulan Türk Hava Kuvvetlerine ait RF-4E Phantom II uçağın düşmesi sonucunda geri dönülemez bir noktaya gelmiştir. Bu noktadan sonra Türkiye NATO’nun 4. Maddesini hatırlatarak acil toplantıya çağırılmış, sınıra yığılmak yapmış ve angajman kurallarını değiştirmiş. Konuya kayıtsız kalmayan NATO da gerektirdiği üzere yardımcı olmak amacıyla Türk Hava Sahasının Saldırgan Ülkelerden korunması amacıyla 3 adet MIM-78 Patriot II bataryasını belirli bir süreliğine Türkiye’ye konuşlandırılması amacıyla muhtelif bölgelere sevk edilmesini kararlaştırmıştır.

Suriye’de bölünme ile başlayan iç savaş, yeni bölünmelere ve en sonunda endişe edilen terör sorununun IŞID adı altında ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türkiye’nin sorunu olan

mülteci ve IŞID sorunu, AB ve sonra tüm dünyanın dahil olduğu bir soruna evrilmiştir. Bölgede ortaya çıkan otorite eksikliği ve Esad'a karşı silahlı direniş gösteren muhalif grupların kendi aralarında bölünmesi üzerine IŞID büyüme eğilimine girmiştir. İlk süreçte Esad'a karşı koz olarak kullanılması, ciddi tehdit olarak algılanmaması ve ülkelerin Suriye'deki bulaşmaya pek sıcak bakmaması, IŞID'ın büyümesine yol açmıştır. 2015'te IŞID, Türkiye ile sınır komşusu olmuştur. Sınırdaki böyle bir tehdit, Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atmıştır. Nitekim IŞID, Fransa'da Charlie Hebdo saldırısı, ardından Bataclan Konser Baskını gibi olaylara ne denli bir tehdit olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Bu gibi terörist saldırıları sonucu ABD öncülüğünde IŞID'e karşı silahlı müdahaleye girişmiştir. Nitekim IŞID'e karşı yabancı topraklarda askeri gücünü kullanmak istemeyen ABD, Türkiye için tehdit oluşturan ayrılıkçı Kürt grubu olan YPG ile IŞID'e karşı savaşa girişmiştir. Bu süreçte YPG'ye verilen destek, Türkiye tarafından tepki ile karşılanmıştır. IŞID ve Kürt baskısı altında yaşamak isteyen insanlar, Türkiye'ye yasadışı yollardan mülteci olarak girmeye başlamıştır.

6.3 TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

İran, Orta Doğu'da tarih boyunca etkin olmuş bir ülkedir. Türkiye ile İran'ın arasındaki dış ilişkileri 20. yüzyıl boyunca etkileyen olayların başında 1979 İran Devrimi başta gelir. Bu sürecin sonunda İran, Şah Rıza Pehlevi dönemindeki genel tutumundan farklı bir politikaya geçmiştir (Aljazeera 2014). İran'ın Orta Doğu üstündeki dış politikasının amacı, mezhepdaşlarını korumak, İsrail'i coğrafyadan atmak ve petrol yolları için önemli olan Basra Körfezi'ni kontrolü altında tutmak ve coğrafyada süre gelen Vahabi etkisini kırmaktır. Ayrıca İran, Türkiye'nin bölgede güçlü bir ülke olması, NATO üyesi olması ve son yıllarda coğrafyada yürüttüğü aktif dış politikanın kendi dış politikasının olası çıktılarını engelleyecek nitelikte bulunması nedeniyle Türkiye ile ayrıca dengeli dış politika gütmektedir. İran bunların yanı sıra Türkiye ile ekonomik ilişkisi, ayrılıkçı Kürt tehdidi karşısında stratejik ortağı olması ve ABD ambargosu karşısında Türkiye'nin bir "aracı ülke" olması sebebiyle iyi ilişkilerini sürdürmektedir.

Türkiye ile İran arasında dış politikadaki önemli konulardan birisi, NATO'nun kurduğu füze savunma sistemi ile ilgilidir. ABD her ne kadar bu savunmanın İran'ın nükleer silah geliştirme kapasitesini ve bu geliştireceği olası nükleer kapasiteye sahip silahı önlemek için alınan bir önlem olarak lanse etse de İran bu önlemi İsrail'i korumaya yönelik alındığını ileri sürmüştür. Füze savunma sisteminin bir kontrol noktasının Türkiye sınırlarının içinde bulunan Malatya, Kürecik mevkiinde bulunması, İran'ın tepkisini çekmiştir.²⁵ Bu noktada İran ile ilişkilerimizin tam anlamıyla kötü olduğunu söylememiz gerçek dışı olur. Suriye'nin aksine İran'ın dış politikasının Türkiye açısından daha sağlam zeminde olması ve İran'ın bir anlamda dış politikada bulunduğu pozisyon sebebiyle Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Hattadönemin NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen'in açıklamasına göre, Türkiye radar üssünün topraklarında kurulmasını kendisi talep etmiştir.²⁶ Bu eylemler, Amerika tarafından olumlu tarafından olumlu karşılanmıştır ve Türk-Amerikan ilişkileri önemli ölçüde ilerleme kaydetmiştir.

İran'ın Suriye ve Bahreyn'deki Arap Baharı protestoları, diğer Arap ülkeleri tarafından mezhepçi olarak değerlendirilmiştir ve İran'ın Arap dünyasındaki imajı zedelenmiştir. Özellikle 2000'lerde ortaya çıkan İran'ın batı dünyasına karşı "direniş hattı" olabileceği fikri, Türkiye'nin bölge coğrafyasındaki etkisi ve Arap Baharı'nın getirdiği sonuçlar üzerine 2010'ların başında gittikçe azalmaya başlamıştır. Özellikle İran'ın Lübnan'da Hizbullah'ı, Yemen'de Hutileri, Irak'ta Mukteda El-Sadr'ı ve Suriye'de Dr. Beşar Esad'ı desteklemesi, Suudi Arabistan'ın ve İsrail'in bölgedeki çıkarlarını savunan ABD'nin tepkisini çekmiştir. İran'ın Libya, Tunus ve Mısır'da yaşanan değişimler sonucu istediği sonuçları alamaması, Suriye politikasında daha saldırgan bir tutum izlemeye yönlendirmiştir. Bunun sonucunda İran, Suriye'ye silah yardımının yanı sıra askeri danışmanlık desteği de varmıştır. Özellikle İran Devrim Muhafızlarının Başkanı Kasım El Süleyman-i bölgeye gelmesi, hem İran'ın verdiği desteği dünyaya açıklaması ve gövde gösterisi olarak yorumlanmıştır. Bu askeri danışmanlık, Türkiye'nin Şam'a giden Rus kargo uçağını Esenboğa'da kontrol amaçlı üzerine Tahran ve Şam arasında bir hava koridoruna dönmüştür. Suriye İç Savaşı'nın gidişatı ve IŞİD'in ortaya çıkışı sonucu

²⁵ ORSAM, *NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye*, 2012, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/40/2serhat.pdf>, erişim tarihi: (10.09.2017)

²⁶ BBC, *Nato, Türkiye-Suriye Sınırına Patriot Kararını Onayladı*, 2012, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121204_nato_patriot_update2.shtml, erişim tarihi: (10.09.2017)

gücünü yitiren Suriye Arap Ordusu'na İran fiili destek vermeye başlamıştır. Ayrıca İran, kendi bünyesinde barındırdığı Kudüs Güçlerinin yanı sıra Suriye'ye etkisi altındaki Hizbullah'ı, Fatemiyun ve Zeynebiyun gibi silahlı milis güçlerini Suriye İç Savaşına dahil etmiştir. 2016 Ağustos'unda Suriye Arap Ordusunda 50.000 asker varken, İran'ın desteklediği askeri ve milis güçleri 80.000'e varan mevcudiyete sahipti. Bu durum, özellikle Türkiye ile İran arasında gerilime neden olmuştur. Suriye'de Esad'ın olduğu bir çözüm istemeyen Türkiye, Esad'ı destekleyen İran ile bu konularda görüşmeler yapmasına rağmen sonuç alamamıştır. Ayrıca Hizbullah'ın ABD tarafından tanınan resmi terör örgütü olması, bölgede birçok riski beraberinde getirmiş, bu süreçten itibaren ABD, İŞİD ile savaş maksadıyla vekalet savaşında “danışmanlık” görevi yürütmek üzere birçok özel kuvvet mensubunu Suriye'ye getirmiştir. Bunun bir işgal olduğunu söylemek doğrudur, ancak Suriye'deki iç karışıklar, Suriye'nin davet etmediği bir yabancı askeri güce müdahale etmesine engel olmuştur.

Suriye'de Esad'tan sonra gelecek hükümetin Batı yanlısı olması, hem Suudi Arabistan gibi ülkeleri memnun edecek, hem de İran'ın Şii topluluklar üstündeki etkisini kısıtlayacağı düşünülmüştür. ABD'nin hesaplarına göre önce Suriye'deki rejim devrilecek, İran'ın etkisi kısıtlanacak ve sonra İran'ın desteğinden uzak kalan Lübnan ve Filistin'deki Hizbullah ve Hamas gibi örgütler bitirilerek bölgede hâkimiyet planlandığı gibi yeni gelen batı yanlısı örgütlere devredilecektir.

Türkiye ile İran arasındaki ilişkileri, Suriye İç Savaşı ile bozulmuştur (SETA 2012). İran ile Suudi Arabistan arasındaki Suriye topraklarında geçen vekâlet savaşlarının sonuçlarını arada kalan ve arabuluculuk sonuçlarını alamayan Türkiye çekmiştir. Türkiye'de bazı sivil toplum kuruluşları tarafından yayınlanan Suriye'nin demografik yapısı hakkındaki çalışmalar sonucu Türkmenlerin katkıları ile de iktidarı kısa sürede yıkılacağı yönündeki konuşmalar, Türkiye ile İran'ın arasını açmış ve bu durum, İran etkisinde olan Irak başbakanı olan Nuri El Maliki tarafından Türkiye'ye yapılan ekonomik ambargolar şeklinde kendisini göstermiştir.

İran, Suriye'deki askeri harcamaları, Türkiye ile bozulan ilişkileri, ABD ambargosu ve Arap baharı sonucu bölge ülkeler ile bozulan ilişkileri, ekonomisinin bozulmasına neden olmuştur. 2010 yılındaki enflasyon verileri, İran'daki enflasyonun %12,3'te seyrederken 2011 yılında %21,4 ve 2012 yılında %30,6 seviyelerine dek çıktığını göstermiştir.

Türkiye'nin ithalatının yaklaşık %5'i, İran ile yapılan doğalgaz ve petrol ithalatına dayanır. Buna rağmen İran, Türkiye'nin tek petrol ve doğalgaz ithalatçısı değildir. Türkiye'nin İran'a bağımlı olduğu gibi durumun olduğunu söylemek, gerçekdışı olur. Bunun yanı sıra Türkiye ile İran arasındaki ihracatta 2011-2013 yılları arasında önemli bir düşüş olmamasına rağmen, 2013'ten sonra altın ihracatının düşmesi nedeniyle belirgin bir düşüş görülür. Bunun dışında, Suriye ile İran arasında gerilen ilişkiler, İran'ın mevcut ekonomik gibi durumlar nedeniyle 2013'ten sonra Türkiye'ye İran'dan gelen turist sayısında azalma olmuştur.

Bu gelişmelere rağmen, Türkiye'nin arabuluculuğu ile 2015'te imzalanan Nükleer Anlaşma ile Ruhani liderliğindeki İran batıya yüzünü dönebilmiştir ve ekonomisini rahatlatmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin çabası ABD ve İran tarafından takdir edilmiştir. ABD, İran'ın olası bir cayma durumunda Türkiye'nin yakın gözleminin bunu önleyebileceğini düşünmektedir. İran da aynı şekilde yıllar süren ambargodan sonra yeni ticari anlaşmalar yapmak, alt yapısını geliştirmek için Türkiye'yi uygun aday görmektedir. Bu bağlamda Fransız şirketi Total, İran ile yakın zamanda bir doğal gaz anlaşması imzalamıştır. Bu şekilde İran, enerji ihracatını arttırarak Suudi Arabistan'a karşı verdiği siyasi mücadeleyi finanse edebilecektir.

6.4 TÜRKİYE- IRAK İLİŞKİLERİ

Irak ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Irak'ın II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazandığı 1950'lere kadar dayanır. Türkiye ile Irak arasındaki dış ilişkiler, bu dönemlerde Bağdat Paktı ile gelişmiştir. Gerek Türkiye'de değişen dış politika gerekse Irak'ta yaşanan değişimler sonucunda Irak ile Türkiye arasındaki dış ilişkiler zamana değişmiştir (TEPAV 2007).

2003 ABD'nin Irak işgali sonrası Saddam dönemi son bulan Irak, Irak-İran Savaşı, I. ve II. Körfez Savaşı ve üstüne gelen 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler saldırısı nedeniyle yaşadığı işgal sebebiyle ekonomik darboğaza, küçük çaplı bir mezhepsel iç savaşa düşmüştür. Bu süreçte yaşanan 1 Mart 2003 tezkeresinin reddi olayı, Irak tarafından iyi karşılanırsa da

dönemin Bush yönetimindeki ABD tarafından tepki ile karşılanmış, bu durum dolaylı olarak işgal altındaki Irak ile ilişkileri zedelemiştir. Nuri El Maliki döneminde Irak ile ilişkilerimiz, İran'ın Irak'a olan etkisi sebebiyle İran ile olan ilişkilerimize bağlı olarak dalgalı geçmiştir. Lübnan'a benzer şekilde Irak'ta da devletin önemli mevkilerinin, devleti oluşturan farklı ırklardan ve farklı mezheplerden seçilmesi, Irak ile olan ilişkilerimizin düzenli olmasına engel olmuştur. ABD'nin işgalinden sonra federal bir devlete dönüşen Irak'ta, Kuzey Bölgede bir Kürt Bölgesel Yönetimi kurulmuştur. Mesud Barzani etkisindeki bu federal yönetim ile Türkiye arasındaki ilişkiler, ayrılıkçı Kürt örgütü PKK ile mücadele, savaş sonrası toparlanmada Türkiye'nin yatırımları ve ekonomik çıkarları, bölgede yaşayan Türkmenler 'in haklarının savunulması nedeniyle genel anlamda iyi geçmişken, Irak ile Bölgesel Kürt yönetimi arasındaki petrol gelirleri anlaşmazlığı, Peşmerge'nin aşırı silahlanması ve İran'ın Kürt Bölgesel Yönetimi'ne olan tutumu nedeniyle Türkiye açısından sorunlar yaşatmıştır. IKBY'nin Kerkük üzerinde hak iddia etmesi ve Mahmur Kampı sorunu, Türkiye'nin IKBY ile yaşadığı önemli sorunlardandır.

1 Mart 2003 tezkeresinin reddinin sonuçlarından biri de Türkiye'nin 90'larda PKK'ya yaptığı sınır ötesi hareketlerin ABD tarafından engellenmesi olmuştur. 2006'dan sonra ABD'nin yaşadığı kayıplar sonra adeta ikinci bir Vietnam bataklığına dönüşen Irak'ta daha pasif role çekilmesi ve Irak'taki yönetim boşluğu sonucu Türkiye, uzun süredir yapmak istediği sınır ötesi harekâtı, "Güneş" kod adı ile gerçekleştirmiştir. Bu harekâtı diğer hareketlerden ayıran en önemli özellik, kışın opere edilmesi ve ilk kez lazer hedefleme ve gece ve termal görüşler ile donatılmış Türk Hava Kuvvetleri envanterindeki F-16/C Blok 60 modeli çok rollü savaş uçaklarının yerdeki birliklere destek amaçlı kullanılmasıdır. Bu hareketin asıl amacı, PKK'ya lojistik darbe vurmak suretiyle yazın yaşanabilecek sızma teşebbüslerini önlemek ve göz dağı yoluyla örgütün personel kazanmasını engellemenin yanı sıra PKK'nın resmi olmayan yollardan müzakare için masaya oturtmaktır.

Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan birkaç bölge ülkesinden biridir. Türkiye, federal bölgelerin Irak Merkezi Hükümeti'ne bağlı olmasını sürekli desteklemiştir. Buna rağmen IKBY ile ilişkilerini de 2009'da kırılan rekor hacminden sonra arttırmıştır. 2009'da Erbil'e başkonsolosluk açılmıştır.

2011’de Obama döneminin vaatlerinden olan ABD askeri varlığının Irak’tan çekilmesi gerçekleşmiştir. Bu süreçte belirsiz bir döneme giren Irak’ta İran’ın ve Şii grupların etkisi hissedilmiştir. IKBY’nin Irak’ın petrol politikasını benimsememesi ve Türkiye ile Kerkük-Yumurtalık-Ceyhan boru hattı üzerinden daha fazla petrol sevkiyatı yapmak istemesi, merkezi yönetim ile IKBY’nin arasını açmıştır. Türkiye, bu durumda Irak Merkezi Hükümetinden yana tavır alsa da İran’ın kendi petrol gelirlerini gözeterek yaptığı baskı Irak Merkezi Hükümeti’nin Türkiye’yi suçlaması ile sonlanmıştır. Buna rağmen Türkiye’nin bu durumda ülkenin birliğine önem verdiğini göstermesi, Bağdat’taki çevrelerde iyi karşılanmış ve Maliki bu tutumunu sürdürmemiştir.

Irak’ta Saddam döneminde Kürt azınlığın yaşadığı ayrımcı politika, 2003 ABD işgali sonrası Arap- Kürt çekişmesine dönüşmesi, Irak’ın bütünlüğünü sarsan bir konuya dönüşmüştür. Araplar ile Kürtlerin arasındaki sorunlar, 2014’te IŞİD’in Musul’u ve civar bölgeleri ele geçirmesine kolaylık sağlamıştır. Bu süreçten sonra Irak’ın kendini savunacak bir güvenlik teşkilatı olmadığı, deyim yerindeyse bir “muz cumhuriyeti” olduğu anlaşılmıştır.

Bu süreçten önce Türkiye, Kuzey Irak’ta olası bir İran etkisin izin vermemek için Bölgesel Yönetim ile ilişkileri ilerletmiştir. “Çözüm süreci” özellikle IKBY tarafından olumlu karşılanmıştır. Her ne kadar ayrılıkçı PKK örgütü Kuzey Irak’ta saldırgan tavır göstermese de ana kamplarının Kuzey Irak’ta bulunması ve Türkiye’nin uluslararası sahnede bu kamplara yönelik müdahale için IKBY’ye baskı yapması, Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi açısından baskı kuran bir unsur olmuştur. Aynı şekilde PKK’nın Kuzey Irak’ta bulunmasını başta Barzani olmak üzere Kürt Halkı ve Peşmerge hoş karşılamıyordu, çünkü bu durum Türkiye’ye işgal etmek üzere olası kast tanımış oluyordu. Bu durum olası kasttan ziyade, Türkiye için alınması gereken bir önlem, yapılması gereken bir zorunluluk ve haklı meşru müdafaadır.

Tunus’ta başlayan Arap Baharı, PKK için “Kürt Baharını” tetikleyebilecek bir hareket olarak görülmüştür. Bu durumu fiile dökmek isteyen ayrılıkçı PKK örgütü, 2012 yılında Şırnak’ta, 90’larda Yüksekova’da teşebbüs edilene benzer bir şekilde şehri “işgal” etmeye çalışmış, ancak saldırı engellenmiş ve saldırıya dahil olan milisler etkisiz hale getirilmiştir. 1980’lerden beridir şiddete başvuran bir örgütün Arap Bahar’ından esinlenmesi oldukça fantastik ve irrasyonel bir düşüncedir, çünkü Arap Baharı

yolsuzluklara ve despot iktidarlara karşı çıkmış bir hareket olup, eli kanlı terör örgütlerinin savunabileceği strateji veya görüşlerden tamamen zıttır.

Arap Baharını kendi siyasi amaçlarına alet eden PKK, Salih Müslim önderliğindeki PYD safında kendine kadrolar yaratarak 2013'te Barzani'nin çabaları ile kurulan Ulusal Kürt Konseyinde yer almaya çalışsa da PYD ve IKBY arasındaki derin görüş farklılıkları sebebiyle bu konsey ikinci defa toplanamadan dağılmıştır. IKBY'nin, PYD ile anlaşamadığı, 2013'te kapattığı IKBY- Suriye Sınır Kapısı ile anlaşılabilir.

Arap Baharı sonucu bölgesel coğrafyada ortaya çıkan çalkantılı siyasi durum ve ağır kayıplar veren PKK, Türkiye ile müzakere arayışında bulunmuştur. Bu girişimin ilk olduğu söylenemez. 2009'da "Çözüm süreci" kapsamında Kandil'de bulunan 34 militan, aile bireyleri ile silah bırakıp Habur Sınır Kapısından giriş yapmıştır. Bu durum, Türkiye'nin barışçıl çözüm arayışı olarak nitelendirilmiş ve Batı tarafından olumlu karşılanmasına rağmen, militanların sözde üniformaları ile Türkiye'ye giriş yapması ve kalabalık gruplar tarafından "coşku" ile karşılanması, Türkiye içinde tartışmalara sebep olmuştur. Türkiye aradığı siyasi çözümü bulmak için verdiği ödünlerin karşılığını alamaması ve bu durumun devlet eliyle yapılmış örgüt propagandasına dönüşmesi, çoğu çevre açısından tam bir fiyasko olarak nitelendirilmiştir. Bu durum üzerin AK Parti, medyada çıkan haberlerin zararını fark etmiştir ve "çözüm sürecinde" yavaşlatmayı tercih etmiştir. Buna rağmen 2011 Eylül'ünde çıkan haberler, hükümetin MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı) aracılığıyla Norveç'te ayrılıkçı PKK örgütü ile görüşmeleri sürdürdüğünü göstermiştir. Bu "Çözüm süreci" olaya tutuklu ayrılıkçı terör örgütünün ele başı Abdullah Öcalan'ın görüşmeler dahil olması ile farklı bir anlam almaya başlamıştır.

Suriye'de Arap Baharı sonrası ortaya çıkan karışık durum, iç savaş ile sonuçlanmıştır (SETA 2015). Bölgede etkin olan El-Kaide, ABD'nin Irak'ı işgalinden beridir varlık gösterme çabasındaydı. Suriye iç savaşı, El-Kaide'nin arayışlarına adeta çanak tutmuştur. Bölgede El-Nusra'yı destekleyerek kendini gösteren El-Kaide, Usame Bin Ladin operasyonundan sonra ilk kez Afganistan ve Somali dışında bir ülkede kendini göstermekteydi. El-Nusra dışında birçok irili ufaklı örgütü destekleyen El-Kaide, desteklediği IŞİD'in bu seviyeye geleceğini muhtemelen tahmin etmemiştir. Başlarda El-Kaide çatısında faaliyet gösteren IŞİD'in kökleri, ABD'nin Irak işgalinde cezaevlerinde işkence gören suçlulardan doğmuştur. 2004 yılında Zerkavi'yi yakalamak için büyük bir

operasyona giren ABD, Tikrit ve Felluce'de birçok tutuklama gerçekleştirmişti. Bu tutuklulardan biri olan, IŞİD'in kurucusu Ebu Bekir El Bağdadi, Suriye'deki durumu kendisi için fırsat olarak yorumlamıştı ve birkaç militan ile birlikte Irak'tan Suriye'ye geçmişti. Daha sonra El-Kaide ile anlaşamayacak ve ayrılacak olan örgüt, toprak kazançları ve saflarına kattığı militanlar ile kendini büyüttü. Suriye iç savaşındaki karışıklık, muhaliflerin bölünmesi, El-Nusra'nın batı dünyası tarafından daha büyük bir tehdit olarak görülmesi ve Suriye Arap Ordusunun acziyeti, IŞİD'in kısa sürede büyük toprak kazançları sağlamasını yol açmıştır. 2013'te, Fırat nehri kıyısındaki Rakka şehrini ve bölgenin büyük bölümünü el geçiren IŞİD, Deyr-ez Zor'u kuşatmış ve yönünü öncelikle Türkiye sınırındaki şehirlere ve Halep kırsalı yönüne dönmüştür. Örgüte olan katılım, Esad zulmünün bıkan Sünni Arapların desteği ve Silah ve Petrol ticareti sayesinde zenginleşen IŞİD'in mali açıdan güçlü olması, genişlemesinin en büyük sebepleridir. El-Nusra'nın daha büyük tehdit görülmesi, o sıralarda daha düşük profile hareket etmesi ve çoğu ülkenin Suriye bataklığına düşmek istememesi, IŞİD'in güçlenmesini sağlamıştır. IŞİD, 2014 Haziran'ında büyük sürprizimza atarak Suriye sınırını geçerek Irak'ı işgal etmiştir. Ani saldırıya karşı savunmasız olan Irak, hızlı müdahale edememiş, saldırıya uğrayan Musul ve Ninova bölgesindeki güvenlik güçlerinin karşı koymaması ve kaçması, kısa sürede IŞİD'in Irak'ın neredeyse %40'ına denk gelen toprağı denetimi altına alması ile sonuçlanmıştır.

Bu durumun ardından IŞİD'in sözde lideri Ebu Bekir El- Bağdadi, "halifeliğini" ilan ederek, hiçbir ülke tarafından tanınmayacak olan Irak Şam İslam Devletini kurduğunu deklare etmiştir. Deyim yerindeyse Şoka uğrayan Batı ülkeleri ve Arap Baharından uzakta kalan Türkiye ve İran gibi bölge devletleri, durumun ciddiyetini anlamaya başlamıştır. Tarihte ilk defa fiili olarak kurulan terör devleti olan IŞİD, Türkiye ile sözde sınırı paylaşıyor ve Irak'ı tehdit ediyordu. Irak'ta zaten karışık olan durumu iyice karıştıran IŞİD, Türkiye'nin bölgedeki diplomatik ve askeri gücüne tehdit oluşturmuştur ve Türkiye'nin bölgedeki ekonomik iştiraklarına ciddi riskler getirmiştir. Bu tehdide karşı Türkiye, NATO ile kurulan ortak koalisyonda yer almış ve IŞİD ile savaşta ön saflarda yer almıştır. Türkiye, bu durum üstün Suriye'de istediğı "No-fly Zone", bir başka deyişle "uçuşa yasak bölgeyi" IŞİD'in elinde bulundurduğu bölgelere doğru genişletilmesini istese de bu isteğı gerçekleşmemiştir. ABD'nin bunu yapmamasındaki asıl amaç, IŞİD'in hava kuvvetlerine veya gelişmiş uçak savar sistemlerine sahip olmamasından dolayı bunu

yapmaya gerek görmemesidir. Uçuşa yasak bölgeyi sağlamanın maliyeti ve bölgedeki ticarete ve sivil hava taşımacılığına getireceği yük, uçuşa yasak bölgenin kurulmamasının diğer nedeni olarak sayılabilir. ABD Dışışleri Bakanı John Kerry, Türkiye'nin IŞİD ile savaşta ön safhada yer alacağını söylemiştir. Buna yönelik adımlara ispat olarak, AK PARTİ'nin ittifak güçlerinin üsleri ve kara yolunu kullanarak IŞİD ile savaşta kullanmasına ve TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri)'nin sınır ötesi olası operasyonlarını onaylamaya yönelik tezkereyi mecliste oylayarak kabul ettirmiştir. IŞİD'in Musul işgali sonucu artan baskılara dayanamayan Nuri El Maliki, İran ve ABD'nin de baskıları ardından tutuklanmaması ve siyasete devam etmesi karşılığında istifa etmiş, bunun akabinde Irak Cumhurbaşkanı Fuad Masum, hükümeti kurma yetkisini Haydar El İbadi'ye vermiştir.

6.5 TÜRKİYE- MISIR İLİŞKİLERİ

Orta Doğu'nun lider Arap Ülkesi olarak Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkiler, İsrail'in kuruluşundan beri geçen süreçte oldukça soğuk geçmiştir. 85 milyonluk nüfusa sahip olan Mısır, tarih boyunca Arap Milletinin lideri olarak görülmüştür. Diğer Arap ülkelerinden farklı olarak Mısır sürekli bir modernleşme yönlü bir politika gütmüştür. Bunun dışında nüfusun yüzde 10'unu oluşturan Kıpti Hristiyanlar, Mısır'ı diğer Arap Ligi Ülkelerinden ayıran bir özellik olmuştur.

Mısır'ın politikası tarih içinde diğer ülkelerin dış politikalarına bağlı olarak değişmiştir. Buna en iyi örnek olarak 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi örnek gösterilebilir. Bu hareketin sonucunda Mısır, İsrail, İngiltere ve Fransa ile sıcak çatışmaya girmesine rağmen önemli bir geliri elde etmiştir. Süveyş Kanalı, dünyadaki deniz ticaretinin %14'ünün fiili olarak geçtiği bir konumdadır. Mısır şu anda bütçe gelirlerinin %10'unu Süveyş Kanalı'ndan kazanmaktadır. Bu süreçte Doğu Bloğu ile yakınlaşan Mısır, 1973'teki Yom Kippur Savaşına dek SSCB ile sıcak ilişkilerini sürdürmüştür. Mısır'ın Doğu Bloğu ile yakınlaşması, zamanında Türkiye tarafından tehdit olarak algılanmıştı. Bu gelişmenin sebepleri ve sonuçları, tezin önceki kısımlarında ele alınmıştır. Ülkede

monarşinin sona erdiği süreden beridir asker kökenli kişilerin yönetim kadrosunda çoğunluğu oluşturduğu görülür. Mısır'da yıllardan beridir süre gelen “İslami” tehdit ülkede sayısız askeri darbe ile kendini göstermiştir.

Mısır'da askeri yapılar, Türkiye'deki duruma benzer şekilde toplum tarafından saygı görülen bir kurumdur. Mısır'ın tarih boyunca İsrail ile giriştiği çatışmalardan ötürü askeri yapılara verilen değer kendini hissettirir. Bu değer ve destek, ülkede monarşinin sona erdiği 1953'ten beridir yaşanan askeri cunta yönetimleri olarak yansımıştır. Yom Kippur savaşından sonra Sina Yarımadası'nın İsrail tarafından haksız işgali, Mısır'ın dış politikasında kaymaya yol açmıştır. Askeri çözümler ile İsrail ile anlaşamayacağını anlayan Mısır Yönetimi, Enver Sedat döneminde ABD'nin arabuluculuk girişimleri ile gerçekleştirilen Camp David Anlaşması'yla İsrail ile anlaşılan ilk Arap ülke olmuş, yıllardan beri süregelen çatışmaları sonlandırmıştır. Bu anlaşma sonuç İsrail, ağır silahların Sina yarımadasına konuşlandırılmaması gibi koşullar karşılığında yasadışı işgalini bitirmiştir. Mısır'ın bu politikası Doğu Bloğundan uzaklaştığı ve Batı'ya yakınlaştığı bir milat taşı olarak nitelendirilebilir. Bu politika sonucu Mısır'ın Arap Ligi üyeliği askı alınmıştır ve örgütün merkezi Kahire'den Tunus'a taşınmıştır. İsrail'i ziyaret eden Enver Sedat, bu politikalarının sonucunu 1981'de suikaste uğrayarak canıyla ödemiştir.

Suikast sonucu 1981'de başa geçen asker kökenli Hüsnü Mübarek, batı ile iyi ilişkilerde olmayı sürdürmüştür. Bunun en önemli sebebi, Mısır'ın ekonomisinde önemli yer tutan turizm ve doğalgaz ticaretinin batı şirketlerin yatırımları altında gelişme göstermesidir. Camp David anlaşması sonra gelen çatışmasız dönemde nefes alan Mısır ekonomisi, büyüme trendine girmiştir. Bu sebeplerin dışında Mısır Ekonomisi ve Ordusunun ABD'den gelen dış yardıma gereksinim duymasındır. Mübarek, iktidarı altında geleneksel askeri kökenli devlet adamları gibi muhalefeti “kontrol” altında tutmuş ve “İslami” tehdit olarak gördüğü Müslüman Kardeşler hareketine müdahalelerde bulunmuştur. Mübarek'in döneminde tehdit olarak gördüğü her muhalif dernek, örgüt vs. istihbarat, polis gibi devlet kurumları kullanılarak baskılanmıştır. Bunun sonucunda Mısır aradığı o sivil iktidara asla ulaşamamıştır. Hüsnü Mübarek'in iktidarı oğlu Cemal'e devredeceği iddiaları ve Tunus'ta yaşanan ayaklanma, Mısır'da barışçıl bir halk hareketi başlamasına neden olmuştur. Ülkedeki yolsuzluktan şikâyetçi halk 2011'in başında sokaklara inmiştir.

Kahire’de bulunan tahrir meydanında yapılan protestolar haftalarca sürmüştür. Protestoları bastırmak için uygulanan aşırı güç, Mısır’da çoğu kesimin ve Türkiye dâhil bölgedeki ülkelerin tepkisini çekmiştir. Baskılara daha fazla dayanamayan Hüsnü Mübarek, 11 Şubat 2011’de istifa etmiştir. Bu istifa, “Arap Baharı” olarak adlandırılan hareketin en büyük sonuçlarından biridir.

Hüsnü Mübarek’in istifası ile başlayan yeni dönemde geçiş süreci, 76 yaşındaki General Muhammed Hüseyin Tantavi liderliğindeki militer-sivil bir komitenin öncülüğünde olmuştur. Bu komitenin görevi, yeni bir anayasa ve seçim kanunu hazırlayarak Mısır’ın ilk sivil iktidarını belirlemek olmuştur. Bu sürecin sonunda Mısır’da 2012 yılında Müslüman Kardeşlerin desteklediği aday olan Muhammed Mursi Cumhurbaşkanı olmuştur.

30 Haziran 2012’de Mısır’ın ilk sivil cumhurbaşkanı olarak Muhammed Mursi seçilmiştir. Muhammed Mursi, Mısır’ın 20. yüzyıl politikasında önemli bir figür olan Müslüman kardeşlerin destekliği adaydır (SETA 2014). Seçimin sonuçları Müslüman Kardeşler adına zafer olarak yorumlanmıştır. 1928 yılında Hasan el-Banna’nın temellerini attığı Müslüman kardeşler, Mübarek döneminde aşırı baskı görmüş sivil toplum hareketlerinden biriydi. Mursi seçimlerde verdiği birlik mesajları ile seçimin ikinci ayağında %52 oy almayı başarmıştır. Mursi iktidara geldiğinde batı yanlısı bir politika gütmüş ve İsrail ile aralarında olan “soğuk barış” politikasını devam ettirmiştir. Siyasi karışıklar ile çalkalanan Mısır’da sonuç olarak turizm gelirleri düşmüş, doğalgaz ihracı yapılan anlaşmalardaki batılı şirketler, belirsizlik nedeniyle çekilmiştir. Bunların sonucunda Mursi iktidara geçtiğinde hem siyasi hem de ekonomik olarak yıpranmış bir Mısır bulmuştur. Ayrıca Mısır’ın ABD’den gelen 1,5 milyar ve AB’den gelen 500 milyon dolara olan bağımlılığı, Mursi’nin dış politikada istediği kadar serbest olmasını engellemiştir. Mısır’ın 2012 yılındaki ithalat-ihracat değerlerine bakıldığında, 40 milyar dolar gibi Mısır’ın toplam ihracatından %33 fazla bir rakam görülür. Bu cari açığın ekonomiye vurduğu yük ve Mısır’ın yaşadığı alt yapı sorunları sonucu imalat sektörünün yaşadığı yavaşlamanın yanı sıra doğalgazda azalan üretime rağmen iç talep, Mısır’daki ekonomik tabloyu daha çok karartmıştır.

Mısır’da iktidara gelen Müslüman Kardeşlerin Hamas ile yakın ilişkisi ve İran’ın Arap Baharının yayılmasından olan hoşnutsuzluğu, Mısır’ın diğer Müslüman ülkeleri olan

arasını açmıştır. Gazze’de yaşanan insani krize müdahale amacıyla refah sınır kapısında kolaylıkların sağlanması, İsrail’in zaten güvenmediği Müslüman Kardeşler eksenindeki Mısır ile sorunlar yaşamasına yol açmıştır. Mısır’ın Mursi döneminde İran’a karşı Katar, Türkiye ve yerel selefi gruplar tarafından desteklendiği görülmüştür. Temmuz 2013’te Mursi yönetimine karşı yapılan askeri darbe sonucu Mursi koltuğundan indirilmiş, buna Katar sessiz kalırken Türkiye sert tepki göstermiş, Suudi Arabistan ise yeni yönetime mali yardımda bulunmuştur. Böylece Mısır’ın “Amerikan Rüyası” tadındaki ilk sivil hükümet deneyimi kısa sürmüş ve başarısızlığa uğramıştır.

Mısır’da 2011 protestoları sırasında yaşanan şiddet olayları, hükümeti zayıflatmış, kargaşa döneminde özellikle Sina yarımadasında Radikal İslamcı terör grupları (daha sonradan DAESH (Terör Örgütü)’e bağlılığını açıklamışlardır) saldırılarda bulunmaya başlamıştır. Bu saldırılar karşısında hükümetin tutumu, 2013’te genelkurmay başkanı olan Abdulfettah Es-Sisi, veya daha yaygın olarak bilinen adıyla General Sisi tarafından darbenin önünü açmıştır. Darbeden sonra 2014’te mareşalliğe yükseltlen General Sisi, İsrail ile anlaşarak 1973’ten sonra ilk defa Sina yarımadasında terörist tehdidine karşı ağır silahlar ve saldırı helikopterleri ile müdahalede bulunmuştur.

6.6 TÜRKİYE- KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

Türkiye, değerler politikası ve “Komşularla Sıfır Sorun”²⁷ politikası kapsamında, 2004’ten itibaren genel anlam diğer hükümetlerin güvenlik politikaları dışında üstünde durmadığı Orta Doğu ile ilgili politikalarına daha fazla ağırlık vermiştir. Kimi çevreler tarafından dış politikadaki bu kayma, “Neo-Osmanlılık” olarak nitelendirilmesin karşın, Türk hükümeti bu iddiaları gülünç olarak nitelendirmiştir. Doğrusu, Türkiye’nin Orta Doğu’da kendin toprak arayışı yoktur, ancak bölgede ekonomik açıdan kendine yer edinmek ve uluslararası arenada bölgede oluşacak herhangi bir olaya karşı Türkiye, kendi adına en iyi sonucu yaratmak için bölgede etkin bir politika sürdürmek istemiştir. 1996’da

²⁷ OĞUZLU, T., *Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal Bir Analiz*, 2012, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/42/1tarikoguzlu.pdf>, erişim tarihi: (12.10.2017)

Refah Partisi'nin seçim vaatleri arasında yer alan Orta Doğu'da etkin Türk Dış Politikası anlayışı, bu dönemde yaşanan 28 Şubat Post-modern darbesi gibi olaylar nedeniyle fiilen yaşanmamıştı. Refah Partisi'nin devamı olarak görebileceğimiz AK Parti, bu politikayı 2004'ten beridir aktif şekilde uygulamaktadır. Bu politikada baş aktörler Ahmet Davutoğlu ve Abdullah Gül olmuş olmasına rağmen, politikanın ana fikri bu siyaset insanlarının aktif görevi bırakmasından sonra da sürmüştür.²⁸

Türkiye, Körfez Bölgesi ile tarih içinde yakın ilişkilerde bulunmuştur. İran ve Suudi Arabistan'ın nüfuz çatışmasının ortasında kalan bölge, doğal kaynaklar açısından Orta Doğu'daki en zengin yerdir. Bu durum, bölgedeki Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nın önemini arttırmıştır. İran ve Suudi Arabistan, ekonomik çıkarlarını ve milli güvenliğini gerekçe göstererek bu su yollarında hâkimiyet kurmaya çalışmıştır (Türk 2009). 80'lerde yaşanan İran ve Irak Savaşı, bölgenin güvenliğini tehlikeye atmış, bu durumun petrol ve doğal piyasasını etkilemesi, ABD'nin bölgede varlığını arttırmasına "geçerli neden" oluşturmuştur. İran ve Irak savaşının sonunda Irak, savaşta aldığı ekonomik yükü azaltmak üzere Kuveyt ile petrol ihracatı ile ilgili suni bir savaş sebebi yaratmıştır. Irak'ın körfezde küçük ama fosil yakıtlar olarak zengin bir ülke olarak Kuveyt'i işgali, bardağı taşıran son damla olmuştur. 1989'da ABD'nin müdahalesi ile Irak Kuveyt'ten geri çekilmek zorunda kalmış ve ağır kayıplar vererek yaptırımlar karşılığında bölgede kontrol altına tutulmuştur. ABD'nin bu süreçte başlayan Saddam'ı karşı müdahale isteği, 11 Eylül 2011 sonrası, daha sonra varlığının asla olmadığı ortaya çıkan nükleer silahlanma sebebiyle 2003 yılında Irak'ı İşgali il son bulacaktı. 2006'da idam edilen Saddam sonrası Irak, Tito sonrası Yugoslavya gibi fiilen olmasa da pratikte dağılmış, kısa süreli bir iç savaş yaşamıştır. Bu dönemin sonrasında Irak, federal yapıya sahip, bölgede zayıf bir ülkeye dönüşmüştür. Savaş süresince yüksek petrol fiyatlarının tadını çıkaran bölge ülkeleri (ambargo kapsamındaki İran hariç), kendilerini geliştirmeyi sürdürmüşlerdir.

1970'lerde Yom Kippur Savaşı sonrası ortaya çıkan OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)'in petrol ambargosu, Türkiye'yi derinden sarsmıştır (Demir 2009, s. 215). Petrol ihtiyacını karşılamakta zorluk çeken Türkiye, kredi ile petrol alarak ekonomisinin yük

²⁸ CAVLAN, T., *Yeni Osmanlılık: Batı'dan Kopuş mu?*, 2010, https://www.researchgate.net/publication/313117912_Yeni_Osmanlicilik_Batidan_Kopus_mu, erişim tarihi: (13.10.2017)

bindirmiştir, bu yük toplum üstünde kendini enflasyon olarak hissettirmiştir. Bu süreçte yaşanan Kıbrıs Barış Harekâtı için hazırlıklarda yaşanan yakıt sıkıntısı, Türkiye'nin Libya'dan yardım istemesine itmiştir. Körfez Ülkelerinin önemli yer altı kaynakları, Türkiye için ihtiyacını karşılamak ve sanayisini büyütmek için gereklidir. Bugünlerde Türkiye, Körfez Ülkeleri ile turizm, yatırım ve bankacılık anlamında derin ilişkiler geliştirmiştir. Türkiye'nin döviz ihtiyacının bir kısmı, BAE (Birleşik Arap Emirlikleri), Katar ve Kuveyt gibi ülkelerin yatırımları ile 2006-2011 döneminde karşılamıştır. Bölge ülkelerine bakıldığında ufak ülkelerden oluştuğu görülebilir. Türkiye'nin bu ülkelerden Katar, BAE ve Kuveyt ile ilişkilerinin ekonomik açıdan güçlü olduğu söylenebilir. Bölgede Katar Bankacılık anlamında gelişmişken, BAE turizm ve teknoloji, Kuveyt ise medya sektöründe etkindir. Buradan anlaşılabileceği üzere, Körfez Ülkelerinin petrol kaynaklı kazancı farklı şekillerde finanse ederek kendilerini geliştirdiklerini söyleyebiliriz.

Arap Baharının etkisi, ülkelerdeki aristokratik yapıların ve refah düzeyleri sebebiyle etkilememiştir. Bu konuda bir istisna Bahreyn'dir. 1971'de İngiltere'den bağımsızlığını kazanan Bahreyn'de, İngiliz yönetimi dönemi zenginleşen Sünni azınlığın iktidarı ile yönetilmektedir. Bu durum, Şii çoğunluğun Yönetici tabaka olan Sünni azınlığa karşı tavır almasına yol açmıştır. Bu durumun, Suriye'deki azınlık Şii yönetimin ve Sünni çoğunluğun tam tersi olduğunu söyleyebiliriz. Bahreyn'i diğer körfez ülkelerinden ayıran diğer bir özellik ise Bahreyn'in birkaç kentten oluşan bir şehir devleti, diğer devletlere kıyasla daha az doğal zenginliğe sahip olması ve bu nedenlerden dolayı daha küçük bir ekonomiye ve askeri güce sahip olmasıdır. 2010 yılında yapılan seçimlerin sonuçları ve Anayasa düzenindeki eşitsizlikler, Bahreyn halkının Arap baharı etkisi ile süratle ayaklanmasına yol açmıştır. Bu ülkedeki Şii azınlığın haklarını korumakta kararlı olan İran, eylemcilere desteklerken Suudi Arabistan'ın, 1986'da Bahreyn'in ilk kez kara yolu ile Arap Yarımadasına bağlanmasını sağlayan köprü yoluyla Bahreyn'e destek amaçlı güvenlik güçlerini sevk etmiştir. Su süreçte ABD, Suudi Arabistan ve Türkiye aynı tutumu sergilemiştir.²⁹

²⁹ALJAZEERA TURK, *Ülke Profili: Bahreyn*, 2013, <https://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-bahreyn>, erişim tarihi: (14.10.2017)

Türkiye, Bahreyn ile ekonomik ilişkilerini 2000'lerde geliştirmiştir. 2009 yılında temsilcilik seviyesindeki ilişkilerini büyükelçilik açarak ilerletmiştir. Türkiye ile Bahreyn arasında devletlerarası ekonomik iş birliğine örnek olarak Türkiye-Bahreyn İş Konseyi'nin 16 Ocak 2011'de Manama'da yapılan toplantısı gösterilebilir. Bunun yanı sıra Türkiye'de faaliyet gösteren birçok Türk Bankası, Bahreyn'de şubeler açmıştır. Bahreyn nüfusunun %54'ünün göçmen ve yabancıların oluşturması, ülkede ticari hacmin v ekonomik faaliyetlerin ne kadar büyük bir fırsat olduğunu gösterir. Ancak 2008'de ABD'de patlak veren küresel etkisi, Türkiye ile Bahreyn arasındaki ticari ilişkilerde görülmüştür. Türkiye'nin 2006'da 76 Milyon Dolar olan ihracatı, 2008'de 308 Milyon Dolara çıkmış, ancak 2009'da krizin etkisiyle 114 Milyon Dolara düşmüştür. Krizin akabinde Bahreyn'i etkileyen Arap Baharı sarsıntısı, Bahreyn ile Türkiye arasındaki ticari hacmin ister istemez düşmesine yol açmıştır.

Körfez'de etkin ülkelerden bir diğeri de Katar'dır. İzmir büyüklüğünde bir toprağa sahip olan Katar, ekonomik anlamda ise oldukça güçlü bir ülkedir. Dünyanın en büyük 3. doğal gaz, en büyük 12. petrol ihracatçısıdır. Orta Doğu'da en önemli bölge olan Basra Körfezi'ne konumlu olan ülke, 2000'lerden sonra büyüme adımlarını hızlandırmıştır. Katar, diğer körfez ülkelerinin aksine, özel sektörünün etkin olduğu bir ülkedir. Ülkedeki istihdamın %80'i özel sektör tarafından sağlanmaktadır. Ülkede 15 yaş üstünde kadınların %51'inin, erkeklerin %95'inin istihdamı sağlanmıştır (Dünya Bankası Veri Tabanı 18.8.2013). Bu verilerin de gösterdiği üzere, Katar bölgede ekonomik olarak güçlü ülkelerden birisidir. 50. Yılıni göremeyen bir ülke olan Katar, balıkçılık ve inci ticaretine dayalı ekonomisini petrol ve doğal gaz temelli bir sanayi ve teknoloji temeline taşıyarak 2006-2010 arası GSYH (Gayri Safi Milli Hasıla)'sını 2 katına çıkarmıştır. Katar, imajını ve yumuşak gücünü artırmak için önemli çaba sarf eden bir ülkedir.³⁰

Katar, Arap Dünyası içinde önemli bir eğitim noktası olmak üzere Mısır ve Lübnan ile rekabet halindedir.³¹ Katar, diğer ülkelerin aksine Vahabi ve Şii etkisinin savaşında iki

³⁰ EKONOMİ BAKANLIĞI, *Katar Raporu*, 2011, [https://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Hizmet%20Ticaret/Sektörler%20ve%20Destek%20Programları/02.Yurtdışı%20Müteahhitlik%20ve%20Teknik%20Müşavirlik\(YDMH\)/Ülke%20Raporları/KATAR%20RAPORU.pdf](https://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Hizmet%20Ticaret/Sektörler%20ve%20Destek%20Programları/02.Yurtdışı%20Müteahhitlik%20ve%20Teknik%20Müşavirlik(YDMH)/Ülke%20Raporları/KATAR%20RAPORU.pdf), erişim tarihi: (14.11.2017)

³¹ YİĞİT, D., *Suudi Arabistan ve Katar Arasındaki Rekabetin Ortadoğu'ya Yansımaları*, 2014, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/suudi-arabistan-ve-katar-arasindaki-rekabetin-ortadoguya-yansimalari/3635>, erişim tarihi: (14.11.2017)

taraf ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Katar'ın Orta Doğu'da ara buluculuk girişimleri, 2000'lerin ikinci yarısından sonra artmıştır (Başkan 2012, s. 30). Bu süreçte Türkiye ile ortak hareket eden Katar, Türkiye ile dış politikada iyi ilişkiler geliştirmiştir.³² Ayrıca Katar, Batı Dünya'sına açılmak için enformasyon ve medya araçlarını çok iyi kullanan bir Körfez ülkesi olarak öne çıkmıştır. Arap Dünyasında hatırı sayılı bir izleyici kitlesine sahip bir medya kuruluşu olan Al Jazeera kurumu, Katar'ın etkisini coğrafyaya yaymaktadır. Bunun yanı sıra, Katar'ın özel işbirliklerinin batıdaki yatırımları adından oldukça söz etmektedir. Buna örnek olarak 2010'a satın alınan Fransa Ligue 1 takımlarından Paris Saint-Germain, ünlü yapımlara imza atmış film prodüksiyon firması Miramax gibi satın alımlar gösterilebilir. Katar, körfez savaşından sonra Saddam ve İran tehdidine karşı, diğer körfez ülkeleri gibi ABD ile daha yakın ilişkiler geliştirip ABD'nin askeri varlığını kendi topraklarında barındırarak kendisine güvence sağlamıştır. Buna rağmen Katar, kendi çıkarlarını gözetken ve İran ile iyi ilişkiler geliştiren bir ülke olarak İran ile 2010'da savunma anlaşması imzalamıştır. Katar'ın İran ile iyi ilişkileri, Suudi Arabistan tarafından hoş görülmemektedir, çünkü Suudi Arabistan Katar'ı hem kendi nüfuz alanı altında görmekte, hem de etkili dış politika geliştirmesinden rahatsız olmaktadır. Katar, ayrıca K.K.T.C.'nin 2007'den itibaren ticaret ve turizm ofisine yer sahipliği yapmaktadır ve bu durum Türkiye tarafından memnuniyet ile karşılanmıştır.³³

³² DİRİÖZ, A., *Orta Doğu'da Ortak Stratejik Vizyon Işığında Türkiye-Katar İlişkileri*, <http://orsam.org.tr/files/OA/64/21alioguzdirioz.pdf>, erişim tarihi: (18.11.2017)

³³ HÜRRİYET, *KKTC'nin Katar Temsilciliği Açıldı*, 2008, <http://www.hurriyet.com.tr/kktcnin-katar-temsilciliği-acildi-10429955>, erişim tarihi: (16.11.2017)

7. SONUÇ

Bu çalışma liberal ve realist teoriler ışığında Adalet ve Kalkınma Partisi'ni ve partinin Orta Doğu politikalarını (2002-2015) tarihsel arka planıyla beraber kültürel ve coğrafik bünyede ortak paydalardan yola çıkarak akademik olarak ele almıştır.

Giriş bölümünün ardından uluslararası ilişkiler biliminin ana kavramlarından olan liberal ve realist yaklaşımlar ve teoriler açıklanmış ve üzerlerinde durulmuştur. Çalışmanın esas amaçlarından olan AK Parti hükümetinin Orta Doğu bölgesine dış ilişkiler bağlamında politik yaklaşımları, akademik çerçevede sunulmuştur.

Kültürel olarak tarihi platformun ortak öğelerini barındıran birçok ülkeyle olan diplomatik ve politik ilişkileri ele aldığımız Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve AK Parti Hükümeti geçmiş dönem parti, kişiler ve bazı olaylarla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Türkiye hem akrabalık ve kültür bağları hem dini ve tarihi bağları ile üç kıtada çok geniş bir havzanın merkezinde yer almaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca bu geniş potansiyel ve araçlar yeteri kadar kullanılamamış, bölgenin bağımsızlıklarını geç elde eden ülkelerden oluşması, ortak değerlerin ve paydaların azalması devletler düzeyindeki ilişkilerin yaşanmasına engel olmuştur. Türkiye bağımsızlık mücadelesinden başarı ile çıkmış bir ülke olarak içte ve dışta barış yanlısı liberal bir politika izlemiş sonraki yıllarda Soğuk Savaş'ın da etkisiyle uluslararası sahnede etkin bir aktör olmaktan uzak durmuştur. Kıbrıs Barış Harekâtı Türk diplomasisi için ağır bir sınav olmuş ve Türkiye'nin aktif bir aktör olacağının emarelerini içerdiği şeklinde yorumlanmıştır. Türkiye, hem iç politikanın ve hükümetlerin ideolojik bakışları nedeniyle, hem de dünya siyasetinin yapısal ve mental kısıtlamaları nedeniyle özellikle Doğu ve İslam dünyası ile ilişkilerini derinlikli ve yakın bir boyuta taşıyamamıştır.

90'larda Türkiye'nin ekonomik anlamda serbest piyasa dinamikleri ve küresel ticaret-ekonomi-finance ağı ile tam anlamıyla entegre olması, Soğuk Savaş'ın sona ererek yeni

dengelerin oluşması, özellikle Yakın ve Uzak Doğu’da yeni aktörlerin ekonomik ve diplomatik güçler olarak kendilerini göstermeleri ile elverişli olmaya başlayan ortam, AK Parti tarafından doğru değerlendirilmiş, dönemin ve uluslararası siyasal ortamın gerekliliklerine göre Liberal ve Realist uluslararası ilişkiler politika ve vizyonları uygulamaya konulmuştur.

Türkiye, liberal kuramla uyumlu bir şekilde Batı ile ilişkilerini yeni bir faza taşıırken, önemli reformlara imza atmış, dahil olduğu uluslararası kuruluşlar nezdinde etkinlik ve görünürlüğünü arttırmıştır. Bunun yanında, küresel ve yerel krizler nedeniyle gerilimin arttığı uluslararası arenada Türkiye, realist politikalarla potansiyelini kinetiğe dönüştürmüş, yakın çevresi ve doğal havzası ile bağlarını güçlendirerek bir değer yaratmıştır.

Derinlikli ekonomisi ve ticari performansı ile Türkiye, İslam dünyası için ekonomik rol modelidir. Ekseriyetle doğal kaynakların ihracına dayalı, tek boyutlu ekonomileri ile bu ülkeler, derinliği ve çeşitliliğini arttırmış, sofistike bir ekonomi uygulayan Türkiye’yi örnek almaya başlamışlardır. Bağımsız Devletler Topluluğu’ndaki Türk Cumhuriyetleri, İslam Dünyası ülkeleri ile diğer Asya komşuları nezdinde Türkiye, Batı’yla tarihi ve derinlikli ilişkileri olan, NATO gibi Batı merkezli örgütlerde ağırlığı hissedilen bir temsilci işlevi üstlenmiştir.

Orta Doğu Coğrafyası’nın Arap Baharı rüzgarını halen daha hissettiği bu günlerde siyasi olarak atılan adımları Türkiye Cumhuriyeti ve AK Parti Hükümeti takip etmekte ve yansımalarıyla dış politikada tavır alma unsurlarını analiz ederek coğrafyanın korkusuz, akıllı, becerikli ülke olabilme yükünü adeta sırtlamaktadır. Özellikle 2011 sonrasında Türkiye’nin Orta Doğu politikalarında bu yükün ağırlığı görülmüştür.

Darbeler, isyanlar, yabancı müdahaleleri ve büyük çaplı kitlesel eylemlerle sarsılan Orta Doğu’da Türkiye bir barış adası olarak çevresine örnek olmaya devam etmekte ve realist teoriyle uyum içerisinde, geliştirdiği uluslararası siyaset söylemleri ve uygulamalarıyla diplomatik ağırlığını her geçen gün arttırdığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ahmad, F. ve Ahmad, T.B., 1976. *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi

Akşin, S., 2017. *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları

Aktan, G., 2012. *Söyledikleri ve Yazdıkları*, Ankara: Dışişleri Bakanlığı

Aras, Tefik R., 1968. *Görüşlerim*. İstanbul: Yörük Matbaası

Arendt, H., 2006. *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, Londra: Penguin Classics

Arı, T., 2006. Türkiye’nin Orta Doğu Politikası ve ABD ile İlişkileri: Politik İkilem. *Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*. Zeynep Dağı (Drl). Ankara: Orion Yayınları

Arı, T., 2008. *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Bursa: MKM Yayıncılık.

Arı, T., 2013. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Bursa: MKM Yayıncılık

Arı, T., 2013. *Uluslararası İlişkileri Teorileri*, Bursa: MKM Yayıncılık

Bilgin, S.M., 2008. *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era*, London & Newyork: IB Tauris

Cline, H.E., 2015. *1177 B.C: The Year Civilization Collapsed*, Princeton: Princeton University Press

Dinçaslan, M.B., 2016. *Karşılaştırmalı Mitoloji: Tolkien Ne Yaptı?*, İstanbul: Aygan Yayıncılık

Donnelly, J., 2000. *Realism and International Relations*. Cambridge University Press

- Fırat, M., ve Kürkçüoğlu, Ö., 2001. *Arap Devletleriyle İlişkiler*. Baskın Oran (Drl). İstanbul: İletişim Yayınları
- Goldstein ve C. Pevehouse., 2017. *Uluslararası İlişkiler*, Ankara: BB101 Yayınları
- Gözen, R., 2006. *Türkiye ve Orta Doğu: Gerilimden İşbirliğine. Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*. Zeynep Dağı (Drl). Ankara: Orion Yayınevi
- Gözen, R., 2014. *Uluslararası İlişkiler Teoriler*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Heywood, A., 2013. *Küresel Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları
- Holsti, K.J., 1994. *International Politics: A Framework for Analysis*, Newyork: Prentice Hall
- Hume, D., 2009. *İnsan Doğası Üzerine bir İncelemesi*, Ankara: Bilgesu Yayınları
- İnat, K. ve Duran, B., 2006. “*Doğu’dan Batı’ya Dış Politika AK Partili Yıllar*”, Zeynep Dağı (Drl). Ankara: Orion Yayınevi
- Kegley, C.W., 1994. *Contraversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, Londra: Wadsworth Publishing
- Kaygusuz, Ö., 2013. *Türkiye- AB İlişkilerinin Mobius Şeridi: AK PARTİ Reformculuğu ve Çokkültürlülüğü*. İlhan Uzgöl ve Bülent Duru (Drl). Ankara: Phoneix Yayınları
- Kissenger, H., 2016. *Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Mansfield, P., 2000. *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*. İstanbul: Söylem Yayınları
- Oran, B., 2001. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Özcan, G., 2002. *Türk Dış Politikasında Oluşum Süreci ve Askeri Yapı. Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*. Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Drl). İstanbul: Boğaziçi Yayınları

- Sander, O., 2013. *Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara: İmge Yayınları
- Smith, S. ve Booth, K., 2015. *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Soysal, İ., 1997. *Türk-Arap İlişkileri (1918-1997) Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Sönmezoğlu, F., 2006. *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları
- Sönmezoğlu, F., 2016. *Son Yıllarda Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları
- Sönmezoğlu, F., Güneş, H. ve Keleşoğlu, E., 2015. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Cem Yayınevi
- Sönmezoğlu, F., Yıldız, G., Arıboğan, Ü. ve Dedeoğlu, B., 1992. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları
- Tür, Ö., 2006. Türkiye ve Orta Doğu: Gerilimden İşbirliğine. *Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*. Zeynep Dağı (Drl). Ankara: Orion Yayınevi
- Uçarol, R., 2015. *Siyasi Tarih (1789-2014)*, İstanbul: DER yayınları
- Welch, D.A. ve Nyne, S.J., 2015. *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Yayla, A., 2008. *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları
- Yeşilyurt N. ve Akdevelioğlu A., 2009. AK Parti Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası. *Ak Parti Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. İlhan Uzel ve Bülent Duru (Drl). Ankara: Phoneix, ss. 381-409
- Zengin, G., 2014. *Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi*, İstanbul: İnkılap Yayınları
- Zürcher, E.J., 2015. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları

Sürekli Yayınlar

- Başkan, B., 2012. Calutlar Dünyasında Bir Davut: Katar'ın Sıradışı Dış Politika Dinamizmi. *Akademik Orta Doğu*, 7 (1), ss.29-52
- Benek, S., 2016. Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı. *Gaziantep Universty Journal of Social Sciences*, 15(1), ss.71-192.
- Bilgin, S.M., 2016. İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), ss.33-44
- Bilgin, M.S., 2004. The Construction of the Bagdad Rail Way and Its Impact on Anglo-Turkish Relations, 1902-1913. *OTAM*, 16, ss.109-130
- Bulut, S., 2008. Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:41, ss.35-61
- Buzkırın, D. ve Kutbay, H., 2013. Arap Baharı'nın Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), ss.147-162
- Çağlar, B., 2012. Türkiye'nin Suriye Politikası: Yeni Klasik Realist Bir Bakış. *Orta Doğu Analiz*, 4(47), ss. 39-52
- Çetinkaya, G.S., 2016. Bağdat Paketi'nin Kuruluş Sürecinde Türkiye'nin Orta Doğu ve Batı İle İlişkileri. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi Orta Doğu Özel Sayısı*, ss.1-29
- Demir, Y., 2007. 1960-1980 Yılları Arası Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları. *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Atölyesi*
- Demir, Y., 2009. 1960-1980 Dönemi Türk-Arap İlişkileri. *ÇTTAD*, 7(18-19) ss.209-227
- Deniz, T., 2012. Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 26, ss.157-158

- Doster, B., 2013. Irak, Suriye ve İran'ın Türkiye Politikaları. *Orta Doğu Analiz*, 5(57) ss. 72-79
- Duran, H., 2011. Adana Protokolü Sonrası Türkiye-İran İlişkileri. *Ortadoğu Yıllığı*, Sayı:7, Açılım Kitap
- Erdal, İ., 2012. Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk-İran İlişkileri ve Sadabad Paktı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 9(34), ss. 77-88
- Eker, A., ve Kılınç, U., 1988. Dış Politikada Gelişmeler ve Türk Dış Politika Perspektifleri. *Yeni Türkiye* (23-24), ss. 1327-1338
- Ekşi, M., 2016. AK Parti Döneminde Orta Doğu'da Türk-Amerikan ilişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9(18)
- Erkmen, S., 2015. İç Ekenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 72, ss. 171-196
- Gaytancıoğlu, K., 2008. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye- Suriye İlişkilerinin Orta Doğu Politikasına Etkisi. *Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*
- Güder, M., 2012. 2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası. *İnsan ve Toplum Dergisi*, Cilt:2, ss. 57-92
- Gürseler, C., 2016. Yeni Olgusu: 100. Yılında Sykes-Picot Antlaşması, Orta Doğu ve Türkiye. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9(18), ss.79-92
- DEİK, 2014., *Bahreyn Ülke Bülteni*, s.1-29
- İnan, A., 2013. Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011). *Orta Doğu Analiz*, 5(56), ss.68-85
- İnat, K., 2016. Türk Dış Politikasının Kapasitesinin Dönüşümü: AK Parti Dönemi. *Türkiye Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1(1), ss. 410-438
- Kardaş, T., 2011. Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?. *Akademik Orta Doğu*, 5(2)

- Küçükvatan, M., 2011. Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı. *ÇTTAD*, **11**(23), ss.73-91
- Kızıloğlu, S., 2012. İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizmin Gelişimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, **2**(1), ss.35-64
- Kıbaroğlu, M., 2011. Arap Baharı Ve Türkiye. *Adam Akademi*, Sayı:2, ss.26-36
- Kirişçi, K., 2004. Between Europe and the Middle East: the Transformation of Turkish Policy. *MERİA*, **8**(1), ss. 39-51
- Koç, Y.T., 2011. 12 Eylül'den 12 Haziran'a Siyasi Partiler Adalet ve Kalkınma Partisi. *SETAV*, Sayı:41, ss.5
- Nye, J., 1990. The Changing Nature of World Power. *Political Science Quarterly*, **105**(2) ss.177-192
- Oğuzlu, T., 2007. Soft Power in Turkish Foreign Policy. *Australian Journal of International Affairs*, **61**(1), ss.6-25.
- Oğuzlu, T., 2012. ABD Sonrası Irak. *Orta Doğu Analiz*, **4**(37) ss. 26-38
- Özlük, E., 2009. Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soy Kütüğü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 17, ss.237-260
- S. ve Mercan, M. H. (2012). 2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri Ve Orta Doğu Politikası. *İnsan ve Toplum*, **2**(3), ss.64
- Svistunova, İ., 2010. Irak Faktörünün Türkiye'nin Dış Politikasına Etkisi. *Orta Doğu Analiz*, **2**(19-20) ss. 87-92
- Şahin, M., 2010. Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim. *Akademik Orta Doğu*, **4**(2) ss.9-22
- Turan, Y., Karafil, A., 2017. Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Unsuru ve T.C Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Örneği. **3**(1), ss.17-32

- Türk, F., 2009. Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Türkiye-Körfez Ülkeleri (Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt) İlişkileri. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 1(2), ss.21-32
- Türkmen, İ., 2010. Türkiye'nin Orta Doğu Politikası. *Bilgesam*.
- Türkiye Bülteni, 2005. Medeniyetler Hatay'da Buluştu. Yıl: 3, Sayı: 29, ss.15
- Tüzün, S., 1989. İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918-1939). *Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*
- Ulus, G., (2015). Bush Doktrini Sonrası ABD'nin Irak ve Suriye Politikası ve Türkiye'ye Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Bahçeşehir Üniversitesi SBE.
- Ünal, B., 2015. İran'ın Vekâlet Savaşı Stratejisi ve Suriye'deki Şii Milisler. *Bilgesam Analiz*, No:1304, ss.1-7
- Watt, D.C., 1988. The Great Powers in the Middle East 1919-1939. The Saadabad Pact of 8 July 1937. *Newyork: Holmes & Meier*, ss. 333-335
- Yazgan, Ö., (2007). Türkiye- Suriye İlişkilerinde 50 Yıl (1939-1989). *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yetim, M., (2011). 2002-2010 Arası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Orta Doğu'da Değişen Türkiye Algısı. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE
- Yılmaz, E.M., 2011. Arap Devrimleri ve Orta Doğu'nun Yeniden Yapılanması. *Orta Doğu Analiz*, 3(27), ss.45-51
- Yılmaz, H., 2016. Adnan Menderes Dönemi Türkiye Orta Doğu İlişkileri. *Birey ve Toplum Dergisi*, 6(12) ss.203-232

Diğer Yayınlar

- AK PARTİ, “Rüyalarımızda Bile Filistin’i Unutmayız”, 2015, <http://m.AKPartiarti.org.tr/site/haberler/ruyalarimizda-bile-filistini-unutmayiz/81457>, erişim tarihi: (17.10.2017)
- AK PARTİ, *Türkiye-İsrail İlişkilerine Dair Bir Not*, <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/Turkiye-Israil-Iliskileri.pdf> erişim tarihi: (17.10.2017)
- ALJAZEERA TURK, 2014, *Geçmişten Günümüze Türkiye İran İlişkileri*, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri>, erişim tarihi: (07.06.2017)
- ALJAZEERA TURK, 2015, *Kronoloji: 1915’ten Günümüze Filistin*, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-1915ten-gunumuze-filistin>, erişim tarihi: (05.04.2017)
- ALJAZEERA TURK, *Ülke Profili: Bahreyn*, 2013, <https://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-bahreyn>, erişim tarihi: (14.10.2017)
- AMERİKA’NIN SESİ, *Erdoğan: “Suriye İç Meselemiz, Gereğini Yapmak Durumundayız”*, <http://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-suriye-icmeselemiz-geregini-yapmak-durumundayiz-127078293/898713.html>, erişim tarihi: (01.02.2017)
- BBC, *Nato, Türkiye-Suriye Sınırına Patriot Kararını Onayladı*, 2012, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121204_nato_patriot_update2.shtml, erişim tarihi: (10.09.2017)
- BİLGESAM, *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*, 2012, <http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/rapor52.pdf>, erişim tarihi: (13.11.2017)
- Bolat, D., *Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Genel Çizgisi ve Bu Politikada Etkili Olan Faktörler*, 2012, <http://akademikperspektif.com/2012/01/27/turkiyenin-orta-dogu->

[politikasinin-genel-cizgisi-ve-bu-politikada-etkili-olan-faktorler/](#), erişim tarihi: (13.05.2017)

Cavlan, T., *Yeni Osmanlıcılık: Batı'dan Kopuş mu?*, 2010, https://www.researchgate.net/publication/313117912_Yeni_Osmanlicilik_Batidan_Kopus_mu, erişim tarihi: (13.10.2017)

Diriöz, A., *Orta Doğu'da Ortak Stratejik Vizyon Işığında Türkiye-Katar İlişkileri*, <http://orsam.org.tr/files/OA/64/21alioguzdirioz.pdf>, erişim tarihi: (18.11.2017)

Duran, H., 2011. “*Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri*”, http://www.ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/oy2012_501_518.pdf, erişim tarihi: (10.09.2017)

EKONOMİ BAKANLIĞI, *Katar Raporu*, 2011, [https://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Fol ders/web/Hizmet%20Ticareti/Sektörler%20ve%20Destek%20Programları/02.Yurtdışı%20Müteahhitlik%20ve%20Teknik%20Müşavirlik\(YDMH\)/Ülke%20Raporları/KATAR%20RAPORU.pdf](https://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Fol ders/web/Hizmet%20Ticareti/Sektörler%20ve%20Destek%20Programları/02.Yurtdışı%20Müteahhitlik%20ve%20Teknik%20Müşavirlik(YDMH)/Ülke%20Raporları/KATAR%20RAPORU.pdf), erişim tarihi: (14.11.2017)

Erdoğan, M., 2013. “*Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri*”, <http://www.liberal.org.tr/uploads/yuklemeler/Liberalizme-Yeniden-Bakis-Tarihi-ve-Felsefi-Temelleri-Mustafa-Erdogan.pdf>, erişim tarihi: (16.08.2017)

<http://www.seiten.faz.archiv.de/faz/20101027/fd201010272877481>, erişim tarihi: (21.10.2017)

HÜRRİYET, KKTC (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti)'nin Katar Temsilciliği Açıldı, 2008, <http://www.hurriyet.com.tr/kktcnin-katar-temsilciligi-acildi-10429955>, erişim tarihi: (16.11.2017)

Keskin M., 2013, Geçmişten Günümüze Türkiye-Suriye İlişkileri, <http://akademikperspektif.com/2013/06/16/gecmisten-gunumuze-turkiye-suriye-iliskileri/>, erişim tarihi: (11.10.2017)

- Oğuzlu, T., *Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal Bir Analiz*, 2012, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/42/1tarikoguzlu.pdf>, erişim tarihi: (12.10.2017)
- ORSAM, *NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye*, 2012, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/40/2serhat.pdf>, erişim tarihi: (10.09.2017)
- Özel, S., *Rulman Dağılmadan Önce (1)*, 2012, <http://www.haberturk.com/yazarlar/soli-ozel/709360-rulman-dagilmadan-once-1>, erişim tarihi: (07.09.2017)
- SABAH, *Erdoğan'dan Suriye'ye Su Sözü*, 2004, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/12/23/siy101.html>, erişim tarihi: (09.11.2017)
- SETA, *Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 30. Yılında Türkiye-İran İlişkileri*, 2015, http://file.setav.org/Files/Pdf/20150703172909_turkiye-iran-ekonomik-iliskileri-pdf.pdf, erişim tarihi: (19.11.2017)
- SETA, *İran ve Arap Baharı*, 2012, http://file.setav.org/Files/Pdf/20121122110322_seta-iran-ve-arap-bahari.pdf, erişim tarihi: (19.11.2017)
- SETA, *Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa*, 2014, <https://www.setav.org/misirda-askeri-darbe-sonrasi-surec-ve-yeni-anayasa/>, erişim tarihi: (15.08.2017)
- SETA, *Sınırları Aşan Kriz Suriye*, 2015, <http://www.setav.org/sinirlari-asan-kriz-suriye/>, erişim tarihi: (14.08.2017)
- STRATEJİK DÜŞÜNCE ENSTİTÜSÜ, *Türkiye-İsrail İlişkileri*, 2011, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf>, erişim tarihi: (18.11.2017)
- TBMM, *I. Demirel Hükümeti Programı*, <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP30.htm>, erişim tarihi: (08.10.2017)
- TEPAV, 2007. *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271230130r2734.TEPAV_Irak_Raporu.pdf, erişim tarihi: (12.11.2017)

Yazıcı, M., *Saddam Hüseyin Sonrası Irak'ta Türkiye-İran Mücadelesi*, 2016, <http://www.tuicakademi.org/saddam-huseyin-sonrasi-irakta-turkiye-iran-mucadelesi/>, erişim tarihi: (10.09.2017)

Yiğit, D., *Suudi Arabistan ve Katar Arasındaki Rekabetin Ortadoğu'ya Yansımaları*, 2014, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/suudi-arabistan-ve-katar-arasindaki-rekabetin-ortadoguya-yansimalari/3635>, erişim tarihi: (14.11.2017)

ÖZGEÇMİŞ

Bursa’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Bursa’da tamamladı. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 1994 yılında mezun oldu. Millî Eğitim Bakanlığı’nda halen Tarih Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

